

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ στις Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας

«Οθωμανική Διπλωματία – Τουρκική Διπλωματία. Συνέχεια και Αλλαγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιωάννης Μακρίδης

Αθήνα 2018

Σελίδα σκόπιμα
κενή

Τριμελής Επιτροπή

Άγγελος Συρίγος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ιωάννης Μακρίδης, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.

Σελίδα σκόπιμα
κενή

Ευχαριστίες

Καταρχάς θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Άγγελο Συρίγο για την πολύτιμη βοήθειά του στην εκπόνηση της εργασίας.

Ακόμη, θέλω να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Παντείου Πανεπιστημίου για το ενδιαφέρον τους καθ' όλη τη διάρκεια διεξαγωγής του μεταπτυχιακού προγράμματος στη ΣΕΘΑ.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου ως ελάχιστη αναγνώριση στην ποικιλόμορφη προσφορά τους και την αείροη συμπαράστασή τους.

Περιεχόμενα

1	Διπλωματία – Έννοια και Σκοπός	12
1.1	Ο Θεσμός της Διπλωματίας στην Οθωμανική αυτοκρατορία (1300-1922).....	13
1.2	Όργανα της Οθωμανικής Διπλωματίας	14
2	Νεότερη Εποχή.....	16
2.1	Τελευταίες Σουλτανικές Κυβερνήσεις	16
2.2	Σύσταση του νεότερου Τουρκικού κράτους.....	23
2.3	Βασικές αρχές Κεμαλισμού	30
2.4	Τουρκική διπλωματία: Επαναπροσδιορισμός των στόχων και των εργαλείων ..	34
2.4.1	Περίοδος I: 1923 – 1945.....	34
2.4.2	Περίοδος II: 1946 – 1990.....	38
2.4.3	Περίοδος III: 1991 – 2002	39
2.4.4	Περίοδος IV: 2003 – 2015	41
3	Τουρκία και Υπόλοιπος Κόσμος.....	44
3.1	Τουρκία και Μέση Ανατολή.....	44
3.2	Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση.....	45
3.3	Τουρκία – Ρωσία – Χώρες του Καύκασου	46
3.4	Τουρκία και Η.Π.Α.....	57
3.5	Τουρκία και Ελλάδα	60
4	Η Στρατηγική της «Ήπιας Δύναμης» (soft – power)	65
4.1	Ορισμός της Ήπιας Δύναμης	65
4.2	Εφαρμογή της νέας στρατηγικής από την Τουρκική Κυβέρνηση	66
4.3	Οφέλη και αδυναμίες.....	68
5	Συγκριτική Θεώρηση της Οθωμανικής – Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής και Διπλωματίας	69
5.1	Συνέχεια ή αλλαγή;	73
6	Συμπεράσματα	79

Πίνακας Σχημάτων

Σχήμα 1. Διαχρονική εξέλιξη εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας του τουρκικού κράτους	73
Σχήμα 2. Συγκριτική θεώρηση των σημαντικότερων χαρακτηριστικών της διπλωματίας επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Τουρκικής Δημοκρατίας.....	78
Σχήμα 3. Χρησιμοποιηθέντα στοιχεία ισχύος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία/Τουρκία διαχρονικά	78

Περίληψη

Το παρόν πόνημα πραγματεύεται την οθωμανική και τουρκική διπλωματία, η οποία εξετάζεται υπό το πρίσμα της συνέχειας και της αλλαγής. Επιχειρείται η παρουσίαση συνοπτικά των οροσήμων που καθόρισαν την εξωτερική πολιτική και τη διπλωματία διαχρονικά. Μέσω μιας σύντομης συγκριτικής θεώρησης επισημαίνονται οι αλλαγές στην εξωτερική πολιτική και διπλωματία της γείτονας χώρας.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει μία ιστορία πολλών αιώνων η οποία εκτεινόταν στον ασιατικό, τον ευρωπαϊκό και τον αφρικανικό χώρο, ενώ η δύναμή της κυριαρχούσε στη Μεσόγειο. Το οθωμανικό κράτος ήταν θεοκρατικό και ανώτατος αρχηγός ήταν ο σουλτάνος, ενώ η κεντρική διοίκηση περιλάμβανε πολλά άλλα αξιώματα ιεραρχικά οργανωμένα. Αρχικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία χρέη υπουργού εξωτερικών εκτελούσε ο Μεγάλος Βεζίρης συνεπικουρούμενος από το γραφείο του «Επικεφαλής των Γραμματέων» ο οποίος ήταν υπεύθυνος και για μία σειρά άλλων λειτουργιών. Το γραφείο στελέχωναν μορφωμένοι και έμπειροι αξιωματούχοι – στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν και οι δραγουμάνοι - τόσο μουσουλμάνοι όσο και χριστιανοί, κυρίως Φαναριώτες.

Οι δυσμενείς εξελίξεις για την αυτοκρατορία προκάλεσαν την αναγκαιότητα λειτουργίας μίας εντονότερης και πιο οργανωμένης διπλωματικής δραστηριότητας με αποτέλεσμα κατά τον 19^ο αιώνα, να συσταθεί Υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο έλαβε την τελική οργανική του μορφή κατά τα δυτικά πρότυπα στις αρχές του 20ού αιώνα, οπότε και η Οθωμανική Αυτοκρατορία διήλθε μία μεγάλη πολιτική και κοινωνική κρίση εξαιτίας του κινήματος των Νεότουρκων, οι οποίοι αμφισβήτησαν την ισχύ και την παντοδυναμία του σουλτάνου. Οι διάφορες διεθνείς αλλά και εσωτερικές εξελίξεις που ακολούθησαν οδήγησαν στη διάλυση της αυτοκρατορίας και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, ενός κράτους συνταγματικού, επηρεασμένου από τις πρακτικές της Δύσης, με εθνικό χαρακτήρα. Η διπλωματική δραστηριότητα πλέον στην τουρκική δημοκρατία εξέφραζε τις εθνικές και όχι τόσο τις επεκτατικές επιδιώξεις που είχε άλλοτε η αυτοκρατορία, ενώ πλέον τις διπλωματικές αρμοδιότητες αναλάμβανε το Υπουργείο Εξωτερικών.

Μπορούμε, λοιπόν, με βεβαιότητα, να μιλάμε για αλλαγή πρακτικών, στάσεων και θεσμών ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Τουρκική Δημοκρατία, ωστόσο, παρά τις αλλαγές, διακρίνονται ανάμεσά τους και στοιχεία

συνέχειας, μίας φυσικής εξέλιξης που ήρθε με το πέρασμα των χρόνων και τις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές σε όλο τον κόσμο.

Λέξεις- κλειδιά: Οθωμανική Αυτοκρατορία, Τουρκική Δημοκρατία, διπλωματία, διεθνείς σχέσεις, εξωτερική πολιτική.

Abstract

The present Master Thesis examines the Ottoman and Turkish diplomacy in an effort to define if it is transformed through time or continues to be the same. The most important milestones of diplomacy and foreign policy are presented, and an evaluation is performed highlighting if and how they have been transformed through time. Ottoman Empire has dominated in Asia, Africa and Europe for many years. The ottoman state was based on the principal that Sultan was the sovereign under God, while the government was based on public officers. The first public officers responsible for the foreign policy was the Great Viziers with the assistance of the “Chief of the Scribes”, whom office was manned educated and experienced public officers, including dragomans (Muslims and Christians, mainly Phanariotes).

The unfavorable conditions for the empire have caused the need for a more intensive and better organized diplomatic force, resulting in the 19th century the establishment of a Foreign Ministry, which took its final based on the European standards in the early 20th century, when Ottoman Empire came through a major political and social crisis due to the movement of the Young Turks, who questioned the power and omnipotence of the sultan. The various national and international developments that followed that movement, led to the dissolution of the empire and the establishment of the Republic of Turkey, a constitutional state, influenced by the practices of the West, with a national character. The new diplomatic activity in Turkish democracy expressed the national rather than the previous expansive aspirations of the empire, while diplomacy was now assigned to the Foreign Ministry.

It could be mentioned therefore, that between the Ottoman Empire and the Turkish Republic transformations have been occurred. However, despite these transformations, there are some elements of continuity, as a natural evolution that has come through the years and social and political changes world widely as well.

Keywords: Ottoman Empire, Turkish Republic, diplomacy, foreign policy, international affairs.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την οθωμανική και την τουρκική διπλωματία και τη μεταξύ τους σχέση, κατά πόσον δηλαδή πρόκειται για σχέση συνέχειας ή όχι. Πιο συγκεκριμένα, αφού εξετασθούν έννοιες οι οποίες συνδέονται με το θέμα της εργασίας, θα ακολουθήσει παρουσίαση της διπλωματίας και της ασκηθείσας εξωτερικής πολιτικής, της κάθε περιόδου, από τις απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τον 20^ο αιώνα. Αναλυτικότερα, η εργασία επικεντρώνεται σε σημαντικές περιόδους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Η σημασία της παρούσας εργασίας έγκειται στην πολυπλοκότητα ενός τέτοιου θέματος, καθώς πρόκειται να εξεταστεί η διπλωματία και η εξωτερική πολιτική μίας κρατικής οντότητας η οποία διήλθε διάφορες πολιτικές αλλαγές στο πέρασμα των αιώνων. Επιπρόσθετο ενδιαφέρον παρουσιάζει διότι το θέμα της εργασίας αφορά μία γειτονική μας χώρα, με την οποία υπάρχει ιδιαίτερα τεταμένη σχέση σήμερα, ενώ παλαιότερα υπήρξαν περίοδοι μεγάλων πολιτικών εντάσεων και στρατιωτικών συγκρούσεων και γι' αυτό αποτελεί πάντοτε ένα ζήτημα το οποίο είναι επίκαιρο και ενδιαφέρον για τα ελληνικά δεδομένα. Εκτός αυτού, η Οθωμανική Αυτοκρατορία παλαιότερα και η Τουρκική Δημοκρατία σήμερα, αποτελεί ένα κράτος το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο στις διεθνείς εξελίξεις λόγω της ισχύος του και της γεωπολιτικής του θέσης, αλλά και λόγω των σχέσεων του με τα κράτη τόσο του δυτικού κόσμου όσο και του Ισλάμ.

Σκοπός

Η παρουσίαση της οθωμανικής και της τουρκικής διπλωματίας και η εξωτερική πολιτική που ακολούθησε σε κάθε ιστορική περίοδο προκειμένου να κατανοήσουμε τους πολιτικούς και διπλωματικούς της στόχους, ανάλογα με την εκάστοτε ιστορική συγκυρία, καθώς και οι επιπτώσεις των ενεργειών της τόσο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και για την Τουρκία. Επιπλέον, μέσα από την παρουσίαση αυτή, διερευνάται η συνέχεια ή η διαφοροποίηση, εφόσον υπάρχει, ανάμεσα στην οθωμανική και την τουρκική διπλωματία και εξωτερική πολιτική.

Η παρούσα εργασία δύναται να θεωρηθεί βιβλιογραφική καθότι βασίζεται στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, προκειμένου καταρχάς να ομαδοποιηθούν ανά εποχή και δευτερευόντως να παρουσιασθεί η κατάσταση της διπλωματίας ανά χρονική περίοδο και συγκυρία. Έπειτα, ακολουθεί σύντομη συγκριτική θεώρηση ανάμεσα στις

ακολουθητέες πρακτικές μεταξύ οθωμανικής αυτοκρατορίας και της τουρκικής δημοκρατίας, προκειμένου να στοιχειοθετηθούν τα εξαγόμενα και παραγόμενα συμπεράσματα.

1 Διπλωματία – Έννοια και Σκοπός

Για την έννοια της διπλωματίας έχουν κατά καιρούς δοθεί πολλοί ορισμοί. Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρήσουμε να παραθέσουμε κάποιους από αυτούς, ώστε να κατανοηθεί καλύτερα ο όρος, ο οποίος σήμερα χρησιμοποιείται ευρύτατα στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και των δημοσίων σχέσεων.

Ως διπλωματία μπορεί να ορίσει κανείς τη διαχείριση των διεθνών σχέσεων μεταξύ των κρατών μέσα από τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων ή, ακόμη, τη ρύθμιση των διεθνών αυτών σχέσεων μέσα από τα αρμόδια όργανα, τους πρέσβεις και τους διαπιστευμένους αντιπροσώπους ενός κράτους¹. Ένας πιο αναλυτικός ορισμός ο οποίος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί είναι ότι πρόκειται για ένα όργανο που χρησιμοποιεί η διεθνής κοινωνία, για μία πολιτισμένη διαδικασία η οποία βασίζεται στην αναγνώριση και το σεβασμό των διαφορετικών απόψεων. Επιπλέον, ο διπλωματικός διάλογος αποτελεί μία εκπολιτιστική διαδικασία που προωθεί τη συνεργασία, καθώς επιτυγχάνεται μέσα από τη συνεχή ανταλλαγή διαφορετικών απόψεων και την προσπάθεια εξεύρεσης λύσεων που να είναι αμοιβαία αποδεκτές, παρά τις συγκρούσεις των συμφερόντων².

Επίσης, ως διπλωματία νοείται η πολιτική εκείνη προσπάθεια, που πραγματοποιείται στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής, μέσα από την οποία τα κράτη καθιερώνουν και διατηρούν επίσημες διεθνείς σχέσεις, προωθώντας τα δικά τους συμφέροντα και σκοπούς και τις δικές τους πολιτικές στο πλαίσιο του διεθνούς περιβάλλοντος³. Τέλος, η διπλωματία θα ήταν δυνατόν να οριστεί ως η προσπάθεια ενός διεθνούς δρώντος να διαμορφώσει το διεθνές περιβάλλον μέσα από την προώθηση του διάλογου με άλλους διεθνείς δρώντες⁴.

Συμπερασματικά, η έννοια της διπλωματίας αποτελεί ένα βασικό στοιχείο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών και συνδέεται με τη σύναψη και τη διατήρηση διεθνών σχέσεων, καθώς και τη διεξαγωγή διαλόγου, στο πλαίσιο της προώθησης εθνικών και διεθνών επιδιώξεων, αλλά και της εύρεσης λύσεων για την

¹ Nicolson, H. (1963). *Diplomacy*. London. Oxford University Press. σ. 15.

² Watson, A. (1982). *The Dialogue Between States*. London. Methuen & Co Ltd. σ. 20.

³ Freeman, C.W. (1997). *The Diplomat's Dictionary*. Washington. US Institute of Peace Press. σ. 75.

⁴ Cull, N.J. (2007). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. L.A. University of Southern California. σ. 6.

αποφυγή των συγκρούσεων των διαφορετικών συμφερόντων. Παρακάτω, θα εξεταστεί συνοπτικά η ιστορική πορεία της διπλωματίας τόσο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και στην Τουρκική Δημοκρατία.

1.1 Ο Θεσμός της Διπλωματίας στην Οθωμανική αυτοκρατορία (1300-1922)

Η επέκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τη Δύση έφερε σε επαφή τους Οθωμανούς με τα κράτη της Ευρώπης. Η μεγάλη απόκλιση αντιλήψεων μεταξύ του ευρωπαϊκού πολυπολικού συστήματος και της προσπάθειας των Οθωμανών για μία παγκόσμια αυτοκρατορία είχε ως συνέπεια οι επαφές μεταξύ των δύο πλευρών να είναι μία πολύπλοκη υπόθεση. Ο ισλαμικός χαρακτήρας της Αυτοκρατορίας αποτελούσε εμπόδιο στην αποδοχή των Οθωμανών να αποδεχτούν τα ευρωπαϊκά κράτη ως νόμιμα και ισότιμα. Η αντίληψη αυτή δεν είχε μόνο θρησκευτικές ρίζες αλλά πήγαζε και από την εκτίμηση συσχετισμού δυνάμεων καθώς τόσο η έκταση όσο και η στρατιωτική ισχύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν πολύ μεγαλύτερη έναντι όλων των δυτικοευρωπαϊκών κρατών για αρκετές δεκαετίες.

Στο πλαίσιο αυτό οι Ευρωπαίοι μονάρχες αναγνωρίζονταν ως ισότιμοι του Μεγάλου Βεζίρη και οι πρεσβευτές τους αντιμετώπιζονταν ως ικέτες. Ως εκ τούτου οι συνθήκες που προέκυπταν από τις μεταξύ τους διαπραγματεύσεις δε συντάσσονταν ως διμερείς συμφωνίες αλλά μονομερείς παραχωρήσεις προνομίων εκ μέρους του «μεγαλόψυχου» σουλτάνου. Το καθεστώς αυτό άρχισε να αλλάζει από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα όταν οι Οθωμανοί διαπίστωσαν ότι είχαν φτάσει στα όρια των στρατιωτικών τους δυνατοτήτων⁵.

Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και με αυξανόμενη δυναμική τα ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν να αναστρέφουν την κατάσταση εις βάρος της ταλανιζόμενης, τόσο από εσωτερικές ταραχές όσο και από εξωτερικές πιέσεις, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία μέχρι τότε δεν είχε μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες στο εξωτερικό αλλά όποτε απαιτούνταν αποστέλλονταν προσωρινές διπλωματικές αποστολές για συγκεκριμένους σκοπούς. Η προσέγγιση αυτή μεταβλήθηκε κατά την περίοδο 1793-1796, οπότε και ιδρύθηκαν μόνιμες πρεσβείες στο Λονδίνο, στη Βιέννη, στο Βερολίνο, στο Παρίσι καθώς και σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις⁶.

Κατά τον 19^ο αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία, έχοντας λάβει, από τις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης, και το χαρακτηρισμό ως ο «Ασθενής της

⁵ Κίσσινγκερ, Χ. (2014). *Παγκόσμια Τάξη*, (επιμ.μτφρ. Χ. Καψάλης). Αθήνα: Λιβάνη.σ.156

⁶ Hale, W. (2016). *Τουρκική εξωτερική πολιτική 1774-2000*. (επιμ. μτφρ Ρ.Βασιλάκη, Σ.Σφυροέρα). Αθήνα: Πεδίο.σ.41-42.

Ευρώπης», εισήλθε στο Βεστφαλιανό σύστημα διεθνούς τάξης όμως, καθώς βρισκόταν σε στάδιο παρακμής, προσπάθησε μέσω της διπλωματίας, την οποία και διαχειριζόταν ως «εργαλείο» χειραγώγησης των ανταγωνιζόμενων ευρωπαϊκών δυνάμεων, να εξασφαλίσει τα μέγιστα δυνατά οφέλη για την επιβίωση της⁷.

Οι Οθωμανοί, λόγω των πολλαπλών συγκρούσεων και διαφορών με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, συχνά κατέφυγαν – θέλοντας και μη – σε διαπραγματεύσεις, η έκβαση των οποίων κατέληγε στη σύναψη συνθηκών μέσα από τις οποίες επιζητούσαν μία επαρκή εξωτερική ασφάλεια και σταθερότητα ώστε μακροπρόθεσμα να μπορέσουν να επεκτείνουν ή να επαναφέρουν στην Αυτοκρατορία τα πρότερα εδάφη της.

1.2 Όργανα της Οθωμανικής Διπλωματίας

Στις απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η διπλωματία ως θεσμός δεν είχε μεγάλη ανάπτυξη. Οι διαπραγματεύσεις γινόταν είτε από τον Μεγάλο Βεζίρη είτε ακόμα και από τους στρατιωτικούς διοικητές του πολεμικού μετώπου πάντοτε σε άμεση αναφορά με το σουλτάνο και το διβάνιο⁸.

Αργότερα ο Μεγάλος Βεζίρης στα καθήκοντα του αυτά υποβοηθούνταν και από τη συγκρότηση του γραφείου του «Επικεφαλής των Γραμματέων ή Ρεής Εφέντη» (Reis ul-Küttab), και τους Δραγουμάνους⁹. Η δημιουργία του αξιώματος του Ρεής Εφέντη προήλθε από την ανάπτυξη της οθωμανικής γραφειοκρατίας στα τέλη του 17^{ου} και κυρίως τον 18^ο αιώνα και η αναβάθμιση των αρμοδιοτήτων του πραγματοποιήθηκε με τη διοικητική μεταρρύθμιση της αυτοκρατορίας το 1645 οπότε και φαίνεται να συνδέονται με τις διεθνείς σχέσεις της αυτοκρατορίας. Κομβικό σημείο αποτέλεσε η συμμετοχή του Ρεής Εφέντη, Μεχμέτ Ρεμί Πασά στη συνθήκη του Κάρλοβιτς.

Οι δραγουμάνοι, οι οποίοι αποτελούσαν βασικά στοιχεία του μηχανισμού εξωτερικής πολιτικής - θέση την οποία κατείχαν τουλάχιστον μέχρι την ελληνική επανάσταση πολλοί Έλληνες φαναριώτες - δεν εκτελούσαν μόνο καθήκοντα διερμηνέα αλλά είχαν και διπλωματικά καθήκοντα. Οι δραγουμάνοι των υψηλών κλιμακίων ήταν ισοδύναμοι με πρεσβευτές ενώ ο Μέγας Δραγουμάνος έφτασε να θεωρείται κάποια περίοδο ως το αντίστοιχο του Υπουργού Εξωτερικών. Ο πρώτος

⁷ Temperley, H. (1936). *England and the near East*, London: Longmans Green. σ. 272.

⁸ Gurpinar, D. (2014). *Ottoman Imperial Diplomacy. A Political, Social and Cultural History*. London & NY: I.B. Tauris. σ. 57.

⁹ Aksan, V. (1995). *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Effendi 1700- 1783*. New York-Köln: Leiden. σ.16-20.

που πήρε τον τίτλο του Μεγάλου Δραγουμάνου του Διβανίου, (Divan-ı Hümayun Baştercümanı), ήταν ένας ονομαστός πολυμαθής, ο Παναγιωτάκης Νικουσίος, Έλληνας, με καταγωγή από το νησί της Χίου. Διάδοχός του υπήρξε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο οποίος διετέλεσε επικεφαλής της Οθωμανικής αντιπροσωπείας στις διαπραγματεύσεις που οδήγησαν στη συνθήκη του Κάρλοβιτς, γνωστός και με τον τίτλο του «εξ απορρήτων». Με τη δραγομανία του, η οποία διαρκεί σαράντα χρόνια -μοναδική περίπτωση στην ιστορία του θεσμού- ξεκινά ο αιώνας των Φαναριωτών¹⁰.

Οι Φαναριώτες ήταν αριστοκράτες που κατοικούσαν στην ομώνυμη , συνοικία της Κωνσταντινούπολης, στην οποία βρισκόταν και το Οικουμενικό Πατριαρχείο από το 1601. Επρόκειτο για υπηκόους ως επί το πλείστο, ορθόδοξους χριστιανούς, οι οποίοι κατάγονταν από διάφορες περιοχές και είτε κατοικούσαν στο Φανάρι είτε είχαν κάποια συγγενική σχέση με τους κατοίκους του.

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο θεσμός της διπλωματίας αρχίζει να συστηματοποιείται κατά τον 19^ο αιώνα, στο πλαίσιο της ανάδειξης της ανάγκης προστασίας των συμφερόντων της με μη στρατιωτικά μέσα και της έκφρασης μίας τάσης εθνικού προσανατολισμού. Εκείνη τη χρονική περίοδο, το Οθωμανικό κράτος αρχίζει να αποκτά εθνικό και γραφειοκρατικό χαρακτήρα και έτσι, το 1836 ιδρύεται το Υπουργείο Εξωτερικών, το οποίο αποκτά πολύ σημαντική θέση ως κρατική υπηρεσία και αντικαθιστά σιγά-σιγά στον τομέα της διπλωματίας, το Μεγάλο Βεζίρη. Ο νέος αρμόδιος για τα διπλωματικά θέματα είναι ο Υπουργός Εξωτερικών, ο οποίος απολαμβάνει τίτλο και προνόμια ανάλογα των Βεζίρηδων. Επίσης, στο Υπουργείο εκπαιδεύονται οι μελλοντικοί πολιτικοί άνδρες, αλλά και οι υπάλληλοι της γραφειοκρατικής διοίκησης του Οθωμανικού κράτους¹¹. Η μεταστροφή αυτή στη συστηματοποίηση των διπλωματικών υπηρεσιών και στην αναβάθμιση των διπλωματικών οργάνων κατά τον 19^ο αιώνα εξηγείται από την άμεση ανάγκη άσκησης διπλωματική πολιτικής, σε μία εποχή κατά την οποία το οθωμανικό κράτος έχανε την παλιά του ισχύ και αίγλη, ενώ γύρω του αναπτύσσονταν άλλες μεγάλες δυνάμεις, με τις οποίες θα έπρεπε πλέον να διαπραγματεύεται.

¹⁰ Σφυρόερας, Β. (2003). *Οι Φαναριώτες. Θεσμικοί ρόλοι μίας θρησκευτικής ηγετικής ομάδας*. Στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000. Η Οθωμανική κυριαρχία 1770-1821. Διαφωτισμός. Ιστορία της παιδείας. Θεσμοί και δίκαιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.σελ.299.

¹¹ Gurpınar, ό.π., σ. 65-66.

2 Νεότερη Εποχή

2.1 Τελευταίες Σουλτανικές Κυβερνήσεις

Η περίοδος των μεταρρυθμίσεων στην Οσμανική Αυτοκρατορία κατά το 19^ο αι. ξεκίνησε το 1839 με την ανακήρυξη του αυτοκρατορικού διατάγματος, "Γκιουλχανέ Χάττ-ι Σερίφ" (Gülhane Hatt-ı Şerif), από τον σουλτάνο Abdül Mecit (Αμπντούλ Μετζίτ) . Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου έγιναν αξιόλογες και συστηματικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας, οι οποίες θεωρήθηκαν αναγκαίες για να διατηρηθεί η ενότητα της αυτοκρατορίας, που είχε υποστεί πλήγματα από τη δημιουργία των πρώτων εθνικών κρατών¹².

Η προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κράτους επεκτάθηκε μέσω μεταρρυθμίσεων σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής της αυτοκρατορίας. Θεσμοθετήθηκαν κανόνες ισότητας, ισονομίας και ισοπολιτείας όλων των υπηκόων απέναντι στο κράτος, ανεξάρτητα από το θρήσκευμα ή την εθνικότητα. Παράλληλα, έγινε προσπάθεια να προσαρμοστούν οι οικονομικές δομές της χώρας στο πλαίσιο της αναδυόμενης παγκόσμιας οικονομίας, αναγνωρίστηκε το δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες, ακόμη και στους ξένους υπηκόους με το νόμο περί γαιών (1858) και προωθήθηκε το εμπόριο και η βιομηχανία.

Ωστόσο, η διαδικασία εκσυγχρονισμού της χώρας όμως, δεν γινόταν με ομαλό τρόπο. Πολλές φορές διαπιστώνονταν αντιφάσεις στις απόψεις των εισηγητών. Αυτοί που πράγματι εισηγούνταν τις μεταρρυθμίσεις ήταν, ως επί το πλείστο, ξένες πρεσβείες και ένα τμήμα του πολιτικού δυναμικού του κράτους. Μέχρι τον Κριμαϊκό πόλεμο παρατηρούμε ότι οι μεταρρυθμίσεις της πρώτης φάσης, έμεναν στο επίπεδο σχεδιασμών ή εξαγγελιών δίχως να εφαρμόζονται. Η δεύτερη φάση των μεταρρυθμίσεων ξεκίνησε το 1856 με την ανακήρυξη του αυτοκρατορικού διατάγματος Hatt-i-Hümayun (Χάττ-ι Χουμαγιούν) που προσπάθησε να διευρύνει τους στόχους αυτών.

Στις 30 Μαρτίου 1856 υπογράφηκε η Συνθήκη των Παρισίων με την οποία τερματίστηκε ο Κριμαϊκός Πόλεμος μεταξύ Ρωσίας από τη μία πλευρά και από την άλλη πλευρά της Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας, Σαρδηνίας - Πεδεμοντίου και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πριν τη συνθήκη, προηγήθηκε το Συνέδριο των

¹² Φιλιππίδου, Α. (2014). *Το Κίνημα των Νεότουρκων και οι Επιπτώσεις τους στις Ελληνικές Κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1908 – 1922)* . (Διδακτορική Διατριβή). Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.σ.19, 75-78

Παρισίων¹³ το οποίο συνήλθε στις 25 Φεβρουαρίου 1856, στο μέγαρο του υπουργείου εξωτερικών της Γαλλίας, στο Παρίσι, υπό την προεδρία του τότε υπουργού των εξωτερικών της Γαλλίας Αλεξάντρ Βαλέφσκυ, με τη συμμετοχή πληρεξούσιων εκπροσώπων των ηγεμόνων των χωρών που είχαν εμπλακεί στο τριετή Κριμαϊκό πόλεμο. Πρόσθετα συμμετείχε και η Αυστρία επειδή είχε μεσολαβήσει στην ανακωχή μεταξύ των εμπολέμων. Στις 28 Φεβρουαρίου προσκλήθηκε και η Πρωσία επειδή θα συζητούνταν ζητήματα των Στενών (του Βοσπόρου), και η οποία είχε προσυπογράψει παλαιότερα τη Συνθήκη των Στενών του 1841, γνωστή και ως Συνθήκη του Λονδίνου (1841). Οι εργασίες του Συνεδρίου δεν υπήρξαν και τόσο δυσχερείς αφού τα πάντα σχεδόν είχαν προκαθοριστεί στην προκαταρκτική Συνθήκη ειρήνης της Βιέννης. Έτσι στην παρούσα φάση έμελλε να συζητηθούν οι λεπτομέρειες και οι απαραίτητοι καθορισμοί επί των ζητημάτων που είχαν προκύψει κατά τον πόλεμο και που βεβαίως δεν περιορίστηκαν μόνο στους θρησκευτικούς λόγους – αιτίες του πολέμου αλλά επεκτάθηκαν σε εδαφικά, οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα πρωτίστως των συμμαχικών δυνάμεων, τροποποιώντας ουσιαστικά τη γεωστρατηγική στη περιοχή της Μαύρης θάλασσας. Τα βασικά ζητήματα επί των οποίων εξετάσθηκαν οι λεπτομέρειες ήταν:

1. Η ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
2. Το ζήτημα της προστασίας των παραδουνάβιων ηγεμονιών.
3. Η ελευθεροπλοΐα του Δούναβη (στις εκβολές του).
4. Η ουδετεροποίηση (αποστρατικοποίηση) της Μαύρης θάλασσας και των νήσων Άαλαντ ή Ωλαντ.
5. Η προστασία των Χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Κατά τη 19η συνεδρία, στις 30 Μαρτίου 1856 συνομολογήθηκε η Συνθήκη των Παρισίων. Στις επόμενες συνεδρίες συζητήθηκαν θέματα διεθνούς δικαίου που κατέληξαν στο πρωτόκολλο της 16ης Απριλίου 1856 που αφορούσε τροποποίηση του δικαίου της θάλασσας. Μετά το πέρας των εργασιών του Συνεδρίου, στις 27 Απριλίου 1856 ακολούθησε μία πανηγυρική συνεδρίαση όπου οι πρέσβεις των χωρών που συμμετείχαν αντάλλαξαν τα σχετικά έγγραφα της συνθήκης επικυρωμένα από τους επτά ηγεμόνες. Τέλος στις 30 Απριλίου η εν λόγω συνθήκη ειρήνης συμπληρώθηκε με μία ακόμα συμφωνία μεταξύ Γαλλίας, Αγγλίας και Αυστρίας κατά την οποία οποιαδήποτε παραβίαση της Συνθήκης θα θεωρούνταν πράξη πολέμου.

¹³ Times News. *Συνέδριο των Παρισίων (1856)*. <https://www.timesnews.gr/συνέδριο-των-παρισίων-1856/> Ημερομηνία Ανάρτησης: 25/02/2017. Ημερομηνία Πρόσβασης 20/9/2018

Με βάση τη συνθήκη ο Εύξεινος Πόντος μετατρεπόταν σε ουδέτερη ζώνη, ωστόσο απαγορεύθηκε η είσοδος πολεμικών πλοίων και η κατασκευή οχυρώσεων επί της παραθαλάσσιας ζώνης. Η συνθήκη εξασφάλιζε τη χωρική ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Ρωσία υποχρεώθηκε να παραδώσει την περιοχή της Βεσσαραβίας στη Μολδαβία που είχε καταληφθεί από τους Ρώσους με τη συνθήκη της Ανδριανουπόλεως (1828), η οποία μαζί με την περιοχή της Βαλαχίας οργανώθηκαν ως αυτόνομες περιοχές υπό την Οθωμανική επικυριαρχία. Επίσης οι Παραδουνάβιες ηγεμονίες ετέθησαν υπό καθεστώς συλλογικής προστασίας, απ' όλες τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, παραμένοντας υπό ονομαστική οθωμανική επικυριαρχία. Τέλος η Ρωσία υποχρεώθηκε να παραιτηθεί των δικαιωμάτων της ως προστάτιδας των Ορθοδόξων.

Ο σουλτάνος είχε ήδη εκδώσει, στις 18 Φεβρουαρίου 1856, το περίφημο αυτοκρατορικό διάταγμα «Χάττ-ι Χουμαγιούν», με το οποίο υποσχόταν πλήρη ισότητα των υπηκόων του ανεξαρτήτως θρησκεύματος ή καταγωγής. Με το διάταγμα αυτό συνεχίστηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η περίοδος του Τανζιμάτ (μεταρρυθμίσεων). Το «Χάττ-ι Χουμαγιούν» έδινε μεγάλη έμφαση στην ισότητα όλων των υπηκόων της Αυτοκρατορίας σε ζητήματα φορολογίας, στη συμμετοχή τους άνευ διακρίσεων στο υπαλληλικό σώμα, σε όλα τα διοικητικά και δικαστικά όργανα, στην εισαγωγή στις στρατιωτικές σχολές και στην εκπλήρωση της στρατιωτικής θητείας, η οποία δε θα αποτελούσε πια προνόμιο και αποκλειστικό βάρος των μουσουλμάνων¹⁴.

Βασικός άξονας του κειμένου ήταν η αρχή της ισότητας, η οποία σε συνδυασμό με την αρχή της αντιπροσώπευσης και την έμφαση που δινόταν στην έννοια του πατριωτισμού, προσέγγιζε τη μοντέρνα αντίληψη της εθνικότητας, η οποία με τη σειρά της βρισκόταν υπό διαμόρφωση ακριβώς εκείνη την εποχή στην Ευρώπη. Τέτοιες αντιλήψεις όμως βρίσκονταν σε αντίθεση με την παραδοσιακή πολιτική ιδεολογία της Αυτοκρατορίας και την ίδια τη νομιμοποίηση της σουλτανικής εξουσίας. Έτσι, το «Χάττ-ι Χουμαγιούν» όχι μόνο δεν επιτάχυνε τη δυναμική του Τανζιμάτ, αλλά παράλληλα κατέδειξε τις εσωτερικές αντιφάσεις του.

Παρότι η νομιμότητα των μιλέτ (millet), των πολιτικοθρησκευτικών οργανώσεων των μη μουσουλμάνων, επιβεβαιωνόταν, γινόταν λόγος για την αναγκαιότητα

¹⁴ Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. *Το Χάττ Χουμαγιούν (Hatt-i Humayun) του 1856.* <http://www.ime.gr/projects/tanzimat/gr/main/143.html> Ημερομηνία Ανάρτησης: 14/06/2000. Ημερομηνία Πρόσβασης: 21/08/2018.

μεταρρύθμισης της λειτουργίας τους, με τέτοιο τρόπο ώστε να συμπεριληφθούν περισσότεροι λαϊκοί στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Ως προς τη φορολογία, το διάταγμα επαγγέλλοταν εκ νέου την κατάργηση του ιλτιζάμ (iltizam) και την αντικατάστασή του από ένα σύστημα άμεσης εισπραξής των φόρων. Τέλος, οριζόταν η κωδικοποίηση του ποινικού και του εμπορικού δικαίου, η ίδρυση τραπεζών, η δυνατότητα των αλλοδαπών να κατέχουν ακίνητη περιουσία εντός της Αυτοκρατορίας, η παροχή διευκολύνσεων στην εισαγωγή ευρωπαϊκού κεφαλαίου και η ίδρυση μικτών δικαστηρίων για την εκδίκαση ποινικών και εμπορικών υποθέσεων ανάμεσα σε μουσουλμάνους και μη.

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ο οποίος έληξε με την ήττα της Ρωσίας, συνέβαλε στην αποδοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη λήσχη των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, υπό την προστασία της Βρετανίας. Οι εξαγγελίες των μεταρρυθμίσεων στόχευαν στην αναδιοργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων (millet) που αποτελούσαν την παραδοσιακή κοινωνία. Η αναδιοργάνωση αυτή αφορούσε βέβαια την ανατροπή της παραδοσιακής ιεραρχίας της κάθε θρησκευτικής κοινότητας, δηλαδή του κλήρου, ο οποίος θεωρούνταν πλέον ανεπαρκής στο να εμποδίσει την αναζωπύρωση των εθνικιστικών κινήσεων μεταξύ των μη μουσουλμανικών πληθυσμών της αυτοκρατορίας. Η οθωμανική διοίκηση προσπάθησε μέσα σε μικρό διάστημα να ανατρέψει πρακτικές αιώνων. Το κείμενο της διακήρυξης διατύπωνε αφηρημένες εγγυήσεις για την ισότητα μεταξύ των υπηκόων του σουλτάνου, περιγράφοντας ωστόσο τους υπηκόους όχι ως άτομα ή πολίτες αλλά ως μέλη εθνοθρησκευτικών κοινοτήτων¹⁵. Οι “αφηρημένες υποσχέσεις” πήραν στην πράξη συγκεκριμένη μορφή. Ανακοινώθηκε, για παράδειγμα, πως θα καταργούνταν μια σειρά από υποχρεώσεις που επιβάρυναν μόνο τους μη μουσουλμάνους, με κυριότερο τον κεφαλικό φόρο τζιζίε, αλλά και η καταναγκαστική εργασία σε δημόσια έργα ή η παροχή καταλύματος σε κυβερνητικούς υπαλλήλους, υποχρεώσεις που θύμιζαν σχέσεις φεουδαρχικού τύπου. Επιπλέον, η διοίκηση, με μια πολύ φιλόδοξη κίνηση, κατάργησε το σύστημα ενοικίασης των φόρων για να το αντικαταστήσει με απευθείας εισπραξη από κυβερνητικούς υπαλλήλους, τους μουχασίλ, που θα είχαν την αρμοδιότητα να καθορίσουν το εισπρακτέο ποσό, να το εισπράξουν και να το αποστείλουν απευθείας στην Πύλη. Με τον τρόπο αυτό, η διοίκηση επιδίωξε με μία κίνηση και να παρακάμψει –ενδεχομένως και να αποδυναμώσει– τους τοπικούς

¹⁵ Κεχρίωτης, Ε. (2008). *Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*. Στο Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού. Κωνσταντινούπολη: Διαθέσιμο στο: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=11702>

πρόκριτους που έπαιζαν το ρόλο μεσάζοντα, αλλά και να μεγιστοποιήσει τις εισπράξεις. Άλλωστε, στη συγκυρία εκείνη ένα από τα βασικότερα κίνητρα για τις μεταρρυθμίσεις ήταν η εκλογίκευση στη συγκέντρωση των κρατικών εσόδων που θα επέτρεπε την ανάρρωση των δημοσιονομικών.

Με τις «κοσμογονικές» αυτές αλλαγές η διοίκηση φάνηκε να δυσαρεστεί τους πάντες. Οι απλοί μουσουλμάνοι δεν μπορούσαν να ανεχτούν την εξίσωσή τους με τους μη μουσουλμάνους, την πλήρη δηλαδή ανατροπή των αξιών με τις οποίες είχαν γαλουχηθεί. Οι μη μουσουλμάνοι παίρνοντας τις διακηρύξεις «τοις μετρητοίς» (και ειδικά στα Βαλκάνια), απαίτησαν με σθένος τα δικαιώματά τους, διαμαρτυρόμενοι εναντίον των κρατικών υπαλλήλων που θα κοστολογούσαν τα εισοδήματά τους, κυρίως όμως στρεφόμενοι εναντίον των μουσουλμάνων προκρίτων, των αγάδων, αλλά και των χριστιανών προκρίτων που έως τότε τους καταδυνάστευαν. Οι μουσουλμάνοι αγάδες αρχικά αντέδρασαν σθεναρά, στη συνέχεια όμως εκμεταλλευόμενοι τις γενικόλογες εγγυήσεις περί ζωής και περιουσίας, καθώς και την καθιέρωση μηχανισμών τοπικής εκπροσώπησης που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους, κατοχύρωσαν με τίτλους ιδιοκτησίας όσα κατείχαν κατ' έθιμον και αυτοανακηρύχτηκαν, χάρη στην επιρροή τους, εκπρόσωποι του τοπικού πληθυσμού. Πολλοί από τους χριστιανούς ακολούθησαν την ίδια πρακτική. Άλλοι, ωστόσο, θεωρώντας πως το κράτος στην προσπάθειά του να συγκεντρώσει τη διοίκηση, τους είχε γυρίσει την πλάτη, αποφάσισαν να στραφούν προς τις κοινότητές τους και από μεσάζοντες μεταξύ αυτών και της κεντρικής διοίκησης να ανακηρυχθούν εθνικοί ηγέτες. Αυτή η διαδικασία, που είχε εξάλλου ξεκινήσει νωρίτερα και θα συνεχιζόταν και στο εξής, μάς επιτρέπει να γίνει πιο εύκολα κατανοητή η συμμετοχή προυχόντων στα επαναστατικά κινήματα.

Αν προσθέσει κανείς στα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα την αδυναμία του κράτους να βρει το κατάλληλο προσωπικό που θα προωθούσε τις αλλαγές, είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς το μέγεθος της σύγχυσης. Πολύ γρήγορα ξέσπασαν εξεγέρσεις στο Ναϊσό (Νις) της σημερινής Σερβίας το 1840, στο Αϊβαλί, το 1842, στο Βιδίι και στο Χαλέπι το 1850. Οι εξεγέρσεις, πέρα από τη βίαιη καταστολή τους, συχνά πήραν τη μορφή εθνοθρησκευτικών συγκρούσεων μουσουλμάνων Αλβανών εναντίον χριστιανών Σλάβων στα Βαλκάνια, μουσουλμάνων Αράβων εναντίον Αρμενίων και ορθόδοξων Αράβων στη Μέση Ανατολή.

Ο εκσυγχρονισμός των κοινοτήτων εντάχθηκε στο πολιτικο-ιδεολογικό ρεύμα του Οσμανισμού (Osmanlılık). Το ρεύμα αυτό αποσκοπούσε στη δημιουργία μιας νέας

ταυτότητας, η οποία θα βοηθούσε στην αποτροπή αποσχιστικών τάσεων. Το γεγονός αυτό όμως είχε ως συνέπεια τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού πεδίου ανταγωνισμών μεταξύ των “συντηρητικών” και των “μεταρρυθμιστών” λόγω της θεσμοθέτησης της εισόδου των λαϊκών στη διοίκηση της θρησκευτικής κοινότητας- μιλλέτ και συνεπώς τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του κλήρου.

Τελικά, οι μεγάλες μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ, που εισήγαγε το 1839 ο σουλτάνος Abdül Mecit, αν και προκάλεσαν δυσφορία σχεδόν σε όλες τις κοινωνικές τάξεις της επικράτειας, μουσουλμάνων και μη, είχαν σημαντική επιρροή στη διατήρηση της ελληνικής συνείδησης. Η καθιέρωση ισότητας στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις Οσμανών και υποτελών, μουσουλμάνων και αλλοθρήσκων, έδωσε τη δυνατότητα στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς να προάγουν την ελληνική παιδεία με στόχο τη διατήρηση της γλώσσας και τη διάδοση της ιδέας για μια ελληνική ευνομούμενη κοινωνία.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, κλιμακώθηκε η κρίση στην οποία βρισκόταν εδώ και αρκετά χρόνια η Αυτοκρατορία. Η κρίση αφορούσε στην ιδεολογική ταυτότητα του κράτους, είχε πολλές διαστάσεις και ήταν εμφανής στο πολιτικό, περισσότερο δε στο οικονομικό πεδίο. Η Αυτοκρατορία δεν μπόρεσε να αφομοιώσει ή δίστασε να ακολουθήσει τις εξελίξεις οι οποίες συντελέστηκαν στη Δύση. Αναγκάστηκε όμως να επιλέξει την πορεία προς ένα συγκεντρωτικό κράτος στα πρότυπα της Δύσης, για να μπορεί να ελέγχει τις αποσχιστικές τάσεις της περιφέρειας. Η επιθυμία της Αυτοκρατορίας για έξοδο από το οικονομικό τέλμα, στο οποίο είχε περιέλθει και οι πιέσεις που της ασκήθηκαν από τις Μεγάλες Δυνάμεις, οδήγησαν στην πολιτική των μεταρρυθμίσεων του 1839 και του 1856. Οι μεταρρυθμιστικές εξαγγελίες γίνονταν πάντοτε μετά από παρότρυνση ή ακόμα και πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, όταν δηλαδή η αυτοκρατορία βρισκόταν σε δύσκολη θέση και ήθελε να εξασφαλίσει τη βοήθεια των δυτικών δυνάμεων ή να τις ικανοποιήσει. Ως αποτέλεσμα της επικρατούσας κατάστασης ήταν η αδυναμία εφαρμογής των, διότι το κράτος δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τον ισλαμικό του χαρακτήρα, δεν ενδιαφέρθηκε δηλαδή να πείσει και τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς να αποδεχτούν την ισοπολιτεία με τους μη μουσουλμάνους, ως αναγκαιότητα για τη διάσωση της αυτοκρατορίας. Ο μεγαλύτερος όγκος του μουσουλμανικού πληθυσμού, καθοδηγούμενος από τους ουλεμά, έβλεπε με καχυποψία και τις παραμικρές αλλαγές που επηρέαζαν ελάχιστα την καθημερινότητά

του. Τελικά, το κράτος δεν μπόρεσε να αποδείξει την ειλικρίνεια των προθέσεών του ούτε στους αλλόθρησκους υπηκόους του.

Σε αντίθεση με τον απλό μουσουλμάνο πολίτη, πολλοί από τους κορυφαίους πολιτικούς της αυτοκρατορίας ήταν πρόθυμοι να ασπαστούν αυτή τη διαδικασία ως μέσο για τη διατήρηση της αυτοκρατορίας και τον εκσυγχρονισμό της. Στην πολιτική διαθήκη που έγραψε ο Αλή Πασάς για το σουλτάνο Abdül Aziz (1871) παρατηρεί:

*«Έπρεπε να εδραιώσουμε ισχυρές σχέσεις με την Ευρώπη.
Ήταν βασικό να ταυτίσουμε τα πραγματικά συμφέροντα της
Ευρώπης με τα δικά μας. Μόνο τότε μπορούσε η ακεραιότητα της
Αυτοκρατορίας να γίνει πραγματικότητα, αντί για διπλωματική
φαντασίωση. Κάνοντας τα ευρωπαϊκά κράτη να ενδιαφερθούν
απευθείας και ουσιαστικά για τη διατήρηση και την άμυνα
της χώρας, προσχωρήσαμε σε πολλές συμμαχίες, απαραίτητες
για την αναγέννηση της Αυτοκρατορίας και την ανάπτυξη
του πλούτου της.»*

Η διείσδυση των Ευρωπαίων κεφαλαιούχων κερδοσκόπων στην Αυτοκρατορία, κυρίως πριν τον Κριμαϊκό πόλεμο (1854-1856), κατά τη διάρκειά του αλλά και αργότερα, δημιούργησε σχέσεις υποτέλειας και στενής εξάρτησης του κράτους από τους δυτικούς πιστωτές του. Μετά τη λήξη του πολέμου η αυτοκρατορία καλύπτει πλέον το σχεδόν μόνιμο έλλειμμα του προϋπολογισμού της με δάνεια από χώρες της Ευρώπης. Ο εξωτερικός δανεισμός είχε γίνει «modus operandi» για το κράτος. Οι σουλτάνοι και οι κυβερνήσεις ξόδευαν ασύστολα τα ποσά που είχαν δανειστεί από τις δυτικές χώρες, δίχως να μουν στη διαδικασία να μάθουν να διευθύνουν την εθνική τους οικονομία, τα δε δάνεια της περιόδου αυτής θα συμβάλουν στην επίσημη χρεοκοπία του κράτους το 1875.

Το ιδεολογικό ρεύμα του Πανισλαμισμού αναπτύχθηκε μετά την άνοδο στο θρόνο του Abdül Hamid II, ο οποίος ήταν αφοσιωμένος στο Ισλάμ. Το ρεύμα αυτό ενισχύθηκε από τον ίδιο ως αντίπαλη ιδεολογία εναντίον των καταλοίπων των Νέων Οσμανών. Ο Πανισλαμισμός είναι μία θρησκευτική και πολιτική αντίληψη, η οποία στηρίζεται στη δυναμική της ισλαμικής κοινότητας (Ummaal-İslam), στην ένωση των απανταχού μουσουλμάνων, γεγονός το οποίο προσδίδει στον μονάρχη ιδιαίτερη δύναμη, αφού εκτός από πολιτικός αρχηγός (sultan), είναι και ο εκπρόσωπος του θεού

στη γη (halif) . Με την ιδιότητά του Χαλίφη, εκτιμούσε ότι του δινόταν η δυνατότητα να μπορεί να ελέγχει και να επηρεάζει τους πληθυσμούς που βρίσκονται εντός, αλλά κυρίως εκτός των ορίων της επικράτειας του, προσδίδοντας έτσι στο κράτος τη δυναμική μιας περιφερειακής δύναμης, υπολογίσιμη από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις.

Ταυτόχρονα, με την ιδιότητα του αυτή ενισχύονταν η επιρροή του στους μουσουλμάνους υπηκόους και ιδιαίτερα στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα της περιφέρειας, τα οποία, προσκολλημένα στο Ισλάμ και στην παράδοση, υποτάσσονται στο πρόσωπο του σουλτάνου. Πρέπει να σημειωθεί πως κατά την πρώτη περίοδο της χρήσης της έννοιας του Πανισλαμισμού κατά τη διακυβέρνηση του Abdül Hamid (πριν από τον πρώτο διωγμό των Αρμενίων) επιχειρείται να προβληθεί προς τα έξω ότι ο μονάρχης αναγνώριζε και σεβόταν τις ιδιαιτερότητες που υπήρχαν στη σύνθεση της κοινωνίας και εξασφάλιζε τη γαλήνη μεταξύ του μουσουλμανικού και μη μουσουλμανικού πληθυσμού.

2.2 Σύσταση του νεότερου Τουρκικού κράτους

Η Συνθήκη των Παρισίων το 1856, για την οποία έχει προηγηθεί εκτενής αναφορά, η οποία υπογράφηκε μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο και στην οποία προβλεπόταν η διατήρηση της Αυτοκρατορίας, ανατράπηκε μετά τον πόλεμο με τη Ρωσία και την υπογραφή της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου το 1878. Η ήττα του στρατού ανέδειξε την αναγκαιότητα του εκσυγχρονισμού του και γι' αυτό ο σουλτάνος Abdül Hamit II' ζήτησε τη συνδρομή των Γερμανών. Η Γερμανία αντέδρασε θετικά στην πρόσκληση του σουλτάνου αξιολογώντας τη, ως μία ευκαιρία για τη διείσδυση της γερμανικής πολεμικής βιομηχανίας στην αγορά. Η Αυτοκρατορία με τα μεγάλα αναξιοποίητα αποθέματα πρώτων υλών προσφερόταν ως χώρα για την ικανοποίηση των αναγκών της Γερμανίας και την ενίσχυση της οικονομικής της δυναμικής.

Η άλλοτε ισχυρή και αχανής Οθωμανική Αυτοκρατορία βγαίνει μετά το συνέδριο του Βερολίνου καταπονημένη από τους συνεχείς πολέμους και ακρωτηριασμένη εδαφικά, έχοντας χάσει την αίγλη και την ισχύ της αυτοκρατορίας. Μετά τη συνθήκη του Βερολίνου, η οθωμανική διπλωματία είχε να αντιμετωπίσει τις καινούργιες διεθνείς συγκυρίες, οι οποίες δεν ευνοούσαν πλέον την εφαρμογή της παραδοσιακής πολιτικής των ισορροπιών που ακολουθούσε στο παρελθόν. Η γενική άποψη των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν ότι ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας, ήταν πλέον αναπόφευκτος. Αν και στο Βερολίνο, οι απαιτήσεις των Ρώσων είχαν

περιοριστεί μερικώς, ο σουλτάνος αναγκάστηκε να παραχωρήσει εδάφη των Βαλκανίων και του Καυκάσου στη Ρωσία. Μετά τον Ιούλιο του 1908, η Ρωσία άλλαξε την πολιτική της και αποπειράθηκε, μέσω της συμφιλίωσης με το συνταγματικό καθεστώς να επιτύχει τους στόχους της, όμως οι Νεότουρκοι έχοντας ακόμη πολύ νωπές στις μνήμες τους, των μεταξύ τους πολέμους και την προσπάθεια εξάπλωσης της Ρωσίας προς το νότο, αντιμετώπισαν την κίνηση αυτή με καχυποψία.

Μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα η Βρετανία είχε ακολουθήσει πολιτική διατήρησης της ακεραιότητας ως αντιστάθμισμα στις βλέψεις της Ρωσίας για την Κων/πολη και τα Στενά, γεγονός που θα εξασφάλιζε στη Ρωσία ελεύθερη πρόσβαση από τη Μαύρη Θάλασσα στη Μεσόγειο. Βέβαια, με την ενοποίηση της Γερμανίας και τη δημιουργία της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, η διπλωματική ισορροπία άλλαξε δραματικά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα.

Μετά την ήττα του Ναπολέοντα στην Ευρώπη, επιτεύχθηκε μία εύθραυστη ισορροπία δυνάμεων, η οποία υπέστη, εξαιτίας της Γερμανίας, μία ανεπανόρθωτη ζημιά. Η Βρετανία έπρεπε πλέον να αντιμετωπίσει τη γερμανική πρόκληση. Αναγκάστηκε έτσι να αναθερμάνει τις σχέσεις της με τις δύο αντίπαλες αυτοκρατορικές δυνάμεις, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Η Αγγλογαλλική Συνεννόηση του 1904 διευθέτησε σημαντικές αποικιακές διαφορές ανάμεσα στο Λονδίνο και το Παρίσι, ενώ η Αγγλορωσική Συνεννόηση τον Αύγουστο του 1907, διαμέλισε σε ισομερείς ρωσικές και βρετανικές σφαίρες επιρροής σύμφωνα με τα κοινά συμφέροντα των δύο δυνάμεων, τόσο την Περσία όσο και τις περιοχές του Θιβέτ και του Αφγανιστάν.

Το κίνημα των Νεότουρκων το 1908 έρχεται ως επακόλουθο και συνέπεια και της μεταρρυθμιστικής περιόδου του Τανζιμάτ και κυρίως του κινήματος των Νέων Οσμανών, ως προϊόν των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων των προηγούμενων περιόδων. Ωστόσο, το κίνημα απέκτησε αναδρομικά ανατρεπτικό χαρακτήρα, αφού η σωτηρία της Αυτοκρατορίας ταυτίζεται με την πολιτικοποίηση του τουρκικού λαού. Αν και η πολιτικοποίηση του τουρκικού λαού αποδείχτηκε δύσκολη υπόθεση, οι Νεότουρκοι κατόρθωσαν τελικά να οδηγήσουν τους «Τούρκους» στον εθνικισμό.

Η προσπάθεια της Γερμανίας να βρει τρόπους για αύξηση της επιρροής της, προσέφερε στους Οθωμανούς μία ευκαιρία για σύναψη μιας πολυπόθητης συμμαχίας με μία μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη. Η Οθωμανική ηγεσία μη έχοντας άλλη επιλογή, αφού και η Βρετανία εγκατέλειπε την αρχή της διατήρησης της εδαφικής της ακεραιότητας, αποδέχθηκε τη γερμανική επιρροή. Αυτή στηρίχθηκε σε δύο άξονες:

την αποστολή Γερμανών στρατιωτικών συμβούλων με σκοπό την αναδιοργάνωση - εκπαίδευση του στρατού, και την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου. Στο τέλος αυτής της περιόδου (1908), η γερμανική επιρροή είχε παγιωθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να θεωρηθεί σκόπιμη η συνέχιση της και από την κυβέρνηση των Νεότουρκων¹⁶.

Η εξέγερση των Νεοτούρκων το 1908 και οι εξελίξεις που ακολούθησαν αποτελούν σημαντικό σταθμό στην ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αν και οι πολιτικές τους μέθοδοι διέφεραν, η αναζήτηση αμυντικής γραμμής με στόχο την εδαφική ακεραιότητα της αυτοκρατορίας μέσω ενός συμβιβασμού με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, αποτελούσε κοινό τόπο στις ενέργειες αυτών που διαχειρίζονταν την εξωτερική πολιτική. Την περίοδο 1908-1914 εγκαταλείφθηκε η πολιτική της παθητικής ουδετερότητας του Abdül Hamit II και υιοθετήθηκε μία πιο ενεργός πολιτική που είχε ως στόχο την επιβίωση της αυτοκρατορίας και επιζητούσε για μία ακόμα φορά τη σύναψη συμμαχίας με τις Μεγάλες Δυνάμεις αλλά και τις περιφερειακές χώρες. Επίσης δόθηκε έμφαση στην εφαρμογή μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων σε διάφορους τομείς της χώρας με σκοπό την εξασφάλιση της ενότητάς της καθώς και την οικονομική της ανάκαμψη¹⁷. Το κίνημα των Νεότουρκων οδήγησε στην αποκατάσταση του οθωμανικού Συντάγματος του 1876 και στην εγκαθίδρυση Συνταγματικής Μοναρχίας. Οι πρώτες αλλαγές που οι Νεότουρκοι επέφεραν στον Σύνταγμα στόχευαν στην υποβάθμιση της θέσης και της εξουσίας του σουλτάνου¹⁸.

Τα χρόνια που ακολουθούν χαρακτηρίζονται από διάφορες συγκρούσεις, όπως ο ιταλοτουρκικός πόλεμος και οι συνεχείς εξεγέρσεις των λαών των Βαλκανίων, καθένας από τους οποίους διεκδικούσε την ανεξαρτησία του και την εθνική του υπόσταση. Μέσα στο ιστορικό και πολιτικό αυτό σκηνικό, ξεσπά το 1912 ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος, στον οποίο συμμετέχουν από τη μία πλευρά, οι βαλκανικές χώρες Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο και, από την άλλη πλευρά η Οθωμανική Αυτοκρατορία¹⁹. Ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος λήγει με τη Συνθήκη του

¹⁶ Ozyuksel, M. (2001). *Εξωτερικές Σχέσεις της Περιόδου του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ*. Στο F. Sonmezoglu, Μύθος και Πραγματικότητα.(επιμ. μτφρ. Χ. Τσιβιτζόγλου). Αθήνα: Infoγνώμων.σ.48-50

¹⁷ Ryan, A. (1951). *The Last of Dragomans*. London: Geoffrey Bles. σ. 68-69

¹⁸ Υφαντής, Κ. (2016). *Από τον Κεμάλ στον Ερντογάν, Ο ακήρυχτος εμφύλιος μιας διχασμένης κοινωνίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παραπολιτικά. σ. 18

¹⁹ Οικονόμου, Ν. (1977). *Ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος*. Στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ΙΔ'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. σ. 289.

Λονδίνου, η οποία ρυθμίζει τα εδαφικά και πολιτικά ζητήματα των εμπλεκομένων και καθιστά την Οθωμανική Αυτοκρατορία τον μεγάλο ηττημένο του πολέμου²⁰.

Παρά τις αγωνιώδεις προσπάθειες των Οθωμανών για εξεύρεση συμμάχων τις παραμονές του Α'ΠΠ η προσπάθεια κατέστη σχεδόν άκαρπη. Υπό αυτές τις συνθήκες η κυβέρνηση του Σαΐντ Χιλμί Πασά εκμεταλλεύτηκε τη μοναδική ευκαιρία που είχε και στις 2 Αυγούστου 1914, υπογράφεται η συμμαχία μεταξύ Γερμανίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συμμετέχοντας κατά τον Α'ΠΠ στο πλευρό της Αυστρίας και της Γερμανίας, το τέλος του πολέμου τη βρίσκει για άλλη μία φορά στη μεριά των ηττημένων. Στις 30 Οκτωβρίου 1918 με την ανακωχή του Μούδρου, συμφωνήθηκε κατάπαυση των εχθροπραξιών ανάμεσα στις δυτικές δυνάμεις και την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Σύμφωνα με το Άρθρο «7» της συνθήκης παραχωρούνταν στις χώρες της ευρωπαϊκής συμμαχίας, το δικαίωμα κατάληψης οποιασδήποτε περιοχής στην υπό κατάρρευση αυτοκρατορία, σε περίπτωση που θεωρούσαν ότι απειλείται η ασφάλεια των συμφερόντων τους. Κάνοντας «κατάχρηση» των δικαιωμάτων που απέρρεαν από τη συνθήκη οι μεγάλες δυνάμεις αποβίβασαν στρατεύματα σε διάφορα σημεία της οθωμανικής επικράτειας.

Η χώρα, που βρισκόταν πλέον σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση, χωρίστηκε στα δύο. Το ένα τμήμα της ηγεσίας του οθωμανικού κράτους με επικεφαλής τον σουλτάνο Βαχγεττίν, εκτιμούσε ότι ήταν αδύνατο να συγκρουστεί με τις δυνάμεις της Αντάντ. Απέναντι σε αυτή τη στάση οι δυνάμεις της «ανανέωσης», με ηγέτη τον Μουσταφά Κεμάλ, αντέταξαν την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων και οργάνωσαν την αντίσταση²¹. Η επίσημη κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τις δυνάμεις της Αντάντ στις 16 Μαρτίου 1920, καταδείκνυε ότι η κυβέρνηση του σουλτάνου δεν μπορούσε πλέον να ανταποκριθεί στα καθήκοντα της. Ο Κεμάλ μέσω της «Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης» αναλαμβάνει τα καθήκοντα της νέας κυβέρνησης των ελεύθερων περιοχών με έδρα την Άγκυρα.

Ο ελληνικός στρατός που είχε αποβιβαστεί στη Σμύρνη το 1919, κατόπιν προτροπής και των Άγγλων προσπάθησε να εξουδετερώσει τις δυνάμεις του Κεμάλ ώστε να αναγκαστεί να αποδεχτεί τους όρους της συνθήκης των Σεβρών. Παρά τις δυσμενείς συγκυρίες, ο Κεμάλ κατάφερε:

²⁰ Σβολόπουλος, Κ. (1977). *Η Συνθήκη του Λονδίνου. Στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ΙΔ'*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. σ. 330-334.

²¹ Sonmezoglu F., (2001). *Μύθος και Πραγματικότητα*. (επιμ. μτφρ. Χ. Τσιβιτζόγλου). Αθήνα: Infoγνώμων. σ. 83-85.

- Αρχικά να εξασφαλίσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις σε διπλωματικό επίπεδο οι οποίες οδήγησαν στην ενδυνάμωση του νέας τουρκικής κυβέρνησης και στην ταυτόχρονη διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας.

- Κατόπιν εκμεταλλεύτηκε τις στρατιωτικές του επιτυχίες έναντι του ελληνικού στρατού και ανέστρεψε, την εικόνα της ηττημένης Τουρκίας του Α' ΠΠ σε νικήτρια δύναμη έναντι των συμφερόντων της Αντάντ.

Μετά την υπογραφή της ανακωχής των Μουδανιών τον Οκτώβριο του 1922, ανοίγει ο δρόμος της υπογραφής της συνθήκης της Λοζάνης - η οποία αντικαθιστά τη συνθήκη των Σεβρών - ιδρύεται η Τουρκική Δημοκρατία και καταργείται το αξίωμα του σουλτάνου. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί πως η μεταλλαγή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε Τουρκική Δημοκρατία αναπόφευκτα επέφερε αλλαγές σε όλες τις κρατικές δομές. Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές δεν ήταν τόσο ριζικές πάντοτε, καθώς παρατηρήθηκε η διατήρηση ορισμένων στοιχείων από το παλαιό καθεστώς, τα οποία επιβίωσαν και στο νέο, με αποτέλεσμα να καταγράφονται αλλαγές, αλλά ταυτόχρονα να αναγνωρίζεται και ένα είδος συνέχειας μεταξύ των δύο καταστάσεων.

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο διπλωματικός τομέας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οργανώθηκε και συστηματοποιήθηκε το 1836, με την ίδρυση του Υπουργείου Διεθνών Σχέσεων, το οποίο άρχισε να αποτελεί το βασικό διπλωματικό φορέα στην αυτοκρατορία. Το εν λόγω υπουργείο, του οποίου ο οργανικός νόμος που καθόρισε τις λεπτομέρειες λειτουργίας του - συνετάχθη και ίσχυσε το 1913 - αποτέλεσε έναν πρόδρομο του γραφειοκρατικού συστήματος που θα οργανωνόταν κατά τη μεταλλαγή της αυτοκρατορίας σε δημοκρατία, ο οποίος στηριζόταν στις ιδέες του εθνικισμού και του εκδυτικισμού. Έτσι, ο 19^{ος} αιώνας βρίσκει το οθωμανικό γραφειοκρατικό σύστημα στην αναζήτηση μίας νέας ταυτότητας επηρεασμένης από τη δυτικοευρωπαϊκή παράδοση²².

Σε ιδεολογικό επίπεδο, η ακροδεξιά τάση των Νεότουρκων εμπνέεται από τον γερμανικό φυλετικό ρομαντισμό. Πατέρας του ιδεολογικού ρεύματος του παντουρκισμού, υπήρξε ο Ζιγιά Γκιόκάλπ (ZiyaGokalp). Στο βασικό του έργο «*Οι Αρχές του Τουρκισμού*» υποστήριξε ότι ο συμπαγής δεσμός της κοινωνίας εξαρτάται από την κοινή διαπαιδαγώγηση, τον κοινό πολιτισμό και τα κοινά αισθήματα που πρέπει να έχουν τα μέλη της. Επίσης, ισχυρίστηκε πως βασικό στοιχείο επιβίωσης

²² Gurpınar, ό.π., σ. 57, 70-78.

των ανθρώπων δεν αποτελεί η κοινή φυλετική καταγωγή του ανθρώπου, αλλά η κοινή γλώσσα και θρησκεία και επεσήμανε ότι ο χαρακτήρας του ατόμου δε βρίσκεται στο σώμα αλλά στην ψυχή του²³. Η επίδρασή του στον Κεμάλ Ατατούρκ ήταν τόσο έντονη, που ο ίδιος θέλοντας να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του για την προσφορά του Τούρκου διανοούμενου και θεωρητικού στην αφύπνιση της εθνικής συνείδησης του τουρκικού έθνους, ανέφερε ότι: «*Πατέρας μεν των αισθήσεών μου είναι ο Ναμίκ Κεμάλ, πατέρας δε των ιδεών μου είναι ο Ζιγιά Γκιοκάλπ*» («*Hissimin babasi Namik Kemal, fikrimin babasi Ziya Gökalp*»).

Ο Γκιοκάλπ υποστηρίζει ότι η εθνικιστική πραγματικότητα μπορεί να επιτευχτεί με τη στενή σχέση έθνους – κουλτούρας, η οποία οδηγεί στην πολιτισμική ενότητα. Σύμφωνα με αυτόν, έθνος αποτελούν κοινωνίες που έχουν κοινή θρησκεία, ηθική και γλώσσα. Επίσης, ο πολιτισμός στον οποίο πρέπει να ενταχθεί η τουρκική κοινωνία, που προσπαθεί να γίνει έθνος, είναι ο δυτικό πολιτισμός. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο οθωμανικός πολιτισμός με τον δυτικό είναι ασυμβίβαστοι και για το λόγο αυτό οι οπαδοί του Τανζιμάτ απέτυχαν (δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν αυτή την αντίφαση). Εξάλλου, δύο πολιτισμοί δεν μπορούν να συνυπάρξουν ταυτόχρονα, παρά μόνο μπορούν να συνυπάρξουν ένας «πολιτισμός» και μία «κουλτούρα». Μόνο που θα πρέπει η εθνική κουλτούρα να ενδυναμωθεί. Έτσι, ο Γκιοκάλπ απορρίπτοντας τον οθωμανικό πολιτισμό ως ανατολικό, τάσσεται απερίφραστα υπέρ του δυτικού, με τον όρο η τουρκική κοινωνία να μην αφομοιωθεί από αυτόν²². Προς ενίσχυση της άποψης του αυτής επισημαίνει ότι, η τουρκική κοινωνία άλλαξε τρεις φορές πολιτισμό. Πριν ασπαστούν το Ισλάμ, οι Τούρκοι ανήκαν στον πολιτισμό της Κεντρικής Ασίας, ενώ όταν υιοθέτησαν τον Ισλαμισμό μεταπήδησαν στον πολιτισμό της Μέσης Ανατολής και σήμερα προσπαθούν να εισχωρήσουν στον δυτικό πολιτισμό που είναι εκκοσμικευμένος.

Επιπλέον ο Γκιοκάλπ αντιλαμβανόμενος την αδυναμία του Πανισλαμισμού να ενώσει όλους τους μουσουλμάνους, άρα και να διατηρήσει τα τελευταία χρόνια της δύσης του, ακέραιο το εναπομείναν Οθωμανικό Κράτος, προσανατολίστηκε στον Τουρκισμό²². Σε αντίθεση με τον Πανισλαμισμό, ο Γκιοκάλπ δεν πρόταξε τη θρησκεία ως κύριο παράγοντα και ρυθμιστή του κράτους, αλλά ως ρυθμιστή της κοινωνίας. Υποστήριζε πως η θρησκεία θα έπρεπε να έχει διακριτή θέση μέσα στο

²³ Μητράρας, Α. (2010). *Η ιδέα του Τουρκικού Εθνικισμού στο έργο του Ζιγιά Γκιοκάλπ (Ziya Gökalp) και η Επίδραση του στον Κεμαλισμό*. (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.σ. 151-183, 466-484

τουρκικό πολιτικό σύστημα και πρότεινε για το λόγο αυτό οι θρησκευτικές υποθέσεις να τελούν υπό τον έλεγχο του κράτους. Ωστόσο, το κεμαλικό σύστημα κατά την τρίτη δεκαετία της διακυβέρνησής του, διέγραψε από το Σύνταγμα τη φράση που όριζε το Ισλάμ ως επίσημη θρησκεία της Τουρκίας.

Αντίθετα, για το θέμα της γλώσσας, ως γνήσιος υποστηρικτής και εκ των ιδρυτών του ιδεολογικού ρεύματος του παντουρκισμού, πρότεινε πως η χώρα του Τουράν θα πρέπει να αποκτήσει μια ενιαία γλώσσα για όλους τους τουρκογενείς λαούς της Κεντρικής Ασίας. Λόγω της σημαντικής απώλειας εδαφών της αυτοκρατορίας, συνέπεια αρχικά των Βαλκανικών Πολέμων και εν συνεχεία του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Γκιοκάλπ επιχείρησε πνευματικά να την αντικαταστήσει με μία ισομεγέθη γεωγραφικά «τουρκική αυτοκρατορία» που την αποκάλεσε Τουράν. Επιδίωξή του για εκείνη την εποχή ήταν η ένωση όλων των τουρκικών λαών σε μία χώρα με κοινή συνείδηση, κοινή θρησκεία και κοινή γλώσσα.

Πρέπει να σημειωθεί, πως το κεμαλικό σύστημα δεν υιοθέτησε πλήρως τις αντιλήψεις και τις αρχές του Γκιοκάλπ, οι οποίες εμπεριείχαν ιδεολογικό υπόβαθρο που σύμφωνα με το κεμαλικό σύστημα δε θα μπορούσαν να εφαρμοστούν απόλυτα στην πραγματική ζωή. Για παράδειγμα, ο κεμαλικός εθνικισμός έχοντας το ιδεολογικό υπόβαθρο του εθνικισμού του Γκιοκάλπ, εφάρμοσε ορισμένες πολιτικές, αφού τις μετέτρεψε σε αρχές νομιμοποίησης ενός ολοκληρωτικού και αυταρχικού κράτους. Παράλληλα, ο κεμαλικός εθνικισμός έθεσε αρχικά ως ύψιστη εθνική προτεραιότητα την αφομοίωση των μη τουρκικών μουσουλμανικών μειονοτήτων της νέας Τουρκίας. Για την αφομοίωση αυτών των μειονοτικών ομάδων δεν ακολουθήθηκε η μέθοδος της ομαλής ενσωμάτωσης ή ένταξής τους, αλλά εφαρμόστηκε «βίαιη καταστολή των αλλεπάλληλων κουρδικών εξεγέρσεων στην ανατολική και νοτιοανατολική Μικρά Ασία, καταπίεση της θρησκευτικής μειονότητας των Αλεβίδων και σταδιακή μετατόπιση χιλιάδων Λαζών του Πόντου στην Ανατολική Θράκη» με απώτερο σκοπό την οριστική επίλυση του εθνολογικού προβλήματος.

Οι ραγδαίες μεταβαλλόμενες εξελίξεις στις αρχές του 20ού αιώνα οδηγούν τους εθνικιστές, υπό τον Κεμάλ, στην προσπάθεια συγκρότησης ενός αξιόπιστου Υπουργείου Εξωτερικών το οποίο θα edύνατο να ανταπεξέρχεται στις ανάγκες της κυβέρνησης σε ότι αφορούσε τη ρύθμιση των σχέσεων του νεοσύστατου κράτους με το μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον. Οι εθνικιστές στην αρχή δυσκολεύονται να βρουν το απαιτούμενο προσωπικό για το νεοσύστατο υπουργείο το οποίο αρχικά

στελεχώνονταν από τρεις μόνο αξιωματούχους και μία γραμματέα²⁴. Ο διπλωματικός τομέας, αλλά και, γενικότερα, όλο το γραφειοκρατικό σύστημα φαίνεται να καταρρέει. Καθώς περνούσε όμως ο καιρός, υπάλληλοι της παλιάς κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης προσέρχονταν από μόνοι τους προκειμένου να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Το νέο καθεστώς έχει πολλά να διδαχθεί από την παλιά οθωμανική γραφειοκρατία, καθώς τα μέλη του δεν διαθέτουν μεγάλη διπλωματική εμπειρία, και όλα αυτά, σε μία περίοδο συνεχών αναταραχών και συγκρούσεων. Μόνο μετά την ανακήρυξη της Δημοκρατίας (Οκτώβριος 1923), δημιουργήθηκε μία κανονική υπουργική και διπλωματική δομή, η οποία συνέπεσε και με την μεταφορά των ξένων πρεσβειών στην Άγκυρα. Σε αυτό το στάδιο άρχισε να δημιουργείται ένα εντυπωσιακό και καλά καταρτισμένο επιτελείο διπλωματών, οι οποίοι συνέβαλαν με το έργο τους στη διατήρηση ενός αρκετού υψηλού βαθμού συνέπειας και ανεξαρτησίας στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας.

Μετά το τέλος του Α'ΠΠ, η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων είχε αλλάξει. Οι μεγάλες αυτοκρατορίες, όπως της Ρωσίας, της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είτε είχαν καταρρεύσει είτε ήταν αδύναμες για να έχουν στρατηγική σημασία. Ο πόλεμος είχε εξουθενώσει όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, οι νικητές είχαν να αντιμετωπίσουν τα δικά τους προβλήματα από την άμεση τύχη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κι έτσι αποκλειόταν μία στρατιωτικά επιβεβλημένη μεταπολεμική λύση. Από την άλλη πλευρά, οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες είχαν αποτύχει να ικανοποιήσουν τις φιλοδοξίες των υπηκόων τους για πολλά χρόνια και τα εθνικά κράτη θεωρούνταν πλέον ως πρότυπο για το μέλλον. Οι κηδεμονίες και οι σφαίρες επιρροής μέσα στα πλαίσια του έθνους- κράτους αντιμετωπίστηκαν ως λύση, επιτρέποντας στις Μεγάλες Δυνάμεις να συνεχίσουν να δρέπουν τις οικονομικές και πολιτικές απολαβές που επιθυμούσαν, όπως είχαν κάνει στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα.

2.3 Βασικές αρχές Κεμαλισμού

Η ίδρυση του νεότερου τουρκικού κράτους από τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ μόνο ως εύκολη υπόθεση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί. Ο Κεμάλ και οι συντηρητικές δυνάμεις της Κωνσταντινούπολης κατά τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας προσπάθησαν να επιτύχουν τους σκοπούς τους, προσεταιριζόμενοι τις επίσημες αλλά

²⁴ «Λέγεται ότι ρωτούσαν τους επιβάτες των τρένων που ερχόταν από την Κωνσταντινούπολη και που φορούσαν γραβάτα, εάν μιλούσαν γαλλικά. Όσοι μιλούσαν τους προσφέρονταν άμεσα θέση στο υπουργείο, ανεξάρτητα των προσόντων ή τους επαγγέλματός τους». W.Hale. ό.π., σ.76.

και τις λαϊκές θρησκευτικές αρχές²⁵. Ο Κεμάλ προσπάθησε να συμφιλιώσει το Ισλάμ με τις δικές του ιδέες, δηλώνοντας ότι το Ισλάμ ήταν η πιο λογική, και για αυτό το λόγο η τελειότερη, η απόλυτη θρησκεία. Μέσω αυτής της πεποίθησης επιχείρησε να ενώσει Τούρκους και Κούρδους κάτω από το ενιαίο λάβαρο του Ισλάμ, ειδικά μετά και τις αποφάσεις της Συνθήκης των Σεβρών η οποία και ενθάρρυνε τις αποσχιστικές τάσεις της κουρδικής κοινότητας. Παρόλα αυτά το οθωμανικό θρησκευτικό κατεστημένο αντέδρασε στους εθνικιστές με αποκορύφωμα την έκδοση fetva από τον ανώτατο θρησκευτικό λειτουργό Seyh'ül-Islam τον Απρίλιο του 1920, σύμφωνα με την οποία οι εθνικιστές χαρακτηρίζοντας ως αντάρτες και ο θάνατός τους θρησκευτικό καθήκον των πιστών Μουσουλμάνων. Μέσα από μια σειρά αλυσιδωτών γεγονότων: α) έκδοση fetva του müftü της Άγκυρας και άλλων 152 müftü της Ανατολίας, β) την ανάληψη της ηγεσίας του Πανισλαμικού Συνεδρίου της Σεβάστειας το Φεβρουάριο του 1921 από τον Σεϊχ του λιβυκού τάγματος Σανούσι (ενός πολιτικο-θρησκευτικού κινήματος του Σουφισμού) και γ) την επιλογή του Μάρτιο του 1921 ως εθνικού ύμνου των δύο πρώτων στροφών του ισλαμικού ποιήματος του Mehmet Akif, ο Κεμάλ κατανόησε πως ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια στο δρόμο προς το νέο τουρκικό κράτος ήταν τα θρησκευτικά κέντρα εξουσίας και επιρροής, με αποτέλεσμα τον Μάρτιο του 1922 η ψήφιση από την Εθνοσυνέλευση τροπολογίας στο Νόμο περί Προδοσίας του 1920 σύμφωνα με την οποία κηρύσσονταν παράνομη οποιαδήποτε προσπάθεια για επαναφορά του σουλτανάτου.

Κορύφωση όλων των ανωτέρω ήταν η υιοθέτηση της κοσμικοδοξίας από το τουρκικό κράτος λόγω της ανυποληψίας στην οποία υπέπεσε ο Πανισλαμισμός και το Ισλάμ στη διάρκεια και μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (ίσως και λόγω της απογοητευτικής στάσης των Αράβων οι οποίοι δεν ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα του Σουλτάνου – Χαλίφη για Ιερό Πόλεμο έναντι της δυτικής αποικιοκρατίας). Οι κεμαλικές απόπειρες εκκοσμίκευσης του κράτους ήρθαν ως αποτέλεσμα και ως συνέχεια των προσπαθειών εκσυγχρονισμού των Οθωμανών πολιτικών, κατά τη διάρκεια της περιόδου Τανζιμάτ, αλλά και της κυβέρνησης των Νεότουρκων. Ήρθε επίσης και ως αποτέλεσμα και ως συνέχεια της οθωμανικής παράδοσης που ήθελε το

²⁵ Σωτηρίου, Σ. Α. (2002). *Οι Σχέσεις της Τουρκίας με τις Χώρες της Μέσης Ανατολής από την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι Σήμερα. Μια Γεωπολιτική Προσέγγιση*. (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.σ. 32-47

κράτος ελεύθερο από την επιρροή των ηγετών των ισλαμικών αδελφοτήτων και των ουλεμάδων.

Μέσω των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων, η Τουρκία ακολούθησε ένα πολύ διαφορετικό, από τα υπόλοιπα αραβικά κράτη, μοντέλο προσέγγισης της σχέσης της ισλαμικής σκέψης με το σύγχρονο κόσμο. Η Τουρκία αποτέλεσε εκείνο το μουσουλμανικό κράτος που επέλεξε να εκκοσμικεύσει τις δομές του, προχωρώντας σε ουσιαστική ρήξη με την ιδέα πως το Ισλάμ ήταν η μόνη, καθοδηγητική για όλες τις πλευρές της κοινωνίας και της ζωής, ιδεολογία, η μόνη νομιμοποιητική αρχή. Οι πρωτοβουλίες μεταρρυθμίσεων που αναλήφθηκαν μετά την ίδρυση της Δημοκρατίας του 1923, σχετίζονταν με τη σταθερή απόφαση του νέου καθεστώτος να αντικαταστήσει την ισλαμική με τη δυτική κουλτούρα, με αποτέλεσμα να πρέπει είτε άμεσα είτε έμμεσα να αποδυναμωθεί τόσο το επίσημο όσο και το λαϊκό Ισλάμ. Οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις χρονολογικά ήταν οι ακόλουθες:

- Κατάργηση του Σουλτανάτου την 1^η Νοεμβρίου 1922, με απόφαση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης.
- Κατάργηση του Χαλιφάτου την 3^η Μαρτίου 1924, πράξη εξαιρετικής συμβολικής σημασίας (σημειώνεται πως ο φιλοκυβερνητικός τύπος χαιρέτισε την πράξη αυτή με επικεφαλίδα «Αντίο στην Ανατολή!»).
- Κλείσιμο των θρησκευτικών σχολείων (medrese) σημαντικών κέντρων θρησκευτικής γνώσης, με τον Νόμο για την Ενοποίηση της Εκπαίδευσης (Νόμος 420: *Tevhid - i Tedrisat Kanunu*) στις 3 Μαρτίου 1924.
- Κατάργηση στις 3 Μαρτίου 1924 (Νόμος 429), του Υπουργείου Θρησκευτικών Υποθέσεων και Ιερών Ιδρυμάτων (*Seriative Evkaf Vekaleti*).
- Κατάργηση της θέσεως του Seyhiil-Islâm το 1924. Ο Seyhiil-Islâm ήταν η υψηλότερη θρησκευτική μορφή στη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και τα καθήκοντα του συνίσταντο ακριβώς στο να επιτηρεί την εναρμόνιση των πολιτικών αποφάσεων προς τον Ισλαμικό Νόμο.
- Κλείσιμο των θρησκευτικών δικαστηρίων στις 8 Απριλίου 1924 (Νόμος 469 - Τροποποίηση των Κανονισμών Λειτουργίας και Οργάνωσης της Δικαιοσύνης, Άρθρα 8 και 10).
- Ψήφιση του Νέου Συντάγματος (20 Απριλίου 1924) με το οποίο προσδιορίζονταν οι νέοι πολιτικοί θεσμοί.

- Απαγόρευση των θρησκευτικών αδελφοτήτων (tarikats), κλείσιμο των μονών τους (tekke, zaviye, turbe) και κατάσχεση της περιουσίας τους στις 30 Νοεμβρίου 1925 (Νόμος 677).
- Υιοθέτηση του Ελβετικού Αστικού Κώδικα στις 17 Φεβρουαρίου 1926.
- Διαγραφή, στα 1928, του δευτέρου άρθρου του Συντάγματος ("Το Ισλάμ είναι η επίσημη θρησκεία του κράτους"). Στις 5 Απριλίου 1928, κατατέθηκε στο Κοινοβούλιο πρόταση κατάργησης του άρθρου το οποίο είχε ενσωματωθεί στο Σύνταγμα στις 20 Απριλίου 1924.
- Η κοσμική ιδεολογία της "νέας" Τουρκίας ενσωματώθηκε στο τουρκικό Σύνταγμα στις 5 Φεβρουαρίου 1937 (Νόμος 3115).

Ο Κεμάλ επηρέασε και το δόγμα της εξωτερικής πολιτικής αλλά και τη διπλωματίας της Τουρκίας, βασιζόμενος στην αρχή «*Ειρήνη στο σπίτι σου, Ειρήνη στον Κόσμο*» ("Peace at Home, Peace in the World"). Επέβαλε την ανάλυση όλων των καταστάσεων υπό το πρίσμα της λογικής και του ρεαλισμού²⁶. Σε συνδυασμό με τη χρονική συγκυρία, ο Κεμάλ έθεσε ως πρωταρχικό στόχο της εξωτερικής πολιτικής άρα και της διπλωματίας της Τουρκίας την αποφυγή οποιασδήποτε επιλογής και κίνησης που έθετε σε κίνδυνο της εθνική ανεξαρτησία, απορρίπτοντας έτσι τη Συνθήκη των Σεβρών ως απαράδεκτη και μη αποδεκτή όπως επίσης και τη Συνθήκη του Μούδρου, ενώ ταυτόχρονα προσέγγισε τις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη της Λοζάνης με γνώμονα το εθνικό συμφέρον. Η συμμετοχή της Τουρκίας το 1929, στο Σύμφωνο Kellog-Briand, το οποίο ορίζει ότι όλες οι διαφωνίες πρέπει πάντα να επιλύονται με ειρηνικά μέσα, αποτελεί απόδειξη της νέας κατεύθυνσης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας.

Από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας η κεμαλική πολιτική μεταρρύθμισης και αναδιοργάνωσης έθεσε ως πρωταρχικό στόχο, στο όνομα της ομοιογενοποίησης, να μετατρέψει την πολυεθνική, πολυπολιτισμική και υποταγμένη στο Ισλάμ κοινωνία σε ένα σύγχρονο δυτικοποιημένο σύνολο. Έτσι, το κράτος βασίστηκε στην έννοια διαμόρφωσης της κοινωνίας κατά το εθνικό πρότυπο, η οποία απαιτούσε την τυποποίηση των πολιτών, τον εκτουρκισμό στη γλώσσα και την υιοθέτηση της ιδέας του εθνικισμού, την αποδοχή και επικράτηση του εκκοσμηκευμένου

²⁶ Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs. *Turkish Foreign Policy During Ataturk's Era*. <http://www.mfa.gov.tr/turkish-foreign-policy-during-ataturks-era.en.mfa>. Ημερομηνία Πρόσβασης: 20/8/2018

προσανατολισμού - σε αντίθεση με το θρησκευτικό - και την υπακοή στο έθνος - κράτος.

Η ιδέα του εκτουρκισμού για τον κουρδικό πληθυσμό ξεκίνησε μετά την καταστολή της εξέγερσης του Σεΐχη Σαΐντ (Ceyh Said), η οποία είχε ξεσπάσει και είχε λάβει τεράστιες διαστάσεις στις ανατολικές και νοτιοανατολικές επαρχίες της Ανατολίας. Μετά, λοιπόν, την καταστολή της εξέγερσης και την σύλληψη του καθοδηγητή της, σε ένα συνέδριο των «Τουρκικών Εστιών» ο Ισμέτ Ινονού είχε εκφράσει τα εξής: *«Καθήκον μας είναι να εκτουρκίσουμε οπωσδήποτε όλους βρίσκονται στην Τουρκία. Θα καταπνίξουμε κάθε αντιδραστικό στοιχείο που αντιτίθεται στους Τούρκους και την Τουρκικότητα»*. Η ομιλία αυτή του Ινονού είχε μεγάλη απήχηση στην κοινή γνώμη και στον τουρκικό τύπο.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1930, σύμφωνα με εγκύκλιο που εκδόθηκε από το τουρκικό υπουργείο Εσωτερικών, καθορίζονταν η εποικιστική πολιτική του κεμαλικού καθεστώτος. Η εγκύκλιος αυτή έδινε ευρείες αρμοδιότητες στους κατά τόπους νομάρχες να ενεργήσουν και να επινοήσουν τέτοιους μηχανισμούς ώστε οι ξενόγλωσσοι Τούρκοι έποικοι να αποκτήσουν τουρκική συνείδηση και να υιοθετήσουν με κάθε δυνατό τρόπο την τουρκική ως μητρική τους γλώσσα. Δεν είναι τυχαίο, πως η κεμαλική μονοκομματική κυβέρνηση μόλις ανέλαβε τα ηνία της νέας Τουρκίας, προσανατολίστηκε στην ιδέα της οικονομικής αφαίμαξης των μη μουσουλμανικών πληθυσμών, καθώς πίστευε ότι με τη μεταβίβαση της κυριαρχίας του οικονομικού τομέα από τις μειονότητες στο τουρκικό - μουσουλμανικό στοιχείο θα μπορούσε να ελέγξει την οικονομία της χώρας και να κυβερνήσει δίχως σοβαρά εμπόδια.

2.4 Τουρκική διπλωματία: Επαναπροσδιορισμός των στόχων και των εργαλείων

2.4.1 Περίοδος Ι: 1923 – 1945

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης, οι συμμαχικές δυνάμεις εγκατέλειψαν την Κωνσταντινούπολη, με αποτέλεσμα τις μαζικές διώξεις των Ορθοδόξων Χριστιανών προς την Ελλάδα. Οι δύο χώρες (Ελλάδα και Τουρκία), κατέληξαν σε Συμφωνία ανταλλαγής πληθυσμών η οποία και υπεγράφη στις 30 Ιανουαρίου 1923. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως η εφαρμογή της Συμφωνίας και

όχι η υπογραφή της αποτελούσε σημαντική πρόκληση²⁷. Λόγω διαφόρων προβλημάτων και διαφωνιών μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής πλευράς στην ερμηνεία της Συνθήκης, οργανώθηκε μεικτή επιτροπή προς επίλυση αυτών των θεμάτων. Ωστόσο, έως τον Σεπτέμβριο του 1924 δεν κατέστη δυνατόν να επέλθει συμφωνία και για το λόγο αυτό το θέμα τέθηκε στην «Κοινωνία των Εθνών» (League Of Nations) και τελικά διευθετήθηκε με απόφαση του Μόνιμου Δικαστηρίου επί Διεθνών Θεμάτων (Permanent Court of International Justice)

Έως τον Απρίλιο του 1925 οι διαπραγματεύσεις είχαν ολοκληρωθεί με αποτέλεσμα στις 21 Ιουνίου 1925 να υπογραφεί η Συνθήκη της Άγκυρας (Ankara Accord). Για πρώτη φορά μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους οι δύο χώρες επανασύναψαν διπλωματικές σχέσεις οι οποίες επισημοποιήθηκαν με τη Συμφωνία της Αθήνας την 1^η Δεκεμβρίου 1926.

Στην ίδια χρονική περίοδο η Τουρκία έθεσε το ερώτημα για τη Μοσούλη (Mosul Question), γνωστό και ως το τούρκικο ερώτημα προς τη Βρετανία (“The Turkish Question”) αναφορικά με το εάν η Μοσούλη όφειλε να περάσει στην κυριαρχία της Τουρκίας (όπως εκείνη υποστήριζε) ή όχι. Μετά από έντονο παρασκήνιο αλλά και διπλωματικές κινήσεις και από τις δύο πλευρές, το θέμα ετέθη στην «Κοινωνία των Εθνών» η οποία σε συνάντηση που έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες μαζί με τις εμπλεκόμενες χώρες κατέληξε στη διχοτόμηση της περιοχής. Ωστόσο η Τουρκία δεν αποδέχθηκε την απόφαση (κατά την οποία η συνοριακή γραμμή ήταν κοντά στα όρια των Οθωμανικών περιοχών της Μοσούλης και Hakkari) και το θέμα κατέληξε στο Μόνιμο Δικαστήριο επί Διεθνών Θεμάτων (ο πρόγονος του σημερινού Δικαστηρίου της Χάγης) το οποίο στην τελική του απόφαση στις 16 Δεκεμβρίου 1926 απέδωσε τη Μοσούλη στο Ιράκ. Η τουρκική κυβέρνηση παρά τη δημόσια διαφωνία της αποφάσισε να συμμορφωθεί με την απόφαση. Τα πραγματικά αίτια για τη συμμόρφωση της τουρκικής κυβέρνησης διαφαίνονται στη Βρετανο – Τουρκική Συνθήκη που υπεγράφη στις 6 Ιουνίου 1926 σύμφωνα με την οποία η Τουρκία αποκτούσε για 25 έτη τα δικαιώματα για το 10% του πετρελαίου της Μοσούλης. Ωστόσο, η Τουρκία μέσα στο επόμενο έτος έλαβε εφάπαξ πληρωμή της τάξης των 500.000£.

²⁷ Barcelona Centre of International Affairs. *Foreign Policy of the Turkish Republic*. https://www.cidob.org/en/layout/set/print/publications/publication_series/cidob_international_yearbook/cidob_international_yearbook_2011_country_profile_turkey. Ημερομηνία Ανάρτησης: 2011. Ημερομηνία Πρόσβασης 20/9/2018.

Το ζήτημα της Μοσούλης κατέδειξε την επιθυμία, όσο και την ανάγκη, η Τουρκία να επανέλθει γρήγορα στο προσκήνιο της διεθνούς διπλωματίας και της εξωτερικής πολιτικής. Το αποτέλεσμα του ζητήματος της Μοσούλης, έκανε σαφές στην τουρκική κυβέρνηση την ανάγκη υποστήριξης από μια σημαντική παγκόσμια υπερδύναμη. Εκείνη τη χρονική περίοδο, η μόνη τέτοια υπερδύναμη πρόθυμη να υποστηρίξει την Τουρκία ήταν η Σοβιετική Ένωση. Στις 17 Δεκεμβρίου 1925, οι δύο χώρες υπέγραψαν Συμφωνία Μη- Επιθετικότητας και Ασφάλειας (μόλις μία μέρα μετά από την απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών για το ζήτημα της Μοσούλης). Παρόλο που σε εμπορικό επίπεδο οι δύο χώρες είχαν συνάψει συμφωνίες, διάφορα τεχνικά ζητήματα έθεταν υπό δοκιμή την αντοχή των σχέσεων τους. Προκειμένου να εξαλείψουν οποιαδήποτε αμφιβολία για την μεταξύ τους φιλική σχέση, οι δύο χώρες υπέγραψαν στις 27 Αυγούστου 1928 τη Συμφωνία Kellog-Briand. Το αποτέλεσμα της Συμφωνίας ήταν στο διάστημα 1933-1936 οι εμπορικές σχέσεις τους να γνωρίσουν σημαντική άνθηση. Παρότι, η Σοβιετική Ένωση υποστήριξε ανοιχτά την Τουρκία στο θέμα της διαχείρισης των Στενών (Montreux Revision) οι σχέσεις των δύο χωρών είχαν αρχίσει από το 1936 να φθείρονται, κατάσταση την οποία επιδείνωσε και ο θάνατος του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ το 1938.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι σχέσεις της Τουρκίας με την Ιταλία έως τον θάνατο του Ατατούρκ ήταν πολύ καλές. Από το 1921 είχαν υπογράψει εμπορικές συμφωνίες οι οποίες και ανανεώθηκαν το 1928. Επιπρόσθετα, η συμφωνία του 1928 προέβλεπε ουδετερότητα και από τα δύο κράτη σε περίπτωση που κάποιος εκ των δύο εμπλεκόταν σε πολεμική σύρραξη με ένα ή περισσότερα τρίτα κράτη.

Αντίστοιχα με την Ιταλία, οι σχέσεις της Τουρκίας με την Γαλλία ήκμαζαν. Στις 21 Οκτωβρίου 1921 στην Άγκυρα υπεγράφη συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών καθορίζοντας τα Τουρκο-Συριακά σύνορα καθώς και το ειδικό καθεστώς για την Αλεξανδρέττα. Αν και χρειάστηκαν πέντε (5) έτη να παρέλθουν μέχρι την επισημοποίηση των συνόρων, στις 18 Φεβρουαρίου 1926 οι δύο χώρες υπέγραψαν Συνθήκη Φιλίας και Καλής Γειτονίας.

Έτος ορόσημο για την Τουρκία θεωρείται το 1932, έτος κατά το οποίο η Τουρκία γίνεται μέλος της Κοινωνίας των Εθνών, καθότι αποτελεί το εφελτήριο επαναπροσδιορισμού των σχέσεων της Τουρκίας με την Δύση. Ο Κεμάλ Ατατούρκ γνώριζε πως οι σχέσεις καλής γειτονίας θα ήταν πιο δύσκολο να επιτευχθούν με τις Βαλκανικές από ότι με τις γειτνιάζουσες εξ ανατολών χώρες, λόγω του ότι αυτές προήλθαν από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη δεκαετία του

’30 ο Ατατούρκ κατέληγε στο συμπέρασμα πως η δημιουργία μιας Βαλκανικής Συμμαχίας θα ήταν προς όφελος της χώρας του. Μια σειρά από Συνθήκες και Συμφωνίες υπεγράφησαν μεταξύ της Τουρκίας και των Βαλκανικών χωρών, με αποκορύφωμα τη Συμφωνία του Φεβρουαρίου του 1934 μεταξύ των: Τουρκίας, Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Ρουμανίας, κατά την οποία διασφαλιζόνταν η εδαφική ακεραιότητα της Βαλκανικής Χερσονήσου, ως απάντηση στην κινητικότητα και επιθετικότητα της Βουλγαρίας (η Βουλγαρία και η Αλβανία αρνήθηκαν να συμμετάσχουν).

Το 1933, η Τουρκία δεχόμενη δάνειο από την Σοβιετική Ένωση ξεκίνησε ένα πενταετές μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Περί τα μέσα του ’30 το καθεστώς του Αδόλφου Χίτλερ επεδείκνυε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Τουρκία με αποτέλεσμα οι δύο χώρες να αποκαθιστούν σημαντικότετους εμπορικούς δεσμούς. Σε αυτή τη χρονική περίοδο πολλαπλές διπλωματικές κινήσεις λαμβάνουν χώρα. Είναι σαφές, ειδικά και μετά την επίθεση της Ιταλίας στην Αιθιοπία, πως το παγκόσμιο σκηνικό πρόκειται να αλλάξει. Τον Ιούλιο του 1936, οι Τουρκία, Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία και Μεγάλη Βρετανία υπογράφουν τη Συμφωνία της Μεσογείου, βάσει της οποίας *«όποια εκ των τριών χωρών δεχθεί απρόκλητη επίθεση από τρίτη χώρα, θα λάβει άμεσα τη βοήθεια της Μεγάλης Βρετανίας»*. Στο ίδιο διάστημα, η διπλωματία του νεοσύστατου τουρκικού κράτους, σημειώνει τη μεγαλύτερη επιτυχία της. Κατορθώνει την αναθεώρηση της Συμφωνίας Montreux με την υποστήριξη της Μ. Βρετανίας ώστε εφόσον απαιτηθεί να δύναται να προασπιστεί την εδαφική της ακεραιότητα επανδρώνοντας με στρατιωτικές δυνάμεις και μέσα τις αποστρατικοποιημένες ζώνες περί των Στενών στα Δαρδανέλια.

Η τουρκική διπλωματία έχοντας επιτύχει σημαντικές νίκες στο δυτικό μέτωπο, επικεντρώθηκε και στους γείτονες εξ ανατολών. Το 1937 υπεγράφη η Συμφωνία του Saadabab μεταξύ των Τουρκία, Ιράν, Ιράκ και Αφγανιστάν. Ενώ οι μνήμες της Οθωμανικής κυριαρχίας εμποδίζουν την ανάπτυξη σημαντικών φιλικών σχέσεων με τις χώρες στα δυτικά της Τουρκίας, η διάλυση του Σουλτανάτου και του Χαλιφάτου αποτελούσε επιπλέον εμπόδιο για τον ίδιο σκοπό με τις χώρες στα ανατολικά και νότια της Τουρκίας, καθώς με αυτές τις πράξεις για τον Αραβικό κόσμο, η Τουρκία επέλεξε να διαφοροποιηθεί από αυτόν με την ελπίδα ένταξης στον δυτικό κόσμο, ελπίδα που διαχρονικά διαπιστώνεται ως φρούδα.

Το 1939 η θέση της Τουρκίας στο παγκόσμιο στερέωμα είναι σημαντική. Όλες οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής επιθυμούν και έχουν συνάψει φιλικές και

εμπορικές σχέσεις μαζί της. Στον επερχόμενο Β'ΠΠ, η Τουρκία, όχι μόνο θα καταφέρει να κρατηθεί μακριά από άλλη μία σύγκρουση των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά παράλληλα θα εδραιώσει στην αντίληψη των δυτικών την αποθετική σημασία της τουρκικής ουδετερότητας.

2.4.2 Περίοδος II: 1946 – 1990

Οι συνθήκες όπως διαμορφώθηκαν σε αυτή τη χρονική περίοδο ώθησαν και πάλι την Τουρκία προς τη Δύση. Η επιθυμία της Σοβιετικής Ένωσης να τροποποιήσει υπέρ της τη Συμφωνία Montreux, αναφορικά με το καθεστώς των Στενών, συνέβαλε προς αυτή την κατεύθυνση. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία έλαβε στρατιωτική και οικονομική βοήθεια από της Η.Π.Α. υπό το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Marshall²⁸.

Σε συνέχεια της εξωτερικής της πολιτικής, η Τουρκία ήταν η πρώτη μουσουλμανική χώρα που αναγνώρισε το κράτος του Ισραήλ το 1949, πράξη που δεν έγινε αρεστή από τις χώρες της Μέσης Ανατολής, με αποτέλεσμα οι σχέσεις της με αυτά τα κράτη να δοκιμαστούν. Επιπλέον η Τουρκία εκμεταλλευόμενη τη γεωστρατηγικής σημασίας θέση της, καταφέρνει στις 18 Φεβρουαρίου 1953 να ενταχθεί στο Βόρειο Ατλαντικό Σύμφωνο (NATO). Ως εγγύηση για αυτή την κίνηση η Τουρκία ήταν υποχρεωμένη, όπως και έπραξε, να αποστείλει στρατεύματα στον πόλεμο της Κορέας ως σύμμαχος των Η.Π.Α.

Στο χρονικό διάστημα 1960-1980, το θέμα της Κύπρου αποτελούσε τον πυρήνα της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, η οποία και ακολούθησε ένα σχετικό αυτόνομο και ανεξάρτητο σχέδιο δράσης. Η σημασία της Τουρκίας σε επίπεδο στρατηγικής έφθασε στην αιχμή της κατά το περιστατικό του 1960 (U-2 incident) και την κρίση των πυραύλων στην Κούβα το 1962, με αποκορύφωμα τη συμφωνία για την απομάκρυνση των πυραυλικών συστημάτων από Τουρκία και Κούβα.

Το γεγονός αυτό κλονίζει την πεποίθηση της Τουρκίας για την από “Δυσμάς” βοήθεια. Κατευθύνεται, ως αντιστάθμισμα, στην προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων της με τη Σοβιετική Ένωση, ενώ ταυτόχρονα οι σχέσεις της με τις Η.Π.Α επιδεινώνονται, με αποκορύφωμα τη στάση της Αμερικής μετά την

²⁸ Gol, A. (2003). *A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939*. Άγκυρα. σ. 57-71. Διαθέσιμο στον ιστότοπο του Ankara University Open Archive System: <https://www.google.gr/search?client=opera&q=A+SHORT+SUMMARY+OF+TURKISH+FOREIGN+POLICY%3A+1923-1939&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>

Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974.²⁹ Η εισβολή στην Κύπρο ως ήταν αναμενόμενο, επέφερε δραματική επιδείνωση στις σχέσεις της Τουρκίας με την Ελλάδα, ως επιστέγασμα της προκλητικής στάσης της γείτονας χώρας σε σειρά ζητημάτων.

Η επιθυμία της Τουρκίας να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή οικογένεια είχε διατυπωθεί για πρώτη φορά μέσω της υποβολής αιτήματος να ενταχθεί ως συνεργαζόμενη χώρα στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1959. Το 1963 η Τουρκία υπέγραψε τη Συνθήκη της Άγκυρας (Agreement Creating An Association between the Republic of Turkey and the European Economic Community). Ωστόσο, το 1981 η Ελλάδα εισχωρεί στην ΕΟΚ ως πλήρες μέλος με αποτέλεσμα η Τουρκία να απολέσει την ευκαιρία που τόσο επιθυμούσε.

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1980, στην Τουρκία εκδηλώθηκε επιτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα, με αποτέλεσμα οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις να κυβερνήσουν τη χώρα για τα επόμενα τρία (3) έτη. Στην περίοδο μετά το πραξικόπημα και την αποκατάσταση της δημοκρατίας, η οικονομική κατάσταση στην Τουρκία άρχισε να βελτιώνεται χάρις κυρίως στις πρωτοβουλίες του τότε Πρωθυπουργού, Τουργκούτ Οζάλ, ο οποίος προώθησε τις ιδιωτικοποιήσεις και διευκόλυνε την είσοδο στρατηγικών επενδύσεων στην χώρα. Το 1989 ο Οζάλ ανέλαβε την εξουσία ως ο 8^{ος} Πρόεδρος της Τουρκίας, με αποτέλεσμα η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας να βασίζεται στην επιθυμία για ανάκαμψη και ανόρθωση της οικονομίας της.

2.4.3 Περίοδος ΙΙΙ: 1991 – 2002

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η δημιουργία νέων κρατών στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας αλλά και του Καυκάσου, αποτέλεσε σημείο ενδιαφέροντος από τον Πρόεδρο Οζάλ. Έως το 1993 και τον θάνατό του, ο Οζάλ επιχείρησε ανεπιτυχώς να δημιουργήσει έναν ισχυρό πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό πόλο στην περιοχή με την Τουρκία να κατέχει ηγεμονικό ρόλο. Στο ίδιο μήκος κινήθηκαν και οι προσπάθειές του να αποκαταστήσει τις σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Ρωσία. Η ιστορική πορεία της ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε. ξεκίνησε το 1987, όταν η Τουρκία όταν υπέβαλε νέο αίτημα για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τον Δεκέμβριο του 1989, η Ε.Ε έκανε δεκτό το αίτημα

²⁹ Ψήφισμα από το Κογκρέσο των Η.Π.Α. εμπάργκο προς την Τουρκία για τη χρονική περίοδο 1975-1978. Hale, W. (2016). ό.π. σ. 204

για έναρξη των διαδικασιών ένταξης, ωστόσο επεσήμανε πως υπήρχε πληθώρα ζητημάτων που έπρεπε πρώτα να επιλυθούν (κακή οικονομική επίδοση της Τουρκίας, πολιτική αστάθεια αλλά κυρίως οι προβληματικές σχέσεις της με την Ελλάδα και φυσικά το ζήτημα της Κύπρου). Το 1997 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Λουξεμβούργο κλήθηκαν προς ενταξιακές διαπραγματεύσεις τόσο η Κύπρος όσο και χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όχι όμως και η Τουρκία. Αυτή η εξέλιξη θεωρήθηκε σημαντική ήττα για την τουρκική διπλωματία και γενικότερα για την τουρκική εξωτερική πολιτική.

Ωστόσο, το 1999 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Ελσίνκι η Ε.Ε αναγνώρισε την Τουρκία ως υποψήφια προς ένταξη χώρα, με ισχυρή υποσημείωση πως τα προβλήματα με την Ελλάδα αναφορικά με τις απαιτήσεις της Τουρκίας στο Αιγαίο και το Κυπριακό ζήτημα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με την υποψηφιότητα της. Το ίδιο έτος οι σεισμικές δονήσεις σε Ελλάδα και Τουρκία λειτούργησαν εποικοδομητικά μέσω της αλληλεγγύης των λαών των δύο χωρών στις διμερείς σχέσεις τους. Η Ε.Ε ωστόσο δεν έχει πάψει να πιέζει την Τουρκία σε μια σειρά ζητημάτων που τα συνδέει άμεσα με την ενταξιακή πορεία της, όπως είναι το Κυπριακό ζήτημα, το θέμα των μειονοτήτων στην Τουρκία, το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και το θέμα της γενοκτονίας των Αρμενίων.

Κατά την περίοδο αυτή, οι σχέσεις της Τουρκίας με τις Η.Π.Α. βρίσκονται σε καλό επίπεδο. Κατά τον πόλεμο του Κόλπου το 1991, οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις χρησιμοποιούν στρατιωτικές βάσεις εντός της τουρκικής επικράτειας για επιχειρησιακούς σκοπούς. Για τις Η.Π.Α. εκείνη την περίοδο η Τουρκία αποτελούσε στρατηγικό σύμμαχο όχι μόνο για τον πόλεμο του Κόλπου, αλλά γιατί επίσης η Τουρκία μπορούσε να αποτελέσει ανάχωμα έναντι του Ιράκ και Ιράν. Από την πλευρά της η Τουρκία επιθυμούσε να περιορίσει την επέκταση του ριζοσπαστικού Ισλάμ από το Ιράν καθώς επίσης και να διασφαλίσει ότι οι Κούρδοι του PKK δε θα είχαν ποτέ τη δυνατότητα να ιδρύσουν ανεξάρτητο κράτος στις νότιο ανατολικές επαρχίες της. Επισημαίνεται επίσης ότι αυτή τη χρονική περίοδο η Τουρκία και οι Η.Π.Α. ως σύμμαχοι στο πλαίσιο του NATO συνεργάστηκαν στην επιβολή και διατήρηση της ειρήνης σε πολλές περιπτώσεις (Σομαλία, Βοσνία, Κόσσοβο και Αφγανιστάν).

2.4.4 Περίοδος IV: 2003 – 2015

Το 2002 στην Τουρκία το AKP ανέλαβε την εξουσία με αποτέλεσμα έκτοτε η εξωτερική πολιτική αλλά και η διπλωματική προσέγγιση της Τουρκίας να μεταβληθούν σημαντικά. Αν και κατά την πρώτη θητεία του AKP στην εξουσία (2002-2007) η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας επικεντρώθηκε στην αποκατάσταση των σχέσεων αλλά και στην ενδυνάμωση όπου απαιτείτο με την Ε.Ε εντούτοις κατά τη 2^η θητεία (2007-2011) η πολιτική ατζέντα της Τουρκίας μεταβλήθηκε και ο πυρήνας της εξωτερικής πολιτικής της χώρας έπαψε να είναι η Ε.Ε., και αντικαταστάθηκε από μία πολυπαραμετρική θεώρηση των πραγμάτων με τάση αναθεώρησης των μέχρι τότε σχέσεων της χώρας με τον υπόλοιπο κόσμο.

Ορόσημο προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η εμφάνιση του Αχμέτ Νταβούτογλου στο πολιτικό σκηνικό ως ειδικός σύμβουλος του Προέδρου Ερντογάν και μετέπειτα ως Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας,. Στο βιβλίο του με τίτλο “*Strategic Depth*” το 2000, ο Νταβούτογλου επεσήμανε τη γεωστρατηγικής σημασίας θέση της Τουρκίας στον παγκόσμιο χάρτη, ως το κέντρο διαφόρων γεω-πολιτισμικών κόσμων: Δύση, Μέση Ανατολή, Βαλκάνια, Καύκασος, Κασπία, Περσικός Κόλπος, Μαύρη Θάλασσα και Κεντρική Ασία. Διατύπωσε επίσης την άποψη πως η Τουρκία πρέπει να πάψει πλέον να παίζει το ρόλο της γέφυρας μεταξύ του Ισλάμ και του δυτικού κόσμου και πως θα πρέπει να αναπτύξει ενεργή στρατηγική που θα υπογραμμίζει τη σημασία των ιστορικών και πολιτιστικών δεσμών με τους λαούς της περιοχής και θα αναγνωρίζει την Τουρκία ως μια ήπια δύναμη που θα επιλύει τυχόν διενέξεις ενώ ταυτόχρονα θα προωθεί ισχυρές οικονομικές σχέσεις μεταξύ των κρατών και των λαών των προαναφερθεισών περιοχών.

Επιπρόσθετα, ο Νταβούτογλου καταδεικνύει την ανάγκη μιας πολύπλευρης εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας που θα συμβαδίζει με την γενική αρχή της εξάλειψης των προβλημάτων με τις γείτονες χώρες (“*zero problem with neighbors*”). Για να συμβεί αυτό, επεσήμανε την ανάγκη η Τουρκία να είναι παρούσα σε οποιοδήποτε σημείο της υφελίου εφόσον τα συμφέροντά της το καταστούν αναγκαίο. Κατά τον ίδιο, η πηγή της τουρκικής ισχύος εδράζεται στο γεγονός ότι «είναι ένα σύγχρονο έθνος - κράτος που συστάθηκε ως κληρονόμος του Οθωμανικού κράτους, μίας από τις οκτώ αυτοκρατορίες (οι άλλες ήταν η Αγγλία, η Ρωσία, η Αυστροουγγαρία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Κίνα και η Ιαπωνία), οι οποίες κυριαρχούσαν στο χώρο της Ευρασίας στις αρχές του 20ου αιώνας [...] [ενώ επίσης]

βρίσκεται επί των σημείων αλληλεπίδρασης των κύριων γεωπολιτικών ζωνών»³⁰. «Ο Νταβούτογλου εκφράζει μία επιχειρηματολογία με πολλές επιστημολογικά αντιδυτικές πτυχές υπό την έννοια της ένταξης του παρελθόντος στη σύγχρονη παραγωγή πολιτικής και χάραξη στρατηγικής. Τοιούτοτρόπως, σταθερά στοιχεία – όπως η γεωγραφία, η δημογραφία, η πολιτειακή συγκρότηση και η οικονομία – μετατρέπονται σε συντελεστές ισχύος και κατ' επέκταση σε πυλώνες υποστήριξης σύγχρονων κρατικών πολιτικών. Το «στρατηγικό βάθος» του Νταβούτογλου, δηλαδή, εκφράζει οικονομικές, πολιτισμικές, γλωσσικές, γεωγραφικές και ιστορικές πτυχές πάντοτε στην υπηρεσία του τουρκικού κράτους. Κατ' επέκταση, αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του επί τη βάση της ταυτοτικής πραγματικότητας της ανατολής (ανθρωπολογία, Ισλάμ, μη μοντερνιστικές κοσμοθεωρίες) μη παραμελώντας, την ίδια στιγμή, δυτικής προελεύσεως επιστήμες ή πολιτικά-στρατηγικά εργαλεία, όπως, επί παραδείγματι, η σύγχρονη διεθνολογία, η στρατηγική σκέψη και η γεωπολιτική-γεωοικονομία». Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου, οι Η.Π.Α είναι αναμφίλεκτα ασφαλείς εξαιτίας της μεγάλης απόστασης από την «Αφροευρασία» – όπως αποκαλεί ο ίδιος τις τρεις ηπείρους κατά ενιαίο τρόπο – αλλά ταυτοχρόνως δε διαθέτουν το στρατηγικό βάθος μίας μακράς ιστορικής σχέσης με την ανθρωπολογία και τα κράτη της περιοχής, η οποία θα τους επιτρέψει την ανάληψη αποτελεσματικότερων στρατηγικών πρωτοβουλιών.

Υπό το εν λόγω πλαίσιο, η Τουρκία δύναται να διαδραματίσει έναν ρόλο μεσολαβούσας δυνάμεως εφαρμόζοντας, πελατειακές σχέσεις (patron-client relations) και αναλαμβάνοντας θέση περιφερειακού τοποτηρητή μεγάλων δυνάμεων. Προς επίτευξη του στόχου αυτού, η Τουρκία σύμφωνα με τον ίδιο, επιβάλλεται να κατέχει ένα διττό ρόλο διατηρώντας καλές σχέσεις με τα μεγάλα κέντρα ισχύος και καλλιεργώντας παραλλήλως ανοιχτές προσβάσεις προς το στρατηγικό διακύβευμα, ήτοι τη γεωπολιτικά και γεωοικονομικά σημαίνουσα ευρύτερη περιφέρειά της. Επί των ημερών του στο Υπουργείο Εξωτερικών, επικαλείται την ρυθμική διπλωματία ως στρατηγικό μέσο διαχείρισης του ανταγωνισμού με την Ρωσία, αλλά δεν αγνοεί, την ίδια στιγμή, την προοπτική καλλιέργειας των ρωσοτουρκικών σχέσεων. Αν και τα συμφέροντα των δύο χωρών είναι συγκρουόμενα, ιδιαίτερα στην Κεντρική Ασία και στον Καύκασο, η Τουρκία είναι αναγκασμένη να διατηρεί και να επαυξάνει συνεργατικές πολιτικές και στρατηγικές σχέσεις με την Ρωσία, καθότι η διαφορά

³⁰ Τρούλης, Μ.. (2015). *Επιθετικός Ρεαλισμός και Τουρκική Εξωτερική Πολιτική: Το στρατηγικό βάθος του ενεργειακού συντελεστή ισχύος*. (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.σ. 272-284

ισχύος μεταξύ των δύο χωρών δεν επιτρέπει στην Τουρκία να προβάλλει δυναμικά αξιώσεις εις βάρος των ρωσικών συμφερόντων.

Ταυτόχρονα, υποστήριξε την οικονομική, εμπορική και ενεργειακή συνεργασία με το Ιράν, ήτοι τον έτερο ανταγωνιστικό δρώντα στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία, ως παράμετρος οικονομικής ενδυνάμωσης του τουρκικού κράτους, κυρίως επ' αφορμής των μεγάλων κοιτασμάτων φυσικού αερίου ευρισκόμενα επί ιρανικού εδάφους. Ο Νταβούτογλου μέσω των έργων του εκφράζει πέντε αρχές που θα πρέπει να διέπουν την ενδεδειγμένη, κατά τον ίδιο, εξωτερική συμπεριφορά της Τουρκίας, και οι οποίες είναι:

1. Αναγκαιότητα τήρησης ισορροπίας μεταξύ ασφάλειας και δημοκρατίας (δηλαδή η παρεχόμενη ασφάλεια δεν πρέπει να παραμελεί την εσωτερική ισονομία και ισοπολιτεία).

2. Προάγει την ιδέα των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες και της αντίστοιχης αύξησης της οικονομικής αλληλεξάρτησης, καθώς και ποικίλων μορφών συνεργασίας πάντοτε, ωστόσο, υπό την πρόταξη των τουρκικών εθνικών συμφερόντων. Η ιδέα των «μηδενικών προβλημάτων» ενέχει τον ρόλο στρατηγικής επιλογής, η οποία διαμορφώνεται αφ' ενός υπό την αίρεση της κατοχής πλεονεκτικής θέσης εκ μέρους της Τουρκίας και αφ' ετέρου υπό τη θέασή της ως στάδιο κατά τη διαδικασία αναγωγής της οικονομικής ισχύος σε πολιτική και στρατιωτική. Εν πλήρη ακολουθία, εξάλλου, προκύπτει η δήλωσή του ότι «πρέπει να μεταπλάσουμε τη σχέση μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονές μας σε σχέση μεγίστου οφέλους».

3. Υποστηρίζει την ανάγκη ανάγνωσης του διεθνούς συστήματος και της περιφερειακής κατανομής ισχύος, καθώς αναφέρεται στην υιοθέτηση ενεργών και δυναμικών πολιτικών οπουδήποτε κάτι τέτοιο είναι εφικτό.

4. Υπογραμμίζει τη σημασία της πολυδιάστατης διπλωματίας, η οποία θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από τη συμπληρωματικότητα των σχέσεων με έκαστο παγκόσμιο κέντρο ισχύος.

5. Η τουρκική διπλωματία πρέπει να καταστεί ρυθμική και να συμπεριλάβει τους διεθνείς οργανισμούς εντός του πλαισίου διαμόρφωσής της. Προς τούτο, η εξωτερική συμπεριφορά διαθέτει πολλαπλές διαστάσεις, αλλά επίσης ισορροπεί και μετατρέπει διεθνείς θεσμούς σε διαύλους προώθησης συμφερόντων.

Επίσης, διατύπωσε την αναγκαιότητα οι πλουτο-παραγωγικές δυνάμεις της χώρας του να συμμετέχουν στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Το αποτέλεσμα είναι η Τουρκία σε αυτή την περίοδο να υποβαθμίζει τη συμμετοχή της και την παρουσία της στους Ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς ενώ την ίδια στιγμή αναβαθμίζει και ισχυροποιεί την παρουσία της σε περιφερειακούς οργανισμούς. Για παράδειγμα, η Τουρκία αποκτά σημαντικό ρόλο στον Οργανισμό Ισλαμικής Διάσκεψης (Organisation of the Islamic Conference – OIC) ενώ επίσης της απονέμεται το καθεστώς του παρατηρητή στην Αφρικανική Ένωση (African Union).

3 Τουρκία και Υπόλοιπος Κόσμος

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται συνοπτικά η εξωτερική πολιτική που ακολουθεί η Τουρκία κατά τον 20^ο και 21^ο αιώνα. Ωστόσο, σημειώνεται πως δεν εξετάζεται η περίοδος μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία και των τραγικών συνεπειών του καθότι αποτελεί αντικείμενο για τον ιστορικό του μέλλοντος.

3.1 Τουρκία και Μέση Ανατολή

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής διαχρονικά αποτελούσε αντικείμενο ενδιαφέροντος της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Παρόλο που στη δεκαετία του '90 υπήρξε μεταβολή στην προσέγγιση της, λόγω του Κουρδικού ζητήματος, σημείο ορόσημο για την αναθέρμανση των σχέσεων της Τουρκίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής αποτέλεσε η ανάληψη της εξουσίας από το κόμμα AKP. Παρότι οι σχέσεις της έχουν βελτιωθεί σημαντικά με χώρες όπως το Ιράκ, το Ιράν και η Συρία (σημειώνεται πριν την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία και τις πρόσφατες στρατιωτικές επιχειρήσεις της Τουρκίας στο συριακό έδαφος), οι σχέσεις της Τουρκίας με το κράτος του Ισραήλ δοκιμάστηκαν.

Ειδικότερα με το Ιράν, η Τουρκία επέλεξε να αναθερμάνει τις σχέσεις της σε μια προσπάθεια να επαναπροσεγγίσει τον μουσουλμανικό κόσμο, παρότι υποκρύπτονται και οικονομικοί λόγοι (μεταφορά του ιρανικού φυσικού αερίου διαμέσου του τουρκικού εδάφους). Επιπρόσθετα, στο θέμα που έχει ανακύψει αναφορικά με το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, η Τουρκία μαζί με τη Βραζιλία διαμεσολάβησαν στο διάλογο και τις διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα ανάμεσα σε αξιωματούχους των Η.Π.Α. και του Ιράν.

Σημειώνεται επίσης πως, επί εποχής Νταβούτογλου, η Τουρκία είχε αναγνωρίσει την Κουρδική Περιφερειακή Κυβέρνηση (KRG) ως μία ομοσπονδιακή

οντότητα στο Ιράκ. Το μέγιστο ζήτημα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων μεταξύ Τουρκίας και Συρίας καθώς και η υποστήριξη της συριακής κυβέρνησης προς το Κουρδικό κόμμα (PKK) αποτελούσαν εμπόδιο στην εξομάλυνση των σχέσεων τους. Παρότι κατά τα έτη 2008 και 2009 η Τουρκία σε διπλωματικό επίπεδο παρείχε υποστήριξη στη συριακή κυβέρνηση και προώθησε μέτρα προς την εξομάλυνση των σχέσεων των δύο χωρών, οι πρόσφατες εξελίξεις έχουν ελαχιστοποιήσει τις όποιες διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών.

Σε ότι αφορά τη σχέση της με το Ισραήλ, πέραν της προαναφερθείσας επισήμανσης ότι αποτέλεσε το πρώτο μουσουλμανικό κράτος που αναγνώρισε την κρατική οντότητα του Ισραήλ, και παρά την πρόσφατη μεταξύ τους ψύχρανση των σχέσεων τους, το Ισραήλ ήταν και παραμένει ένας εκ των σημαντικότερων προμηθευτών του τουρκικού κράτους σε στρατιωτικό υλικό και εξοπλισμό.

3.2 Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση

Κατά την πρώτη περίοδο διακυβέρνησης του κόμματος AKP (2002-2007) η εκδημοκρατίση της χώρας αποτελούσε το θεμέλιο λίθο της εξωτερικής της πολιτικής σε μια προσπάθεια να επιδείξει η Τουρκία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) δείγματα καλής θέλησης προκειμένου να επιτύχει έναν στόχο που διαχρονικά επιδιώκει: την ένταξή της στην Ε.Ε. Το οικονομικό θαύμα που διαφήμιζε ότι πέτυχε η τουρκική κυβέρνηση εκείνη τη χρονική περίοδο σε συνδυασμό με διάφορες μεταρρυθμίσεις αναφορικά με το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των μειονοτήτων, καθώς και την επιθυμία της τουρκικής κυβέρνησης για επίλυση του Κυπριακού ζητήματος αποτέλεσαν σημαντικά βήματα (όπως η τουρκική κυβέρνηση τόνιζε) προς την εξασφάλιση πρόσκλησης για έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων από την Ε.Ε. Αποτέλεσμα όλων των ανωτέρω ήταν η Τουρκία να λάβει ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων (3 Οκτωβρίου 2005), ωστόσο έκτοτε μια σειρά γεγονότων και εσωτερικής φύσης δυσχερειών έχουν επιβραδύνει (εάν όχι σταματήσει) τις όποιες διαδικασίες. Στο σύνολο των ενταξιακών διαπραγματεύσεων έως το 2011 οι δύο πλευρές ασχολήθηκαν με 13 ζητήματα από τα 33 ενώ μόλις 1 έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς. Επιπρόσθετα, 8 ζητήματα έχουν παγώσει από την Ε.Ε. μετά την άρνηση της Τουρκίας να «ανοίξει» τα αεροδρόμιά της σε πτήσεις από και προς την Κύπρο το 2006.

Η παραπάνω διαμορφωθείσα κατάσταση είχε ως αποτέλεσμα, κατά τη 2^η περίοδο του κόμματος AKP στην εξουσία (2007-2011), η Τουρκία να θέσει ως

δευτερεύοντα το στρατηγικό στόχο της για ένταξη στην Ε.Ε και η εξωτερική της πολιτική να προσανατολισθεί κυρίως προς τουρκογενείς χώρες του Καυκάσου και της Μέσης Ανατολής . Οι Barry Buzan και Thomas Diez ανέφεραν εξ αφορμής των αρνητικών προοπτικών ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε., ότι «το γεγονός ότι η Τουρκία δε θα καταστεί πλήρες μέλος της Ε.Ε στο εγγύς μέλλον δε χρειάζεται να λογίζεται ως απαραίτητα αρνητική εξέλιξη. Μία Τουρκία η οποία θα είναι στενά συνδεδεμένη με την Ε.Ε., αλλά όχι πλήρες μέλος της, πιθανόν να αναπτύξει ευκολότερα περισσότερο ανεκτικούς και πλουραλιστικούς τύπους εθνικής ταυτότητας και να καλλιεργήσει τις σχέσεις της με τις γειτνιάζουσες χώρες στον Καύκασο, καθώς και άλλα τουρκογενή κράτη στην Κεντρική Ασία»³¹. Επί του ιδίου μήκους κύματος και επιθυμώντας να προσδώσει έμφαση στη σημασία της συγκεκριμένης περιοχής, ο Νταβούτογλου σημειώνει ότι «η προσέγγιση της Ασίας από την Τουρκία είναι σημαντικότερη και πιο προσοδοφόρα ακόμα και από μία προσέγγιση με την Ε.Ε.»

3.3 Τουρκία – Ρωσία – Χώρες του Καυκάσου

Κατά τον 17ο αιώνα και στις αρχές του 18ου, τον κυριότερο αντίπαλο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσε η Αυτοκρατορία των Αψβούργων. Ωστόσο, στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα σημαντικότερη απειλή αποδείχθηκε η Ρωσία της αυτοκράτειρας Αικατερίνης. Η Ρωσία επιχείρησε με πείσμα να ελέγξει και εν συνεχεία να ενσωματώσει τις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας και ήρθε σε σύγκρουση με τους Οθωμανούς. Ο πόλεμος που ξέσπασε σχετικά με αυτό το ζήτημα το 1768 – 1774 κατέληξε σε ήττα των Οθωμανών και μια συνθήκη ειρήνης που αποτέλεσε ορόσημο για την Οθωμανική αυτοκρατορία. Η συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Κριμαίας, παρείχε στη Ρωσία ασφαλή πρόσβαση στα παράλια μεταξύ του Δνείπερου και του Βόλγα, όπως επίσης και το δικαίωμα ελεύθερης ναυσιπλοΐας στη Μαύρη Θάλασσα³².

Τόσο για τους Ρώσους, που περίμεναν να κερδίσουν περισσότερα, όσο και για τους Οθωμανούς που τους ήταν δύσκολο να αποδεχτούν ότι η Αυτοκρατορία είχε χάσει μουσουλμανικά εδάφη για πρώτη φορά στην ιστορία της, η ειρήνη του 1774 αποδείχθηκε ανεπαρκής και εφήμερη καθώς οι Ρώσοι προσάρτησαν επισήμως την

³¹ Buzan, B. and Diez, T. (1999). *The European Union and Turkey*. Survival, 41:1, 41-57, doi: 10.1093/survival/41.1.41.), σελ. 42.

³² Γκούβας, Γ. (2009). *Οι Διπλωματικές Σχέσεις Ρωσίας – Τουρκίας κατά τον 20^ο και 21^ο αιώνα: Η Οικονομική Συνεργασία υπό το Πρίσμα του Ενεργειακού Ζητήματος*. (Διπλωματική Εργασία). Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.σ. 2-26

Κριμαία το 1779. Η κυβέρνηση του σουλτάνου το αποδέχτηκε απρόθυμα το 1784, αλλά τρία χρόνια αργότερα κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Ρωσίας. Ο πόλεμος του 1787 – 1792, στον οποίο η Ρωσία αρχικά υποστηρίχτηκε και ακολούθως εγκαταλείφτηκε από την Αυστρία, κατέληξε και πάλι σε μεγάλη νίκη της Ρωσίας. Το 1792, με δεδομένη την απελπιστική κατάσταση του οθωμανικού στρατού, η Ρωσία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία δέχτηκαν τη μεσολάβηση της Βρετανίας και της Πρωσίας, η οποία κατέληξε στη συνθήκη ειρήνης του Ιασίου, που αποτελούσε στην πράξη επαναβεβαίωση της συνθήκης ειρήνης του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή, με κάποια πρόσθετα εδαφικά οφέλη για τη Ρωσία στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας.

Αργότερα, αν και ο Μεχμέτ Αλή Πασάς (βαλής της Αιγύπτου), συμφώνησε να αποσύρει τα στρατεύματά του από τα Βαλκάνια μετά τη Ναυμαχία του Ναβαρίνο το 1827, η Πύλη αρνήθηκε να δεχτεί τα τετελεσμένα, γεγονός που οδήγησε σε γενική σύρραξη με τη Ρωσία. Παρά τις αρχικές επιτυχίες το καλοκαίρι του 1829, η οθωμανική αντίσταση τελικά κατέρρευσε. Τα ρωσικά στρατεύματα κατέλαβαν το Ερζερούμ και την Αδριανούπολη. Στη Συνθήκη της Αδριανούπολης, που υπογράφηκε το Σεπτέμβριο του 1829, οι Οθωμανοί υποχρεώθηκαν να αναγνωρίσουν την ανεξαρτησία της Ελλάδας και την αυτονομία των ηγεμονιών Μολδαβίας και Βλαχίας, αλλά και της Σερβίας στην οποία προσαρτήθηκαν μερικές οθωμανικές υποδιοικήσεις.

Στην Ευρώπη διαμορφωνόταν η ιδέα αναζήτησης της καταγωγής των Τούρκων η οποία μεταβαλλόταν σταδιακά σε μια σοβαρή επιστήμη: την Τουρκολογία. Από την άλλη, στα νότια της τσαρικής Ρωσίας εξελίσσονταν σημαντικά γεγονότα. Το 1868, η Σεμερκάνδη κατακτήθηκε από τους Ρώσους, ενώ το 1873 υποτάχθηκε το Χανάτο της Χίβα που βρισκόταν στα νότια της λίμνης Αράλης και το 1885 τα ρωσικά στρατεύματα έφθασαν έως το καθορισμένο κοινό νότιο σύνορο των αυτοκρατοριών. Έτσι, η αποικιοποίηση του Τουρκεστάν έγινε ταυτόχρονα αιτία να υπάρξουν εκκλήσεις αλληλεγγύης από τους μουσουλμάνους προς τον χαλίφη του Ισλάμ στην Κωνσταντινούπολη που ήταν συνάμα και σουλτάνος των Οθωμανών. Τότε οι Τούρκοι διανοούμενοι συνειδητοποίησαν την ύπαρξη των «ομογενών» τους που κατοικούσαν πέρα από την Κασπία Θάλασσα. Αυτό το γεγονός θεωρείται η αφετηρία του παντουρκικού ή παντουρανικού κινήματος και η πρώτη έκφραση αυτού του αισθήματος αλληλεγγύης, αδελφότητας και διαμαρτυρίας προβάλλεται το 1873 στο Παρίσι από τον Οθωμανό Αλί Σουαβί (1838 - 1878) με αφορμή την κατάκτηση του Χανάτου της Χίβα από τους Ρώσους. Οι δεσμοί

αλληλεγγύης μεταξύ των Τούρκων της Τουρκίας και των Τούρκων της Ρωσίας ξεκίνησαν αρχικά το 1877 - 1878 κατά τον Ρωσο-τουρκικό πόλεμο και αργότερα μετά την κατάληψη του Τουρκεστάν από τους Ρώσους. Ωστόσο αυτή την περίοδο, κυριάρχησε περισσότερο το ομόθρησκο αίσθημα παρά η «κοινή» εθνική συνείδηση.

Η «τουρκική» συνείδηση άρχισε να προτάσσεται από τους διοικούντες Νεότουρκους κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου: Με την ενθάρρυνση και της Γερμανίας, οι Τούρκοι της Ρωσίας οργανώθηκαν για να επαναστατήσουν εναντίον της τσαρικής ρωσικής αυτοκρατορίας. Οι Τούρκοι πράκτορες, υποκινώντας τους τουρκόφωνους πληθυσμούς σε εξέγερση, περιφέρονταν στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία μοιράζοντας όπλα και χρήματα. Όμως, στην ουσία δεν είχαν ισχυρή επιρροή, μάλιστα, το αντίθετο, οι μουσουλμανικές ομάδες στον ρωσικό στρατό έμειναν πιστές στον τσάρο του οίκου Ρομανόφ.

Παρόλα αυτά η ιδέα του παντουρκισμού, άρχισε να καλλιεργείται και μάλιστα ανάμεσα στους Τούρκους μουσουλμάνους της Ρωσίας, παρατηρήθηκε ένα είδος «Πρώτο - εθνικισμού», που είχε ως σκοπό να τους αναπτύξει και να τους καταστήσει σε ανεξάρτητα εθνικά κράτη σ' αυτή την γεωγραφική περιοχή. Όμως, ανάμεσα στους τουρκόφωνους λαούς παρατηρήθηκε διάσταση απόψεων. Για παράδειγμα, στα πλαίσια της ένωσης που πρότεινε η παντουρκική ιδεολογία, είχαν αρχίσει να προτάσσουν οι Αζέροι τη δική τους ιδιαίτερη εθνική ταυτότητα. Στην πραγματικότητα, σχετικά με τον παντουρκισμό, οι τουρκικοί λαοί που ήταν υπήκοοι της τσαρικής Ρωσίας, δεν είχαν όλοι την ίδια οπτική προσέγγιση. Έτσι, η ιδέα της ενότητας φάνταζε πιο συναρπαστική στους Τατάρους που ζούσαν διασκορπισμένοι και σε νομαδική μορφή. Επίσης, οι Τάταροι του Καζάν υποστήριζαν μια ιδέα με κεντρικό πολιτικό σύστημα, με πολιτισμική αυτονομία και βασιζόμενοι στην αναπτυγμένη οικονομική και πολιτισμική κατάστασή τους επιδιώκοντας ένα ηγετικό ρόλο. Επομένως, πέρα από την κοινή θρησκευτική και γλωσσική συγγένεια, οι τουρκογενείς πληθυσμοί της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, όπως οι Τάταροι του Βόλγα (Καζάν) και της Κριμαίας, οι Αζέροι, οι Ουζμπέκοι, οι Κιρκάσιοι, βρίσκονταν σε διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ τους. Αντί, λοιπόν, να προχωρήσουν σε ένα πλαίσιο θεμελιωδών δεσμών, ακολούθησαν διαφορετικές ιστορικές, πολιτισμικές και οικονομικές διαδρομές διαμορφώνοντας η κάθε ομάδα την ιδιαίτερή της ταυτότητα. Αυτές οι ταυτότητες παρουσίαζαν δυσχέρειες ως προς τον συγκερασμό ή ως προς έναν συμβιβασμό μέσα στο πνεύμα της παντουρκικής ενότητας.

Η διπλωματική αντιπαλότητα των δύο χωρών συνεχίστηκε ακόμη και στο αρμενικό ζήτημα, με την τσαρική Ρωσία να πρεσβεύει την ανεξαρτησία των Αρμενίων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου 1878, οι Ρώσοι δεν επρόκειτο να αποχωρήσουν από περιοχές όπου η αρμενική παρουσία ήταν έντονη, έως ότου το Οθωμανικό κράτος προέβαινε σε μεταρρυθμίσεις.

Κατά την περίοδο της ανόδου του Αμπντούλ Χαμίτ Β' στην εξουσία (1876 – 1909), οι δυνατότητες ευελιξίας των Οθωμανών στη διεθνή πολιτική σκηνή ήταν ελάχιστες. Οι παραδοσιακές ισορροπίες της οθωμανικής πολιτικής είχαν αρχίσει να διαταράσσονται. Όλη αυτή η αδράνεια από πλευράς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας οδηγούσε σε έντονες διεκδικήσεις της Ρωσίας τόσο στην περιοχή των Βαλκανίων όσο και στα Στενά του Βοσπόρου. Μέχρι και την επανάσταση των Νεότουρκων το 1908, αέρας εχθρότητας, διεκδίκησης εδαφών και επεκτατισμού φαίνεται μόνο να πνέει ανάμεσα στις δύο δυνάμεις.

Κατά την περίοδο 1908 – 1914, βασικός στόχος της Οθωμανικής εξωτερικής πολιτικής καθίστατο η σύναψη συμμαχιών με τις Μεγάλες Δυνάμεις και τις περιφερειακές χώρες, καθώς και η εφαρμογή μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων στους διάφορους τομείς της χώρας με σκοπό την εξασφάλιση της ενότητάς της. Οι Οθωμανικές κυβερνήσεις της εποχής αφενός επεδίωκαν τη μείωση της ξένης επιρροής επί των εδαφών τους, αφετέρου, με συνεχείς παραχωρήσεις έναντι των Μεγάλων Δυνάμεων, προσπαθούσαν να τις προσεταιριστούν για να δημιουργήσουν ένα καλύτερο μέλλον για την αυτοκρατορία. Οι πολιτικοί άνδρες της εποχής με βάση την αρνητική εμπειρία του παρελθόντος πίστευαν πως η πραγματική απειλή για το Οθωμανικό κράτος προερχόταν κυρίως από τη Ρωσία. Παρέβλεψαν, όμως, το γεγονός ότι η χώρα αυτή στη δεδομένη χρονική συγκυρία ήταν υποχρεωμένη να ακολουθήσει μια συντηρητική και ρεαλιστική πολιτική. Κατά τη Ρωσία, η χώρα η οποία θα είχε τον έλεγχο των Στενών επρόκειτο να έχει κυρίαρχη θέση, όχι μόνο στον Εύξεινο Πόντο και τη Μεσόγειο, αλλά και στην ανατολική Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια. Για το λόγο αυτό δεν επεδίωκε τη διάλυση της αυτοκρατορίας. Υπό τις συνθήκες της εποχής, ένα οικονομικά και εδαφικά αδύναμο Οθωμανικό κράτος που θα επέτρεπε παρεμβάσεις στο ζήτημα του ελέγχου των Στενών ήταν η καλύτερη επιλογή για τη Ρωσία. Την ίδια περίοδο, η Ρωσία, κατέβαλε προσπάθειες για τη σύναψη μιας συμμαχίας μεταξύ Βαλκανικών χωρών και Οθωμανικού κράτους, ενώ κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Λιβύη πρότεινε μια διμερή συμφωνία στην αυτοκρατορία. Όμως, παρόλο που η Ρωσία επιδίωξε διπλωματικές κινήσεις

προσέγγισης προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, εκείνη έχοντας νωπές τις μνήμες του παρελθόντος που ήθελαν τις δύο χώρες σε μια αέναη αντιπαλότητα αρνείται οποιαδήποτε παραχώρηση και αντιμετωπίζει κάθε πρόταση για σύναψη συμφωνίας με ιδιαίτερη καχυποψία.

Η πιο σημαντική εξέλιξη που αποκάλυψε την παντουρκιστική διάθεση της οργάνωσης *Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος*, ήταν η διακοπή συμμετοχής της Ρωσίας στον πόλεμο εξαιτίας της Μπολσεβίκικης Επανάστασης. Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση, έστω και για βραχύ χρονικό διάστημα, οι τουρκόφωνοι πληθυσμοί απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, με αποτέλεσμα η παντουρκιστική ιδεολογία να δημιουργήσει ένα κλίμα αισιοδοξίας. Αυτό το «όπλο του παντουρκισμού» χρησιμοποίησε ο Πάουλ Χίντενμπουργκ (Αρχηγός των γερμανικών ΕΔ), κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, σκοπεύοντας να εξουδετερώσει την ρωσική διοίκηση στον Καύκασο. Μάλιστα, τα γερμανικά σχέδια προέβλεπαν την χρησιμοποίηση του οθωμανικού στρατού έως την περιοχή των κοινών συνόρων του Ιράν και της Ινδίας, όπου κατοικεί μεγάλο μέρος μουσουλμανικού πληθυσμού.

Έναντι αυτού, ο ηγέτης της οργάνωσης *Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος*, Ενβέρ Πασά (Enver Paşa), που καλλιεργούσε έντονα ένα παντουρκιστικό όραμα, ενεργούσε με το σκεπτικό ότι οι απώλειες των εδαφών στα Βαλκάνια θα έπρεπε να αναπληρωθούν με την κατάκτηση εδαφών των τουρκικών φυλών επεκτείνοντας έτσι τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τα ανατολικά. Οραματιζόταν, από την αρχή των πολεμικών επιχειρήσεων, να ιδρύσει ένα «*Τουρανικό*» κράτος που θα εκτεινόταν στα βόρεια πέρα από την Κασπία Θάλασσα και στα νότια πέρα από το Αφγανιστάν. Τα σχέδιά του που απέβλεπαν στην κατάκτηση του Βατούμ με την 3η Στρατιά υπό τις διαταγές του, κι έπειτα την αποστολή του Χαλίλ Πασά (Halil Paşa) πάνω στις βόρειες περιοχές του Ιράν στο Νταγκεστάν (Dagestan), απέτυχαν καθώς υπέστη σφοδρή ήττα από τον ρωσικό στρατό στην περιοχή Σαρίκαμις το 1914. Αλλά ο Ενβέρ Πασά δεν εγκατέλειψε την περιοχή αυτή. Σύμφωνα με τα γερμανικά σχέδια, οι οθωμανικές στρατιωτικές μονάδες που νίκησαν στα εδάφη του Ιράκ με τον διοικητή Αλί Ιχσάν Σαμπίς Πασά (Ali İhsan Sabis Paşa), εστάλησαν στο Ιράν το 1916 με τις διαταγές του Ενβέρ Πασά.

Με την Σοβιετική Επανάσταση το 1917 και την ήττα του αυτοκρατορικού ρωσικού στρατού στον Καύκασο, αναπτερώθηκαν οι ελπίδες του Ενβέρ Πασά για την πραγματοποίηση των παντουρανιστικών σχεδίων του. Αυτή τη φορά στόχος του Ενβέρ Πασά ήταν η ίδρυση ενός αζερικού κράτους που θα διοικούταν από τον

ετεροθαλή αδελφό του Νουρί Πασά. Στον Νουρί Πασά (Nuri Paşa) δόθηκε εντολή να καταλάβει τις περιοχές του βορείου Καυκάσου και τα εδάφη του Νταγκεστάν (Dagistan), αφού πρώτα συγκεντρώσει την 5η και 36η μεραρχία της Υπερκαυκασίας και δημιουργήσει μονάδα εθελοντών στρατιωτών προερχομένων από τον αζερικό λαό υπό την ονομασία «Ισλαμικός Στρατός Καυκάσου» (Kafkas Islâm Ordusu). Ο Νουρί Πασά και ο στρατός του αρχικά κατέλαβαν το Μπακού (Bakù) και το 1918 το Νταγκεστάν. Όμως, στην πραγματικότητα οι Γερμανοί ήταν αντίθετοι στα σχέδια του Ενβέρ Πασά κι έτσι ο «Ισλαμικός Στρατός Καυκάσου» αντιμετώπισε τη γερμανική «άρνηση». Οι Γερμανοί το 1918 μετά την υπογραφή της Συμφωνίας Brest - Litovsk, συμφώνησαν με τους Σοβιετικούς, έναντι του δικαιώματος να χρησιμοποιούν το πετρέλαιο του Μπακού, να κρατήσουν μακριά τα οθωμανικά στρατεύματα από τον Καύκασο. Την ίδια εποχή, οι πολεμικές και πολιτικές εξελίξεις διαμόρφωσαν ένα νέο σκηνικό στην περιοχή του Καυκάσου. Τα πλάνα του Ενβέρ Πασά (για τα εδάφη βόρεια της Κασπίας Θάλασσας) συγκρούονταν τώρα και με το Εθνικό Συμβούλιο του Αζερμπαϊτζάν που ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος στις 28 Μαΐου 1918. Ο «Ισλαμικός Στρατός Καυκάσου» λειτούργησε επικουρικά τόσο στον γερμανικό όσο και στον μπολσεβίκικο στρατό κι έτσι απέκτησε την πιθανότητα κατάκτησης του Μπακού. Από την άλλη πλευρά, όταν ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος με την ονομασία «Ανεξάρτητος Αζερικός Καύκασος» που ίδρυσε πρόσφατα ο Νουρί Πασά και το οποίο υπήρξε βραχύβιο (28 Μαΐου 1918 - 22 Απριλίου 1920), η αζερική κυβέρνηση όχι μόνο δεν δεχόταν να γίνει κομμάτι του «Τουρανικού» κράτους που οραματιζόταν ο Ενβέρ Πασά, αλλά αντέδρασε σκληρά στις εξωτερικές αναμείξεις του εθνικού κράτους της. Τελικά, οι όποιες ελπίδες υλοποίησης του οράματος του, εξανεμίστηκαν με την Συνθήκη του Μούδρου στις 30 Οκτωβρίου 1918.

Τέσσερα χρόνια αποχής από τη διπλωματία μετρούσε η Οθωμανική αυτοκρατορία εξαιτίας της συμμετοχής της στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αυστρίας και της Γερμανίας, και συγκαταλεγόταν πλέον, μετά το πέρας του, μεταξύ των ηττημένων χωρών. Αυτή η έκβαση, η βαριά αυτή ήττα, επέφερε δυσμενή αποτελέσματα όχι τόσο σε οικονομικό όσο κυρίως σε εδαφικό επίπεδο. Η παράδοση της Οθωμανικής διπλωματίας που κληροδοτήθηκε στην ηγεσία του κινήματος της Ανατολίας προέβλεπε τη συνεργασία με κάποια από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, η οποία θα δρούσε ως εξισορροπητικός παράγοντας απέναντι στη ρωσική απειλή. Το Οθωμανικό κράτος, που παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου συμμάχησε με τη Γερμανία εναντίον του ρωσοβρετανικού άξονα, μετά την

ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων, απομονώθηκε διεθνώς αφού καμία Μεγάλη Δύναμη δεν επεδείκνυε έντονο ενδιαφέρον για σύναψη συμμαχίας μαζί του.

Παρόλα αυτά με τη δημιουργία της ΕΣΣΔ τερματίστηκε η συμμαχία της Ρωσίας με τη Γαλλία και τη Βρετανία. Ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτών των χωρών, που ανέκαθεν αποτελούσε «στοίχημα» για την Οθωμανική αυτοκρατορία, επανήλθε εντονότερος. Όμως, υπήρχε μια ειδοποιός διαφορά. Η Άγκυρα, σε αντίθεση με το παρελθόν, θα προσπαθούσε να χρησιμοποιήσει πλέον τη διάδοχο της Ρωσίας (ΕΣΣΔ) ως εξισορροπητικό παράγοντα στον αγώνα που ξεκινούσε εναντίον των Βρετανών και των συμμάχων τους.³³

Η τρίτη φορά που επιχείρησε ο Ενβέρ Πασά να πραγματοποιήσει το όραμά του για τον παντουρκισμό, συνέπεσε μετά την εγκατάσταση της μπολσεβίκικης κυβέρνησης στον Καύκασο. Ο Ενβέρ Πασά επιχείρησε αυτή τη φορά να συμβάλει στην ανεξαρτησία του Τουρκεστάν και το 1921 εγκαταστάθηκε γύρω από την περιοχή της Μπουχάρα. Αρχικά έστειλε ένα τελεσίγραφο στη Μόσχα με την ιδιότητα του αυτόκλητου «Αρχιστράτηγου των Δυνάμεων της Μπουχάρα, της Χίβα και του Τουρκεστάν» (Buharà, Hibe ve Türkistan Ordulan Bakumandam), ενώ αργότερα στις επιστολές του με τον Εμίρη της Μπουχάρα υπέγραφε ως «Διοικητής του Μεγάλου Επαναστατικού Στρατού του Τουράν» (Büyük Devrimci Turan Ordulan Kumandani). Όμως, απέτυχε στην δημιουργία κοινού μετώπου των τουρκόφωνων λαών εναντίον του μπολσεβίκικου στρατού, καθώς οι προσπάθειές του να βρεθούν κοινοί στόχοι και προσεγγίσεις με τους τοπικούς τουρκομανικούς φυλάρχους ήταν απογοητευτικές. Ο Ενβέρ Πασά δεν εγκατέλειψε τα οράματά του έως ότου πέθανε στο πολεμικό μέτωπο, λίγο αργότερα τον Αύγουστο του 1922.

Η παντουρκική ιδέα εξακολουθούσε να παραμένει άσβεστη και κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του τουρκικού κράτους. Στο εσωτερικό της Τουρκίας, πιο συγκεκριμένα στους κύκλους των παντουρκιστών και ιδιαίτερα μεταξύ των προσφύγων μορφωμένων Τατάρων, κυριαρχούσε η ιδέα ότι ένα νέο αυτοκρατορικό μέλλον περιμένει τους Τούρκους, των οποίων καθήκον δεν ήταν πλέον να αναβιώσουν την πολυγλωσσική, πολυεθνική Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά να δημιουργήσουν μία νέα παντουρκική αυτοκρατορία με τη συγχώνευση του τουρκικού

³³ "Ο Στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ, που ήταν τότε αρχηγός του Τουρκικού Στρατού της Συρίας, απευθυνόμενος στον Στρατηγό Όττο Λήμαν, αρχηγό της Γερμανικής Στρατιωτικής Αποστολής για την οργάνωση των πολεμικών προσπαθειών της Τουρκίας, του ανέφερε ότι, «Ο πόλεμος ίσως να είχε λήξει για τους Συμμάχους, αλλά ο αγώνας των Τούρκων για ανεξαρτησία μόλις τότε άρχιζε». Weber, F.G. (1993). *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος*. (επιμ. μτφρ. Ε. Νάντσου). Αθήνα: Θετίλη. σ. 26.

και των υπόλοιπων τουρκόφωνων λαών, δηλαδή που θα εκτείνονταν από το Αιγαίο Πέλαγος έως το Σινικό Τείχος. Όμως, ο Μουσταφά Κεμάλ αντιτάχθηκε σθεναρά σε όλα αυτά τα σχέδια και τις φιλοδοξίες του παντουρκικού οράματος. Σύμφωνα με τον Κεμάλ Ατατούρκ, οι Τούρκοι είχαν ένα μακρόχρονο και σκληρό καθήκον: να εργαστούν για την Τουρκία. Οι απανταχού Τούρκοι αδελφοί τους μπορούσαν να απολαμβάνουν τη δική τους πολιτική μοίρα και να αφήσουν απερίσπαστη την Τουρκική Δημοκρατία από μακρινές και επικίνδυνες περιπέτειες.

Γίνεται πλέον φανερό ότι βασικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής που θα ακολουθούσε η επαναστατική κυβέρνηση της Άγκυρας καθίστατο η διατήρηση της ακεραιότητας του κράτους και των συνόρων, όπως αυτά καθορίστηκαν από τον «Εθνικό Όρκο» (Misak-ı Milli), μέσω του οποίου είχε απορριφθεί η ιδεολογία του παντουρκισμού. Η αποδοχή αυτών των δεδομένων αποτελούσε προϋπόθεση για επικείμενες συμμαχίες με άλλες χώρες. Η Σοβιετική Ένωση ήταν από τις πρώτες χώρες που αποδέχθηκαν τους όρους της ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας του Τουρκικού κράτους και από τις πρώτες χώρες που προσέγγισε φιλικά η επαναστατική κυβέρνηση της Άγκυρας. Αυτή η συνεργασία, σύμφωνα με την εκτίμηση των Σοβιετικών, θα μπορούσε να ανατρέψει το “Cordon Sanitaire” που είχαν οικοδομήσει οι Βρετανοί μέσω των κρατιδίων της Γεωργίας, της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν. Από εκείνη τη στιγμή άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά η συνεργασία Μόσχας – Άγκυρας και σε επίπεδο πολιτικών ηγετών Λένιν – Κεμάλ. Οι Σοβιετικοί ηγέτες μετά το Μάρτιο του 1919, εποχή που ιδρύθηκε η Τρίτη Διεθνής, είχαν συμπεριλάβει και την Τουρκία στην προπαγανδιστική εκστρατεία που απευθυνόταν στις χώρες της Ανατολής και κατέβαλαν προσπάθειες προκειμένου να εξελιχθεί το Κεμαλικό κίνημα της Ανατολίας σε ένα κομμουνιστικό κίνημα.

Σε αντίθεση, λοιπόν, προς τον 18^ο και 19^ο αιώνα, κατά τους οποίους η Οθωμανική διπλωματία – εξαιτίας της ανησυχίας της για τη Ρωσία – προσπαθούσε να εξασφαλίσει τη βρετανική υποστήριξη και αργότερα τη γερμανική, λόγω της ανάγκης εξεύρεσης νέου εξισορροπητικού παράγοντα απέναντι στη Ρωσία, τώρα πλέον ο Κεμάλ, βλέποντας στη Μόσχα ένα νέο σύμμαχο, αναζητά μία πολιτική και στρατιωτική συμμαχία μαζί της. Συγχρόνως, ο Λένιν κινούμενος με γνώμονα τον έλεγχο των Στενών προέβη στην αναγνώριση της κυβέρνησης της Άγκυρας, χαρακτηρίζοντας άκυρη κάθε παλαιά πολιτική συμφωνία μεταξύ τσαρικής Ρωσίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι έντονες ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές

διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες δεν κατάφεραν να αποτελέσουν εμπόδιο προκειμένου να δημιουργηθεί μία συμμαχία μεταξύ τους.

Οι ρωσοτουρκικοί διπλωματικοί δεσμοί κατά τα έτη 1925 – 1936 παραμένουν ισχυροί μετά την υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας και Ουδετερότητας, τη σύναψη ενός δανείου από τη ρωσική πλευρά προς την Τουρκία και τη συνεχή ανταλλαγή επισκέψεων από αξιωματούχους και των δύο χωρών. Οι διπλωματικές κινήσεις της ΕΣΣΔ προς την Κεμαλική Τουρκία φαίνεται ότι συντελούνται για οικονομικούς κυρίως λόγους, καθώς η Ρωσία θέλει να αποτρέψει μια ενδεχόμενη συμφιλίωση της Τουρκίας με τη Δύση. Οι σοβιετικοί, κατά την περίοδο αυτή, λοιπόν, επιθυμούσαν να στείλουν στην τουρκική κυβέρνηση το μήνυμα ότι η Ρωσία ήταν σε θέση να παράσχει οικονομική βοήθεια στην Τουρκία, όποτε χρειαζόταν, και ότι προσέβλεπε μια ευρεία οικονομική συνεργασία με την τελευταία. Επιπλέον σοβαρός λόγος που εξηγούσε την επιθυμία της Ρωσίας για συμμαχία με την Τουρκία ήταν η ανέκαθεν αναζητήσή της για διέξοδο στη Μεσόγειο. Η τουρκική πλευρά αμέσως μετά το ζήτημα της Μοσούλης διαπίστωσε ότι δεν είχε διεθνή στήριξη και ότι η Δύση την είχε αφήσει στο περιθώριο. Κινούμενη, λοιπόν, από οικονομικούς κι αυτή λόγους και με στόχο την εξασφάλιση της υποστήριξης της Ρωσίας, προχώρησε σε διπλωματικές σχέσεις μαζί της. Κατά συνέπεια, επίσημα, οι δύο χώρες παρουσιάζονται στη διεθνή σκηνή ως σύμμαχοι και συνοδοιπόροι.

Προς το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 1945, η Τουρκία είδε με ανησυχία τη νικήτρια Σοβιετική Ένωση να καταγγέλλει την τουρκοσοβιετική συνθήκη ουδετερότητας του 1925. Τον Ιούνιο του 1945, πληροφορήθηκε ότι για την ανανέωση της συμφωνίας η Σοβιετική Ένωση απαιτούσε, ηγεμονικά, την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μοντρέ του 1936 με διμερή διαπραγμάτευση, την επιστροφή των περιοχών του Καρς και του Αρνταχάν στη βορειοανατολική Τουρκία και πιθανή παραχώρηση ναυτικών βάσεων στα Στενά. Για αρκετούς μήνες η Τουρκία αγνοούσε ποια στάση θα κρατούσαν οι δυτικές δυνάμεις στην προσπάθεια της ΕΣΣΔ να την καταστήσει δορυφόρο της. Οι Βρετανοί τελικά αποφάσισαν να στηρίξουν την Τουρκία, θεωρώντας τους Σοβιετικούς απειλή για τα συμφέροντά τους στη Μέση Ανατολή. Οι Η.Π.Α αντέδρασαν αρχικώς αμήχανα όπως φάνηκε από τη στάση τους στη Συνδιάσκεψη στο Πότσδαμ της Γερμανίας, το καλοκαίρι του 1945. Εκεί αποδέχθηκαν το σοβιετικό αίτημα αναθεωρήσεως της Συνθήκης του Μοντρέ για τα Στενά σύμφωνα με το οποίο ζητούσαν την ελεύθερη

κυκλοφορία των πολεμικών πλοίων τους δια των Στενών τόσο σε ειρηνική όσο και σε εμπόλεμη περίοδο³⁴.

Μετά την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, και για να εξισορροπήσει τη σοβιετική απειλή από βορρά, η Τουρκία προώθησε την ολοένα και μεγαλύτερη ενσωμάτωσή της στους ευρωατλαντικούς θεσμούς. Η Δυτική Κοινότητα, από την άλλη μεριά, ανταποκρίθηκε σε αυτήν την προσέγγιση, καθώς η συγκεκριμένη χώρα διέθετε ιδιαίτερη στρατηγική αξία για την ασφάλειά της.

Η κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ αποδυνάμωσε το ρόλο της Τουρκίας στη δυτική ασφάλεια, την ίδια στιγμή που η Άγκυρα θεώρησε ότι εξακολουθεί να απειλείται από την αστάθεια που προέκυψε στο γειτονικό Καύκασο, αλλά και από τη ρωσική στρατιωτική παρουσία στις νεοϊδρυθείσες δημοκρατίες της περιοχής. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ, το 1991, απελευθέρωσε τουρκόφωνους λαούς δημιουργώντας νέες δημοκρατίες, νέες οικονομικές ευκαιρίες, αλλά και αστάθεια. Αν και η Τουρκία δεν υπέκυψε στον παντουρκικό «πειρασμό», χρειάστηκε να επινοήσει μια ειδική δέσμη πολιτικών για την αντιμετώπιση των νέων αυτών γειτόνων και των προβλημάτων τους. Ακόμα απέφυγε να επιδιώξει επίμονα μία κυρίαρχη παρουσία στον Καύκασο και την κεντρική Ασία, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούσε να περιορίσει τη ρωσική επιρροή. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η Τουρκία επιχείρησε να αναλάβει ηγεμονικό ρόλο στην περιοχή αναγνωρίζοντας το κενό που δημιουργήθηκε σε συνδυασμό με την αδυναμία της Ρωσίας εκείνη την εποχή να αναλάβει τα ηνία, ανεπιτυχώς.

Η Τουρκία έκανε μία πρώτη απόπειρα προσέγγισης αυτών των κρατών ήδη από τα τέλη του 1991 και ήταν η πρώτη που αναγνώρισε την ανεξαρτησία τους και υπέγραψε με καθεμία ξεχωριστά Συμφωνίες Φιλίας και Συνεργασίας. Έλαβε πρωτοβουλίες ίδρυσης νέων διεθνών θεσμών και συγκεκριμένα του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας του Ευξείνου Πόντου (κοινή πρωτοβουλία με τη Ρωσία) και του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας (στον οποίο συμμετέχει και το Ιράν) για να προωθήσει την πολυμερή συνεργασία υπό την αιγίδα της. Ακολούθησαν σχέδια επενδύσεων και οικονομικής βοήθειας, καθώς και πολιτιστικά προγράμματα με προορισμό τις τουρκόφωνες χώρες. Η μεταψυχροπολεμική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μπορεί να περιγραφεί ως ρεαλιστική – πραγματιστική πολιτική, η οποία

³⁴ Συρίγος Α. Μ. (2015). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκη, σ. 101.

υποστηρίζει τις ομόφωνες θέσεις της διεθνούς κοινότητας, την πολύπλευρη συνεργασία, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί τις επιφυλάξεις της.

Κατά τα έτη 1989 – 1990, οι Η.Π.Α. περιόρισαν τη βοήθειά τους προς έναν αριθμό χωρών, ανάμεσα σε αυτές και την Τουρκία, καθώς με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου είχε ελαττωθεί σημαντικά η στρατηγική της σημασία για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, μια σειρά εξελίξεων στη Μέση Ανατολή και τη Σοβιετική Ένωση, όχι μόνο εξάλειψαν τις ανησυχίες της Τουρκίας για μείωση της στρατηγικής της σημασίας, αλλά τη γέμισαν με μια νέα αισιοδοξία σχετικά με τις μελλοντικές ευκαιρίες της ως επικέντρου μιας νέας Ευρασίας και ως άξονα γύρω από τον οποίο θα στρέφονταν η Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια, η κεντρική Ασία και ο Καύκασος.

Από τα μέσα του 1993, η σχετική κατάσταση ευφορίας που είχε καταλάβει τις τουρκικές εκτιμήσεις σχετικά με τις προοπτικές της χώρας στην κεντρική Ασία και τον Καύκασο άρχισε πάλι να αλλάζει. Η πιο σημαντική αιτία για αυτήν την αλλαγή, ήταν τον Ιούνιο του 1993, ηπτώση της φιλοτουρκικής κυβέρνησης του Abul Fazl Elcibey του Αζερμπαϊτζάν και η άνοδος στην εξουσία του Heydar Aliyev. Για μια συγκεκριμένη περίοδο η τουρκική κυβέρνηση η συνέχιζε να υποστηρίζει τον Elcibey και αρνείτο να αναγνωρίσει τη νέα κυβέρνηση. Ωστόσο μέχρι τις αρχές του 1995, η Τουρκία είχε ήδη αρχίσει να ανακτά μέρος των «χαμένων εδαφών» της στον Καύκασο, ενώ μέσα στα επόμενα χρόνια εδραίωσε περαιτέρω την εκεί θέση της. Οι φόβοι τους οποίους δημιούργησε ο ερχομός του Aliyev στην εξουσία αποδείχθηκαν αβάσιμοι.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Ρωσία βελτιώθηκαν ιδιαίτερα τα χρόνια κατά τα οποία το AKP έχει αναλάβει και ασκεί εξουσία στη χώρα. Οι εμπορικές σχέσεις των δύο χωρών βαίνουν διαρκώς βελτιούμενες (πλέον δεν απαιτείται η έκδοση visa) ενώ η Ρωσία έχει εκδηλώσει δημόσια το ενδιαφέρον της να κατασκευάσει πυρηνικό εργοστάσιο στο Akkuyu, Mersin. Επιπρόσθετα, οι διμερείς σχέσεις με την Αρμενία έχουν σταθεροποιηθεί παρότι υπάρχουν αρκετά και σοβαρά ζητήματα προς επίλυση με αποκορύφωμα το θέμα της άρνησης της Τουρκίας να αναγνωρίσει τη γενοκτονία των Αρμενίων. Στη βάση του δόγματος εξάλειψης των όποιων προβλημάτων με τις γείτονες χώρες η Τουρκία σε συνεργασία με την Αρμενία έχουν αναπτύξει έναν οδικό χάρτη προς βελτίωση των διπλωματικών τους σχέσεων. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, το Αζερμπαϊτζάν εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του προς την Τουρκία λόγω του ζητήματος του Nagorno Karabakh. Η τουρκική κυβέρνηση έσπευσε να διαβεβαιώσει

τον στρατηγικό του σύμμαχο, Αζερμπαϊτζάν, πως μέχρι να επιλυθεί το συγκεκριμένο ζήτημα δεν πρόκειται να ανοίξει τα σύνορά της με την Αρμενία. Προς επικύρωση της αποκατάστασης των σχέσεων τους, οι δύο χώρες υπέγραψαν εμπορική συμφωνία αναφορικά με τη μεταφορά του αζέρικου φυσικού αερίου διαμέσου της Τουρκίας το 2010.

Τα κυριότερα σημεία τριβής μεταξύ των δύο χωρών είναι η μακρόχρονη (από την εποχή της ΕΣΣΔ) στήριξη που παρέχει η Ρωσία στην Κυπριακή Δημοκρατία αλλά και οι συμμαχικές σχέσεις της με την Αρμενία οι οποίες πλέων των άλλων οδήγησαν τη Ρωσική Δούμα σε απόφαση αναγνώρισης της Αρμενικής γενοκτονίας το 2005.

Μετά το 2010 και την «αραβική άνοιξη» στα σημεία διαφωνίας προστέθηκε και το θέμα της Συρίας όπου η ρωσική κυβέρνηση συνέχιζε μέχρι και το 2015 να στηρίζει υλικά, πολιτικά και διπλωματικά το καθεστώς Άσαντ σε αντίθεση με την Τουρκία που στηρίζει τους αντικαθεστωτικούς.

3.4 Τουρκία και Η.Π.Α.

Σημείο ιδιαίτερα θετικής προσέγγισης στις αμερικανό- τουρκικές σχέσεις υπήρξε η «επίδειξη σημαίας» με τον ελλιμενισμό του θωρηκτού «USS Missouri» στην Κωνσταντινούπολη τον Απρίλιο του 1946, γεγονός το οποίο σηματοδότησε την έμπρακτη υποστήριξη των Η.Π.Α στις Τουρκικές θέσεις σε σχέση με τις Σοβιετικές απαιτήσεις. Ακολούθησε μια πορεία όλο και πιο στενών διπλωματικών, στρατιωτικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών οι οποίες υλοποιήθηκαν είτε σε διμερές είτε σε πολυμερές επίπεδο. Ως αποτέλεσμα του Δόγματος Τρούμαν (1947) αρχικά και του Σχεδίου Μάρσαλ (1948) στη συνέχεια, η Τουρκία έλαβε συνολικά πάνω από 2 δις δολάρια οικονομική και στρατιωτική βοήθεια με αποτέλεσμα τον επανεξοπλισμό και εκσυγχρονισμό των ενόπλων της δυνάμεων, τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής, την κατασκευή έργων υποδομής (αυτοκινητοδρόμων - γραμμών επικοινωνιών) και την έναρξη της εκβιομηχάνισης της μέχρι τότε αγροτικής κυρίως οικονομίας της χώρας³⁵.

Παρά τις στενές σχέσεις με τις Η.Π.Α η Τουρκία συνέχισε να μη νοιώθει ασφάλεια καθώς πίστευε ότι παρέμενε ευάλωτη σε περίπτωση Σοβιετικής επίθεσης. Έτσι, πιστή στις κεμαλικές αρχές, το 1952 έγινε μέλος του NATO συνδυάζοντας έκτοτε τις τουρκο-αμερικανικές σχέσεις με την συμμετοχή της στη Συμμαχία. Η

³⁵ Αρσονιάδης, Β. (2018). *Η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και η Σχέση της με τη Θεωρία του «Στρατηγικού Βάθους: Η Περίπτωση των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής (2002-2012)*. Αθήνα: Σιδέρη. σ.106

είσοδος της στο NATO και η επακόλουθη εγκατάσταση ξένων-κυρίως αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων στο τουρκικό έδαφος αποτέλεσε ουσιαστική διαφοροποίηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας από την εποχή του Κεμάλ Ατατούρκ. Η πολιτική αυτή η οποία βασιζόταν στην τήρηση στενών σχέσεων με τις Η.Π.Α καθώς και η σχεδόν πλήρης ταύτιση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας με τα Δυτικά συμφέροντα (κυρίων των Η.Π.Α), έφτασε σε σημείο να θέσει σε δοκιμασία τις όποιες σχέσεις είχε με τον αραβικό-μουσουλμανικό κόσμο, όταν το 1949 αναγνώρισε το κράτος του Ισραήλ.

Τα πρώτα ρήγματα στις στενές αμερικανοτουρκικές σχέσεις φάνηκαν λίγα χρόνια αργότερα. Το 1962, ως αποτέλεσμα συμβιβασμού για την επίλυση της κρίσης της Κούβας, οι Η.Π.Α μετά από απαίτηση της ΕΣΣΔ προχώρησαν στην απόσυρση των μεσαίου βεληνεκούς βαλλιστικών πυραύλων «Jupiter» με πυρηνική κεφαλή από το έδαφος της Τουρκίας. Η κίνηση αυτή των Η.Π.Α υπήρξε σοκαριστική για την Τουρκική πολιτική ηγεσία, καθώς συνειδητοποίησε ότι, προκειμένου να εξασφαλίσουν οι Η.Π.Α την εδαφική τους ακεραιότητα, δεν θα δίσταζαν εφόσον απαιτούνταν να θυσιάσουν κάποιον από τους συμμάχους τους. Η επιδείνωση των τουρκοαμερικανικών σχέσεων κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 συνδέθηκε με την άνοδο της αριστεράς εν μέσω ενός υφέρποντος αντιαμερικανισμού. Οι βίαιες συγκρούσεις μεταξύ της δεξιάς και της αριστεράς συμπεριελήφθησαν στην ημερήσια διάταξη, ενώ η πολιτική αστάθεια επιτάχθηκε εντός των ορίων του κομματικού συστήματος εξ' αφορμής του εκλογικού νόμου, ο οποίος κατ' ουσία επέβαλε τη σύσταση, δυσκόλως δυνάμεων να σχηματιστούν, κυβερνήσεων συνεργασίας. Η κλιμάκωση της πολιτικής βίας, η κοινωνική αναταραχή και οι συμπαρομαρτούσες οικονομικές ζημίες λόγω του δυσχερούς επενδυτικού κλίματος ταυτίστηκαν με την αναζωπύρωση φυγόκεντρων δυνάμεων (Κούρδοι, Αλεβίτες) απειλώντας τη συνοχή και επιβίωση του κράτους³⁶. Εν παραλλήλω, το διεθνές περιβάλλον ώθησε τους στρατηγούς να συγχρονίσουν την επίσημη κρατική ιδεολογία με το αμερικανικό δόγμα της «πράσινης ζώνης» (green belt), σύμφωνα με το οποίο ενισχυόταν ο ρόλος του Ισλάμ στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας προς εξισορρόπηση της κομμουνιστικής και άρα, σοβιετικής επιρροής. Η ανάγκη αντιμετώπισης της διαρκώς αυξανόμενης επιρροής της αριστεράς μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1960 θορόβησε τους κεμαλιστές σε βαθμό ώστε να συμπεριλάβουν το Ισλάμ στο ιδεολογικό τους

³⁶ Τρούλης, Μ. (2015). ό.π.σ.272-284.

πλαίσιο προς κινητοποίηση των μαζών εναντίον του κύριου κινδύνου. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι δεν έλαβε χώρα η εγκαθίδρυση ισλαμικού κράτους, αλλά το Ισλάμ χρησιμοποιήθηκε όσο έπρεπε, προκειμένου να επιτευχθεί η απαιτούμενη εσωτερική συνοχή.

Το δεύτερο επίσης σημαντικό γεγονός που συνέβαλε στην αντίληψη περί της ασφάλειας της, προέκυψε μετά την εισβολή της στην Κύπρο. Η διεθνής απομόνωση που ακολούθησε συμπεριλαμβανομένου της καταδίκης από την Αμερικανική Γερουσία, την επιβολή εμπάργκο και την μη υποστήριξή της στον ΟΗΕ από τις μουσουλμανικές χώρες έκανε την Τουρκία να συνειδητοποιήσει ότι η πρόσδεσή της στις Η.Π.Α δεν είναι πανάκεια για την ασφάλειά της.

Τα παραπάνω γεγονότα σε συνδυασμό με την περίοδο ύφεσης του ανταγωνισμού μεταξύ Η.Π.Α και ΕΣΣΔ (1964-1990) δημιούργησαν το κατάλληλο διεθνές περιβάλλον ώστε η Τουρκία να προσπαθήσει να αποδεσμευτεί από τη μονοδιάστατη φιλοαμερικανική πολιτική της και να σχεδιάσει μια πιο ευέλικτη και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική³⁷. Έτσι η Τουρκία μετά το 1974 υιοθέτησε ένα νέο αμυντικό δόγμα σύμφωνα με το οποίο η ΕΣΣΔ δεν αποτελούσε πλέον την κύρια απειλή για την ασφάλεια της χώρας ενώ τη θέση της κύριας απειλής παίρνει η Ελλάδα. Παράλληλα σε μια προσπάθεια διεύρυνσης των επιλογών της έρχεται σε συνεργασία με τις χώρες του κινήματος των «Αδεσμεύτων» αλλά και με το μουσουλμανικό κόσμο. Τέλος ακολουθεί μια επιθετική διπλωματική πολιτική σε διμερές επίπεδο με τις χώρες της περιφέρειάς της (Ιράκ, Ιράν) με στόχο τη δημιουργία μιας ζώνης ασφαλείας γύρω της.

Η παραπάνω σχετικά ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική της Τουρκίας σε καμία περίπτωση δεν έθεσε σε αμφισβήτηση τη θέση της στο ΝΑΤΟ και τη Δύση και σε αυτό συντέλεσαν δυο γεγονότα τα οποία επεσήμαναν ότι είναι ιδιαίτερα δυσχερές για μια μεσαίας ισχύος χώρα στην συγκεκριμένη περιοχή να ακολουθεί μια εντελώς ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική δίχως να κινδυνεύει σε κάποιο βαθμό η εθνική ανεξαρτησία και η εδαφική της ακεραιότητα. Τα γεγονότα αυτά ήταν η ισλαμική επανάσταση του Ιράν (1979) και η Σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν (1979-1980).

Κατά την περίοδο 2002-2012 τα ζωτικά συμφέροντα των Η.Π.Α στη Μ. Ανατολή παραμένουν αναλλοίωτα και συνοψίζονται επιγραμματικά στην ενέργεια , την ανάσχεση της επιρροής του θεοκρατικού Ιράν, τη στήριξη του κράτους του

³⁷ Αρσονιάδης, Β. ό.π., σ. 108.

Ισραήλ, τον έλεγχο της διασποράς των όπλων μαζικής καταστροφής και τον αγώνα κατά της τρομοκρατίας. Η πολιτική των Η.Π.Α απέναντι στην Τουρκία μπορεί να διακριθεί σε δύο περιόδους με την πρώτη από το 2002 μέχρι το 2007 και τη δεύτερη από το 2007 μέχρι το 2012. Η θέση της Τουρκίας στο παραπάνω πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α κατά την πρώτη περίοδο (2002-2007) ήταν αυτή μιας «μικρής» περιφερειακής δύναμης η οποία οφείλει άνευ όρων υπακοή στις Η.Π.Α, όπως συνέβαινε κατά την εποχή του Ψυχρού Πολέμου. Σημείο καμπής στις διμερείς σχέσεις υπήρξε η άρνηση της Τουρκίας να επιτρέψει στις Η.Π.Α και στη «Συμμαχία των Προθύμων», να χρησιμοποιήσουν το τουρκικό έδαφος κατά τις επιχειρήσεις στο Ιράκ το 2003³⁸. Η μη συμμόρφωση της Τουρκίας με τα παραπάνω είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία επιδείνωση των μεταξύ τους σχέσεων οι οποίες έφτασαν σε οριακό σημείο κατά το επεισόδιο της σύλληψης Τούρκων στρατιωτών των ειδικών δυνάμεων στη Σουλεϊμανίγια από αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις. Γενικά καθ' όλη την διάρκεια της πρώτης αυτής περιόδου οι σχέσεις των δύο χωρών χαρακτηρίζονται από καχυποψία και ένταση σε όλα τα επίπεδα.

Η οικονομική κρίση του 2007, οι διαρκείς αμφισβητήσεις της νομιμότητας της επέμβασης της «Συμμαχίας των Προθύμων», η κόπωση της αμερικανικής κοινής γνώμης λόγω του διαρκώς αυξανόμενου αριθμού των απωλειών, η συνεχιζόμενη αστάθεια τόσο στο Ιράκ όσο και στο Αφγανιστάν και η ανεπάρκεια των ενόπλων δυνάμεων για την επίτευξη του τελικού επιθυμητού αποτελέσματος σε συνδυασμό με την εκπεφρασμένη απόφαση «Συμμάχων» για σταδιακή αποχώρηση από το Ιράκ, οδήγησαν σε υπερεπέκταση τους πόρους και τις πηγές ισχύος των Η.Π.Α. Η επαναπροσέγγιση των δύο χωρών σηματοδοτήθηκε με την επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού στις Η.Π.Α στις 5 Οκτωβρίου 2007³⁹.

3.5 Τουρκία και Ελλάδα

Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Β'ΠΠ) βρήκε διεθνώς τις δύο χώρες σε εντελώς διαφορετική κατάσταση ως αποτέλεσμα των επιλογών τους κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η Τουρκία είχε υποστεί μόνο οικονομικές ζημιές από την κρίση του πολέμου, δίχως νεκρούς, κατεστραμμένες υποδομές ή διαλυμένη οικονομία σε απόλυτη αντίθεση δηλαδή με την Ελλάδα⁴⁰.

³⁸ Παπασωτηρίου,Χ. (2008). *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*. Αθήνα: Ποιότητα. σ.205.

³⁹ Αρσονιάδης,Β. ό.π., σ. 222-223.

⁴⁰ Συρίγος, Α. Μ. ό.π., σ. 100.

Αμέσως μετά το τέλος του Β'ΠΠ η Τουρκία έδειξε τις προθέσεις της σε σχέση με την Ελλάδα όταν κατά τις συνομιλίες για τη σύναψη των συμφωνιών ειρήνης έθεσε θέμα επιστροφής των Δωδεκανήσων στην Τουρκία υποστηρίζοντας ότι αποτελούν τη συνέχεια της τουρκικής ενδοχώρας λόγω εγγύτητας με τα τουρκικά παράλια. Τελικά τα Δωδεκάνησα δόθηκαν με τη Συνθήκη των Παρισίων (10 Φεβρουαρίου 1947) στην Ελλάδα με την προϋπόθεση να παραμείνουν αποστρατικοποιημένα.

Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, οι αξιώσεις της ΕΣΣΔ επί της Τουρκίας και ο Ψυχρός Πόλεμος (ΨΠ) είχαν ως αποτέλεσμα οι δύο χώρες να απωθήσουν τις διμερείς διαφορές τους στο παρασκήνιο και να ακολουθήσουν κοινή πορεία ταυτίζοντας τα εθνικά τους συμφέροντα και την εξωτερική τους πολιτική με τη Δύση και με τελικό σκοπό την ενσωμάτωση τους στο ΝΑΤΟ και την ΕΟΚ.

Το ζήτημα της Κύπρου επανέφερε στο προσκήνιο τις αντιπαλότητες των δύο χωρών σε χρόνο που βρισκόταν στη σκληρότερη φάση του ο ΨΠ. Έτσι παρά το πογκρόμ κατά της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη στις 6 Σεπτεμβρίου του 1955 υπό τη μορφή λεηλασιών και καταστροφής των ελληνικών περιουσιών στην Πόλη και παρά τη διακοινοτική διαμάχη στην Κύπρο την περίοδο 1957-1958, η αντίδραση της Ελλάδας για το πρώτο υπήρξε δυσανάλογα χαλαρή για το δεύτερο κατέληξε στις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959. Η Τουρκία από το 1955 είχε απαιτήσει την επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία ως διάδοχο κράτος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την οποία και είχε αποσπαστεί το 1878⁴¹.

Η περίοδος της ύφεσης που ακολούθησε μετά την κρίση της Κούβας το 1962, η ενίσχυση και ο εκσυγχρονισμός των ενόπλων της δυνάμεων ως αποτέλεσμα του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ, δημιούργησαν το κατάλληλο περιβάλλον για την επαναφορά στο προσκήνιο των Τουρκικών απαιτήσεων και διαφορών με την Ελλάδα. Η ένταση μεταξύ των δύο χωρών κορυφώθηκε στις 20 Ιουλίου 1974 όταν η Τουρκία επικαλούμενη τη συμφωνία του 1959 και μετά την απόπειρα πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, εισβάλλει στην Κύπρο. Η Τουρκία, ως μεσογειακή χώρα, είχε κατ' αρχήν στρατηγικό ενδιαφέρον για την Κύπρο. Η

⁴¹ «Ο ΥΠΕΞ της Τουρκίας, Ρουστού Ζορλού είχε ξεκαθαρίσει το 1955 ότι η Κύπρος είναι ζωτικής σημασίας για την υλοποίηση της στρατιωτικής στρατηγικής της Τουρκίας καθώς σε περίπτωση πολέμου με την ΕΣΣΔ, οι υποδομές και το δόγμα άμυνας της Τουρκίας είναι έτσι οργανωμένο ώστε να μπορεί να υποστηριχθεί και να ενισχυθεί από τα λιμάνια της Αττάλειας, Μερσίνης και Αλεξανδρέττας, το σύνολο των οποίων δύναται να ελεγχθεί από τον κάτοχο της Κύπρου». Αρσονιάδης, Β. ό.π., σ.111.

τουρκική μειονότητα του νησιού επέτρεψε να δοθεί ιδεολογικό περιτύλιγμα σε αυτό το ενδιαφέρον. Η βασική θέση ήταν ότι η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποτελούσε απειλή για την τουρκική ασφάλεια, καθώς θα οδηγούσε σε «περικύκλωση» της Τουρκίας⁴². Έκτοτε και παρά τη συνεχή διεθνή καταδίκη της Τουρκίας, η κατοχή της Νήσου συνεχίζεται επιδρώντας καταλυτικά μέχρι σήμερα στις ελληνοτουρκικές αλλά και τουρκο-ευρωπαϊκές σχέσεις.

Από το 1974 και μετέπειτα η Τουρκία αποτελεί την κύρια απειλή για την Ελλάδα. Έκτοτε μια σειρά διεκδικήσεων και προβλημάτων εμφανίζονται σταδιακά με απώτερο στόχο τον έλεγχο του Αιγαίου και της ΝΑ Μεσογείου. Η διαφορά σχετικά με την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο ήρθε για πρώτη φορά στην επιφάνεια την 1^η Νοεμβρίου 1973, όταν στην Τουρκική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δημοσιεύθηκε χάρτης με περιοχές του Αιγαίου, που περιελάμβανε και ελληνικές, για τις οποίες η κυβέρνηση της Άγκυρας είχε δώσει άδεια διεξαγωγής ερευνών σε τουρκική εταιρεία πετρελαίων. Η ένταση κορυφώθηκε όταν το 1974 πραγματοποιήθηκαν έρευνες από το τουρκικό ωκεανογραφικό σκάφος Τσανταρλί. Το 1976 ξεκίνησαν ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στην υπογραφή του πρακτικού της Βέρνης (11 Νοεμβρίου 1976), χωρίς όμως ουσιαστικό αποτέλεσμα και η εκκρεμότητα συνεχίστηκε με αντεγκλήσεις ως το Μάρτιο του 1987 οπότε η κρίση έφθασε στα όρια ένοπλης αντιπαράθεσης, όταν το ωκεανογραφικό Σισμίκ-1 (Χόρα), συνοδευόμενο από τουρκικά πολεμικά άρχισε την κάθοδό του στο Αιγαίο, προκειμένου να πραγματοποιήσει έρευνες έξω από την αιγιαλίτιδα ζώνη ελληνικών νήσων. Η κρίση εκτονώθηκε με την ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ των πρωθυπουργών Α. Παπανδρέου και Τ. Οζάλ. Στη συνέχεια η συνάντηση των δύο ανδρών στο Νταβός της Ελβετίας το Φεβρουάριο του 1988, σηματοδότησε την απαρχή εκατέρωθεν προσπαθειών στην κατεύθυνση της ύφεσης δίχως μέχρι το 2012 να βρεθεί κάποια λύση.

Ταυτόχρονα με το θέμα της υφαλοκρηπίδας αναδύθηκε και το θέμα των χωρικών υδάτων και συγκεκριμένα της έκτασης αυτών στο Αιγαίο. Σύμφωνα με τη Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982), η Ελλάδα έχει το δικαίωμα επέκτασης των χωρικών της υδάτων στα 12νμ. Η Τουρκία με απόφαση της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης του 1995 έχει προειδοποιήσει ότι μια τέτοια ενέργεια εκ μέρους της

⁴² Συρίγος, Α. Μ. ό.π., σ. 214.

Ελλάδος θα αποτελούσε αιτία πολέμου (casus belli). Μέχρι σήμερα η Ελλάδα δεν προχώρησε σε υλοποίηση του παραπάνω δικαιώματός της. Ωστόσο, κατά την κύρωση της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (Ν.2321/1995) δήλωσε ρητά ότι επιφυλάσσεται να ασκήσει σε οιοδήποτε χρόνο το δικαίωμά της. Το θέμα παραμένει σε εκκρεμότητα ενώ η άρση του casus belli έχει συμπεριληφθεί μεταξύ των βασικών κριτηρίων για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε, στο πλαίσιο της υποχρέωσής της για πλήρη σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου και της καλής γειτονίας.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, προστίθεται ένα νέο στοιχείο στην αντιπαράθεση των δύο χωρών, αυτό των «γκρίζων ζωνών» που αφορά στη διεκδίκηση από την Τουρκία όλων εκείνων των περιοχών του Αιγαίου οι οποίες δεν ανήκουν στην Ελλάδα με ρητή αναφορά σε εν ισχύ διεθνή ή διμερή συνθήκη. Σε εφαρμογή αυτής της νέας πολιτικής της Τουρκίας οι δύο χώρες παραλίγο να καταλήξουν σε ένοπλη σύγκρουση το 1996 για το θέμα των νησίδων Ίμια (Δυτική και Ανατολική) η οποία τελικά αποσοβήθηκε με επέμβαση των Η.Π.Α. Σε κάθε περίπτωση το νέο αυτό σημείο τριβής μεταξύ των δύο χωρών είναι πλέον μια πραγματικότητα και προς επίρρωση τούτου λίγους μήνες μετά η Τουρκία έθεσε ζήτημα αμφισβήτησης της Γαύδου.

Δύο ακόμη θέματα την περίοδο αυτή συνέβαλαν στην επιδείνωση των σχέσεων των δύο χωρών, το Δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου (EAX) Ελλάδος – Κύπρου και το ζήτημα της εμπλοκής της Ελλάδος στην παροχή κάλυψης και διευκολύνσεων στον ηγέτη του PKK, Αμπντουλάχ Οτζαλάν το οποίο έφερε σε δυσχερή θέση τη χώρα καθώς η σύλληψη του στην Κένυα, πραγματοποιήθηκε ενώ βρίσκονταν σε ελληνικά χέρια. Η ελληνική κυβέρνηση στην προσπάθεια της να αμβλύνει το τεταμένο κλίμα προέβη στην αλλαγή της πολιτικής της σε ότι αφορούσε την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας στην Ε.Ε. Στην προσπάθεια αυτή συνέβαλλε και η ανταλλαγή ανθρωπιστικής βοήθειας μεταξύ των δύο χωρών λόγω των σεισμών που έπληξαν και τα δύο κράτη το 1999. Γενικά και από τις δύο κυβερνήσεις ακολουθήθηκε πολιτική προσέγγισης η οποία οδήγησε στη «συμφωνία του Ελσίνκι» στον Δεκέμβριο του 1999, την υπογραφή αρκετών διμερών συμφωνιών, καθώς και Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης, και σε βελτίωση του κλίματος και μείωση της

έντασης ανάμεσα στις δύο χώρε. Ωστόσο δε σημειώθηκε ουσιαστική πρόοδος στα λεγόμενα ζητήματα «υψηλής πολιτικής» (ζητήματα Αιγαίου)^{43,**}.

Η εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης του ΑΚΡ κατά τη δεκαετία 2002- 2012 επηρέασε την Ελλάδα πολλαπλώς. Σε διμερές επίπεδο η συνέχιση της έντασης στο Αιγαίο με την Τουρκία να ακολουθεί μια αναθεωρητική πολιτική θέτοντας ολοένα και νέα ζητήματα προς διαπραγμάτευση έχει ως αποτέλεσμα την καλλιέργεια πνεύματος καχυποψίας και εχθρότητας στην Ελλάδα αποτρέποντας την όποια προσπάθεια προσέγγισης των διμερών προβλημάτων. Τα θέματα της ΑΟΖ, το Κυπριακό ζήτημα, η συνέχιση της διατήρησης της έντασης στο Αιγαίο καθώς και άλλα ζητήματα, συνεχίζουν να ταλανίζουν τις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών, με αποτέλεσμα για την ελληνική πλευρά να αναλώνει τα δικά της στοιχεία ισχύος προς επίλυση όλων αυτών των ζητημάτων ως ένα πρόβλημα που μοιάζει με το άκρον άωτον του ανέφικτου. Αυτό ενδεχομένως να συμβαίνει διότι η πολιτική του κυβερνώντος κόμματος της Τουρκίας επιβεβαιώνει πως ελάχιστες διαφορές υπάρχουν μεταξύ κεμαλικών και ισλαμιστών στη στάση τους έναντι της Ελλάδας και της Κύπρου. Επιπλέον, και πέραν, διακυβευμάτων στην Κύπρο, στο Αιγαίο και στην ανατολική Μεσόγειο, υπάρχει ένα ακόμη πρόβλημα που ενισχύει την αντιπαλότητα με τους ισλαμιστές. Η παρουσία των Ελλήνων δημιουργεί σοβαρό ιδεολογικό πρόβλημα σε τρεις βασικούς πυλώνες του νέο-οθωμανισμού: την εικόνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τις αξίες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και το πολιτισμικό βάθος της σύγχρονης Τουρκίας⁴⁴.

Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία του τελευταίου Σουλτάνου με την Τουρκία του Ερντογάν δεν έχουν πλέον καμία ουσιαστική διαφορά ως προς το πώς κοιτούν την Ελλάδα και στο τι θέλουν να πετύχουν εις βάρος της⁴⁵. Για το λόγο αυτό, η απομάκρυνση της από τις Η.Π.Α, Ε.Ε και Ισραήλ, είναι κάτι που θα πρέπει να μας ανησυχεί ιδιαίτερα ως γείτονα χώρα καθώς στην περίπτωση του αναπροσανατολισμού της πολιτικής της σε κατεύθυνση διαφορετική

⁴³ Ντόκος Θ. (2010). *Αλφαβητάρι των Ελληνο – Τουρκικών σχέσεων*. Κείμενο Εργασίας Νο 11/2010. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΠΕΠ). σ. 5-13

^{**} Σημειώνεται πως βάσει της *Λευκής Βίβλου του 2014*, εκ των θεμελιωδών στοχεύσεων της Πολιτικής Εθνικής Άμυνας είναι «η συμβολή στην υπεράσπιση της κρατικής υπόστασης, της ανεξαρτησίας και της ασφάλειας της Κυπριακής Δημοκρατίας, στο πλαίσιο της στρατηγικής συνεργασίας των δύο χωρών στον ενιαίο γεωγραφικό χώρο της Ανατολικής Μεσογείου». Υπουργείο Εθνικής Άμυνας.(2014). *Λευκή Βίβλος, Πολιτική Εθνικής Άμυνας και Ασφάλειας*. Αθήνα: ΤΥΕΣ. σ. 28

⁴⁴ Συρίγος, Α. Μ. ό.π., σ. 617.

⁴⁵ Μαλούχος, Γ.Π. (2018). *Από τον Σουλτάνο στον Ερντογάν: Οι Απόρρητες Αναφορές του Τούρκου Πρεσβευτή στην Αθήνα Γκαλήπ Κεμάλ Μπέη για την Ελλάδα, τη Δύση και την Πολιτική της Τουρκίας*. Αθήνα: Ειδική έκδοση για την εφημερίδα “ΤΑ ΝΕΑ”. σ.16

της Δύσης είναι δεδομένο ότι θα συνεπάγεται και την αύξηση της επιθετικότητας της.

4 Η Στρατηγική της «Ήπιας Δύναμης» (soft – power)

Όπως ήδη έχει αναφερθεί με την ανάληψη της εξουσίας από το κόμμα AKP το 2002, ο προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας μεταβλήθηκε μέσω της υιοθέτησης του δόγματος της «Ήπιας Δύναμης» (“Soft Power”). Το κυριότερο εργαλείο προς την υλοποίηση του νέου δόγματος ήταν η εφαρμογή της «Δημόσιας Διπλωματίας» (“Public Diplomacy”). Τον Ιανουάριο του 2010 ιδρύθηκε το Γραφείο της Δημόσιας Διπλωματίας (Office for Public Diplomacy). Η Τουρκία σε μια προσπάθεια να εκσυγχρονίσει τα διπλωματικά εργαλεία που διαθέτει υιοθέτησε τη δημόσια διπλωματία ως ένα ενεργό επικοινωνιακό εργαλείο που θα άλλαζε την οπτική του υπόλοιπου κόσμου για τη χώρα⁴⁶.

4.1 Ορισμός της Ήπιας Δύναμης

Η ιδέα της «ήπιας δύναμης» πρωτοεμφανίστηκε στη δεκαετία του '80 από τον Joseph Nye και εδρεύει στην άποψη πως στις διεθνείς σχέσεις πέρα των οικονομικών και στρατιωτικών συσχετισμών, και άλλες παράμετροι συνυπάρχουν. Σύμφωνα με τον Nye υπάρχουν τρεις τρόποι να επιτύχει κάποιος στον στόχο του: α) να απειλήσει τον συνομιλητή του και εάν χρειαστεί να προχωρήσει σε επιθετικές ενέργειες (π.χ. πολεμική σύρραξη), β) να εξαγοράσει τον συνομιλητή του και γ) να πείσει τον συνομιλητή του μέσω της χρήσης της «ήπιας δύναμης».

Η έννοια λοιπόν της ήπιας δύναμης έγκειται «στη δυνατότητα να επιτύχεις τον στόχο σου μέσω του να προσελκύσεις τον άλλον να συνεργαστεί μαζί σου παρά να τον απειλήσεις ή να τον εξαγοράσεις». Κυρίαρχη τακτική σε αυτό είναι να εφαρμόσεις πολιτικές που θα πείσουν σε συνδυασμό με λογικά επιχειρήματα. Η ικανότητα να εφαρμόσει ένα κράτος την έννοια της «ήπιας δύναμης» καθορίζεται από το βαθμό επιτυχούς εφαρμογής του εργαλείου της «δημόσιας διπλωματίας», ώστε η χώρα να καταστεί ελκυστική στον υπόλοιπο κόσμο προς συνεργασία και σύναψη διπλωματικών και εν τέλει φιλικών σχέσεων. Επιπρόσθετα, απαραίτητο στοιχείο είναι μέσω της «δημόσιας διπλωματίας» να καταστούν οι εφαρμοζόμενες πολιτικές από μία χώρα ως νόμιμες και βάσει των διεθνών συμφωνιών. Τέλος, η έννοια της «ήπιας

⁴⁶ Kalin, I. (2011). *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*. PERCEPTIONS Volume XVI, Number 3, pp. 5-23. Turkey. Διαθέσιμο στο: <http://sam.gov.tr/soft-power-and-public-diplomacy-in-turkey/>

δύναμης» απορρίπτει την εφαρμογή επιθετικών δράσεων είτε οικονομικών είτε στρατιωτικής φύσης, ενώ αντιθέτως ενσωματώνει και προωθεί δράσεις που βασίζονται στον πολιτισμό, στις τέχνες, στον κινηματογράφο, την ποίηση, τη λογοτεχνία, την αρχιτεκτονική, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και οργανισμούς, την επιστήμη και την τεχνολογία, το περιθώριο για νέες ιδέες, την ανάπτυξη του τουρισμού. Ένα επιπρόσθετο στοιχείο που καθορίζει τη δυναμική της έννοιας της «ήπιας δύναμης» είναι το πολιτικό σύστημα της χώρας που την εφαρμόζει, μέσα από διαφανείς και δημοκρατικές διαδικασίες και εξασφάλιση των δικαιωμάτων όλων των πολιτών. Ο Nye ως εμπνευστής της έννοιας της «ήπιας δύναμης» αναφέρει ως παραδείγματα προς μίμηση τον Καναδά, την Ολλανδία και τις Σκανδιναβικές χώρες παρότι έχουν περιορισμένες στρατιωτικές δυνατότητες, στοιχείο απαραίτητο για μία χώρα που εφαρμόζει την αντίθετη πολιτική (hard power).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το σημαντικότερο εργαλείο μιας χώρας για την εφαρμογή της πολιτικής της «ήπιας δύναμης» είναι η «δημόσια διπλωματία». Μέσω της δημόσιας διπλωματίας, επιδιώκεται η επιρροή του κοινού χρησιμοποιώντας όλα τα διαθέσιμα επικοινωνιακά μέσα, όχι όμως μέσω προπαγάνδας αλλά μέσω της διατύπωσης αντικειμενικών επιχειρημάτων.

4.2 Εφαρμογή της νέας στρατηγικής από την Τουρκική Κυβέρνηση

Η αρνητική αντίληψη που έχει σχηματιστεί για την Τουρκία οφείλεται σε σημαντικό βαθμό σε ενέργειες που διαχρονικά οι τουρκικές κυβερνήσεις έχουν διαπράξει: δολοφονίες πολιτικών και μη προσώπων, βασανιστήρια σε φυλακές, πολιτικές στο Κουρδικό ζήτημα, παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, απαγόρευση άσκησης των θρησκευτικών δικαιωμάτων ορισμένων μειονοτήτων, περιορισμός στη σκέψη και την έκφραση των πολιτών, κ.ά.

Κυρίαρχο μέλημα της τουρκικής κυβέρνησης τουλάχιστον μέχρι πριν λίγα χρόνια, ήταν η αναμόρφωση της Τουρκο – Οθωμανικής εικόνας που εξέπεμπε η Τουρκία στον υπόλοιπο κόσμο. Η παρουσία της Τουρκίας σε διεθνείς οργανισμούς και fora σε συνδυασμό με την προβολή ενός πιο ανθρωπιστικού προσώπου με τη χρήση όλων των διαθέσιμων επικοινωνιακών μέσων, αποτελεί την αιχμή του δόρατος σε μια προσπάθεια η παγκόσμια κοινή γνώμη να αποκτήσει θετική εικόνα για την Τουρκία. Σε αυτό συμβάλλουν και οι Τούρκοι μετανάστες κυρίως στην Ευρώπη, οι οποίοι επιχειρούν να προβάλλουν την πολιτιστική και πολιτισμική κληρονομιά της χώρας. Επιπρόσθετα, η τουρκική κυβέρνηση επιχειρεί να αμβλύνει τις διαφορές της

με τον Αραβικό κόσμο που έχουν επανειλημμένως στο παρελθόν διαταραχθεί. Η τουρκική κοινωνία μεταβάλλεται και ανοίγει τις μέχρι πρότινος κλειστές τον υπόλοιπο κόσμο «πόρτες» της σε μια προσπάθεια να καταδείξει πως και αυτή αποτελεί μέλος της παγκόσμιας κοινωνίας. Η παγκοσμιοποίηση φαίνεται να αγγίζει την Τουρκία η οποία προωθεί μέτρα και πολιτικές ώστε η τουρκική κοινωνία να έλθει σε επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο χωρίς ωστόσο αυτό να γίνεται άνευ όρων και προϋποθέσεων. Σε αυτή τη διαδικασία ενεργό ρόλο διεκδικούν δημόσιοι οργανισμοί και ιδρύματα υπό την καθοδήγηση του Γραφείου για τη Δημόσια Διπλωματία (Office of Public Diplomacy) το οποίο υπάγεται απευθείας στο Πρωθυπουργικό Γραφείο:

- TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency)
- Kızılay (The Turkish Red Crescent)
- Ministry of Tourism and Culture
- Ministry of Foreign Affairs
- TRT (Turkish National TV)
- Yunus Emre Foundation
- Agency for Investment and Support
- Press Information Office
- Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB)
- Turkish Confederation of Businessmen and Industrialists (TUSKON)

Το 2005 υπό την αιγίδα των Πρωθυπουργών της Τουρκίας και της Ισπανίας, ανακοινώθηκε το πρόγραμμα “Alliance of Civilizations”, το οποίο αργότερα υιοθετήθηκε πλήρως από τη Γενική Γραμματεία των Ηνωμένων Εθνών και μετατράπηκε σε μια πρωτοβουλία των Ηνωμένων Εθνών, καταδεικνύοντας την επιτυχία του. Το εν λόγω πρόγραμμα βασίστηκε στην ανταλλαγή ιδεών και απόψεων σε θέματα όπως η παιδεία, η μετανάστευση, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Ενημέρωσης. Στόχος ήταν μέσω του διαλόγου κοινωνιών διαφορετικού θρησκευτικού, πολιτιστικού και πολιτισμικού υποβάθρου να αναπτυχθούν πολιτικές και δράσεις ώστε να καταρριφθούν στερεότυπα, προκαταλήψεις μεταξύ νέων κυρίως ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικές κοινωνίες με τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν ανωτέρω⁴⁷.

⁴⁷ Oner, S. *Soft Power in Turkish Foreign Policy: New Instruments and Challenges*. Eyxenos, 10, Turkey, σ.7-15
https://www.google.gr/search?client=opera&hs=AxD&ei=aR57W_L9GKbE6QSxybnwAg&q=Soft+P

Ειδικότερα το ΤΙΚΑ (Turkish International Cooperation and Development Agency) το οποίο δραστηριοποιείται στη χρηματοδότηση προγραμμάτων στους τομείς της εκπαίδευσης, της υγείας, της γεωργίας, του τουρισμού και της βιομηχανίας, το 2002 είχε εγκαταστάσεις αρχικά στο Τουρκμενιστάν και αργότερα σε άλλες 12 χώρες με προϋπολογισμό 85 εκατομμύρια \$ ενώ το 2012 είχε επεκταθεί σε 30 χώρες με προϋπολογισμό 1,273 δις \$.

4.3 Οφέλη και αδυναμίες

Είναι σαφές πως η Τουρκία επιχείρησε και επιχειρεί να ανατρέψει την αρνητική εικόνα που μέρος της παγκόσμιας κοινότητας έχει για αυτήν. Η υιοθέτηση νέων δογμάτων στην εξωτερική πολιτική της και η ανάπτυξη νέων εργαλείων για την διπλωματία της ειδικά από τη στιγμή που ανέλαβε την εξουσία το κόμμα ΑΚΡ το 2002 άφησαν υποσχέσεις πως η Τουρκία βρισκόταν στο σταυροδρόμι σημαντικών αλλαγών.

Ωστόσο, η κυβέρνηση του ΑΚΡ προσπαθούσε συστηματικά από το 2002, να εγκαθιδρύσει την ηγεμονία της τόσο σε επίπεδο εσωτερικό όσο και εξωτερικό. Σε εσωτερικό επίπεδο κατόρθωσε να σημειώσει σημαντικές επιτυχίες, με αποτέλεσμα να εξελίσσεται σε εσωτερική ηγεμονία με χαρακτηριστικά ισλαμικού αυταρχισμού και πλειοψηφικής δημοκρατίας, ενώ στο εξωτερικό παρά τη μέχρι τώρα αποτυχία της Τουρκίας να αναδειχτεί σε ηγεμονική δύναμη, είχε μερικές και κυρίως περιορισμένες επιτυχίες αύξησης της επιρροής σε ότι αφορά περιπτώσεις όπως τα Βαλκάνια (κυρίως στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς εκεί) και στην κατεχόμενη Κύπρο⁴⁸.

Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας κυρίως στο χρονικό διάστημα 2002-2007 ήταν εντυπωσιακή. Η ελπίδα για την τουρκική κυβέρνηση πως σύντομα θα ελάμβανε πρόσκληση για έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων στην Ε.Ε. έγινε τελικά πραγματικότητα το 2005, χωρίς ωστόσο μέχρι σήμερα να έχουν σημειώσει ιδιαίτερη πρόοδο. Επιπρόσθετα, το 2011 αποτέλεσε ορόσημο για την Τουρκία και την εφαρμογή της νέας της εξωτερικής πολιτικής, κυρίως λόγω της αποτυχίας της τότε κυβέρνησης να προβλέψει την «Αραβική Άνοιξη» αλλά και την προσπάθειά της να

[ower+in+Turkish+Foreign+Policy%3A+New+Instruments+and+Challenges&oq=Soft+Power+in+Turkish+Foreign+Policy%3A+New+Instruments+and+Challenges&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1.115221.115221.0.116392.1.1.0.0.0.335.335.3-1.1.0....0...1c.1.64.psy-ab.0.1.335....0.yhgBEGGttr0](#). Ημερομηνία Ανάρτησης: 2013. Ημερομηνία Πρόσβασης 20/9/2018.

⁴⁸ Τζιάρρας Ζ. & Μουδούρος Ν. (2016). *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο, Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*. Αθήνα: Τουρίκη. σ. 32-33.

διαδραματίσει ηγεμονικό ρόλο στην περιοχή πέρα από τα όρια που έθετε η βοήθεια και υποστήριξη από τη Δύση που επιθυμούσε τα κράτη της περιοχής να υιοθετήσουν τον δυτικό τρόπο ζωής. Παρόλο που ο δυτικός κόσμος επιθυμούσε η Μέση Ανατολή να υιοθετήσει το μοντέλο της Τουρκίας ως χώρας στην οποία το κοσμικό κράτος και η μουσουλμανική θρησκεία θα έβρισκαν την ισορροπία που απαιτούσε μια δυτική κοινωνία, η ίδια η Τουρκία επικεντρώνοντας τη ρητορική της σε έναν πιο Ισλαμικό τόνο και σε συνδυασμό με την υλοποίηση ‘‘δυναμικών’’ επεμβάσεων σε γειτονικές αραβικές χώρες, αποτίναξε από πάνω της αυτή την αποστολή που της είχε ‘‘αναθέσει’’ η Δύση θέτοντας ταυτόχρονα υπό αμφισβήτηση της πολιτική της «ήπιας δύναμης»⁴⁹.

5 Συγκριτική Θεώρηση της Οθωμανικής – Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής και Διπλωματίας

Η Οθωμανική αυτοκρατορία διαρκώς παρήγαγε πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις με την Ευρώπη διαχρονικά. Παρότι είχε συνάψει εμπορικές σχέσεις με τη Βενετία και τη Γένοβα κατά τον Μεσαίωνα, η υιοθέτηση μιας σταθερής διπλωματικής πρακτικής καθυστέρησε κατά 300 έτη συγκριτικά με τα ευρωπαϊκά κράτη και βασιλεία. Η Οθωμανική αυτοκρατορία επέλεγε να χρησιμοποιεί μια πιο *ad hoc* διπλωματία όχι μόνο με τα χριστιανικά κράτη και βασιλεία, αλλά επίσης με τους μουσουλμάνους γείτονες της όπως η Αυτοκρατορία των Σαφαβιδών και το κράτος των Μαμελούκων. Η μονομερής και όχι μόνιμη διπλωματική προσέγγιση της Οθωμανικής διπλωματίας παρείχε πλεονεκτήματα στην Υψηλή Πύλη εκείνη την περίοδο.

Η Οθωμανική αυτοκρατορία υποκινούμενη από τη Σαρία διαχώριζε τον υπόλοιπο κόσμο σε πιστούς κατά Ισλάμ και μη. Με αυτό ως κριτήριο η Οθωμανική αυτοκρατορία καθόριζε τη διπλωματία της. Επιπρόσθετα, βάσει των ιερών κειμένων επί των οποίων θεμελιώθηκε η Οθωμανική αυτοκρατορία, έως και τον 17^ο αιώνα οι Σουλτάνοι δε θεωρούσαν εαυτούς ίσους με τους Ευρωπαίους βασιλείς. Η Οθωμανική αυτοκρατορία κληρονόμησε την σε πολλές περιπτώσεις επιτυχημένη βυζαντινή διπλωματία. Ωστόσο, ένα κράτος ή βασίλειο προκειμένου να δραστηριοποιηθεί διπλωματικά πρέπει να το επιθυμεί.

⁴⁹ Eksi, M. (2016). *The Rise and Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During JDP*. [ηλεκτρονικό βιβλίο] Lambert Academic Publishing. σ. 90-93 Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/304490164>

Στην περίπτωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η στρατιωτική, οικονομική και πολιτική δύναμή της δεν την υποχρέωνε σε κάτι τέτοιο, ειδικά με τη μορφή της μόνιμης παρουσίας διπλωματικών αποστολών. Τουναντίον, η οθωμανική εξωτερική πολιτική περιοριζόταν κυρίως στη σύναψη εμπορικών σχέσεων με τον υπόλοιπο κόσμο, διαδικασία η οποία θεωρούνταν ισότιμη με τη σύναψη διπλωματικών σχέσεων. Σε αυτό συνέτεινε και το γεγονός πως κατά το Μεσαίωνα, οι πρέσβεις στην πραγματικότητα εκπροσωπούσαν τον εμπορικό κόσμο μιας χώρας και όχι της ηγεσίας της. Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, και με εντεινόμενη δυναμική, καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα τα ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν να αναστρέφουν τη συγκριτική σχέση ισχύος τους σε με τους Οθωμανούς. Ταλανιζόμενη και από εσωτερικές ταραχές, οι Οθωμανοί προσπαθούσαν να χρησιμοποιούσαν τη ‘‘λύση’’ των αδυνάτων: Επιχειρούσαν να χειραγωγήσουν τις διαγκωνιζόμενες δυνάμεις προκειμένου να εξασφαλίσουν τη μέγιστη δυνατή ελευθερία κινήσεων.

Ορόσημο προς την αλλαγή αυτής της νοοτροπίας, ήταν η θητεία του Σελίμ ΙΙΙ μετά το 1789, όπου οι αποτυχίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, έθεσαν την ανάγκη σημαντικών αλλαγών. Κρίθηκε λοιπόν απαραίτητο να υιοθετηθεί το ευρωπαϊκό μοντέλο οργάνωσης του κράτους μέσω μιας κεντρικής, γραφειοκρατικά οργανωμένης διοικητικής δομής. Σύμφωνα με τον Naff «*η διπλωματία, κατά τη θητεία του Σελίμ, αναδείχθηκε ως ο βασικός πυλώνας της Οθωμανικής διακυβέρνησης*»⁵⁰. Με τον τρόπο αυτό στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία εισήλθε στο ευρωπαϊκό σύστημα ισορροπίας ως προσωρινό μέλος της βεσφαλιανής διεθνούς τάξης, όμως, καθώς βρισκόταν σε στάδιο παρακμής, δεν είχε τον απόλυτο έλεγχο της τύχης της, αποτελώντας μεν παράγοντα ο οποίος έπρεπε να ληφθεί υπόψη στους υπολογισμούς της ευρωπαϊκής ισορροπίας, αλλά χωρίς να συμμετέχει πλήρως στο σχεδιασμό της. Εκ των κινήσεων της Δύσης φαινόταν ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία χρησιμοποιείτο κυρίως ως ανάσχεση στις βλέψεις της Τσαρικής Ρωσίας.⁵¹

Στις αρχές του 20ου αιώνα και κυρίως κατά την περίοδο του Α'ΠΠ, η έννοια της ενδοχώρας επαναπροσδιορίστηκε στη βάση του Τουρκισμού, ενώ η ιδέα της ισλαμικής ένωσης χρησιμοποιήθηκε ως μέσο τακτικής ενάντια στις αποικιοκρατικές δυνάμεις. Η Οθωμανική εξουσία αναγνώρισε ότι η θέση και η ισχύς που κατείχε το

⁵⁰ Naff, T. (1963). *Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III*. Journal of the American Oriental Society. vol. 83. σ. 295

⁵¹ Κίσιινγκερ, Χ. (2014). ό.π.σ.160

κράτος στο διεθνές σύστημα, εξαρτιόταν από το γεγονός ότι είχε αναλάβει να διαδραματίσει ρόλο προστάτιδας δύναμης των μουσουλμάνων που ζούσαν υπό αποικιοκρατικό καθεστώς. Ο στρατηγικός αυτός προσανατολισμός λόγω της ανεπάρκειας ισχύος της χώρας είχε ως αποτέλεσμα να προκαλέσει την κατάρρευση της.

Το δεύτερο ορόσημο στην ιστορία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και του μετέπειτα τουρκικού κράτους ήταν η ανάληψη της εξουσίας από τους Νεότουρκους και η συνέχιση της πολιτικής τους από τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Ο Κεμάλ εισήγαγε την αναλυτική σκέψη και τη ρεαλιστική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική του νεοσύστατου τουρκικού κράτους και κατά συνέπεια και στη διπλωματία. Η διακυβέρνησή του χαρακτηρίζεται από τις έντονες και πολλές φορές επιτυχημένες προσπάθειες να αναβαθμίσει το κύρος της χώρας του και να τη φέρει στο επίκεντρο των εξελίξεων. Η κατάργηση του Σουλτανάτου όπως και του Χαλιφάτου, επέφεραν ρήξη στις σχέσεις της Τουρκίας με τον μουσουλμανικό κόσμο (αξίζει να σημειωθεί πως έστω και την ύστατη στιγμή προτάθηκε στον Κεμάλ να αναγνωρισθεί από τον μουσουλμανικό κόσμο ως νέος Χαλίφης, πρόταση που απέρριψε). Οι εκσυγχρονιστικές προσπάθειες του Κεμάλ Ατατούρκ δεν μπορούσαν να μην επηρεάσουν και το διπλωματικό σώμα της Τουρκίας.

Η εξωτερική πολιτική της περιόδου της Α' Τουρκικής Δημοκρατίας εξελίχθηκε ως σημείο τομής που προέκυψε από την ιστορική κληρονομιά των τελευταίων αιώνων του Οθωμανικού κράτους και των αναγκαιοτήτων που επέφεραν οι διεθνείς συγκυρίες. Η απώλεια πλέον της σημασίας του ισλαμισμού και του παντουρκισμού, στοιχεία στα οποία είχε βασιστεί το Οθωμανικό κράτος την προηγούμενη περίοδο, ώθησε τη νέα κυβέρνηση σε μία διακήρυξη αποποίησης από κάθε είδους διεθνούς ευθύνης και έτερων αξιώσεων. Παρόλα αυτά η Τουρκία επιδίωξε να εμφανίζεται ως σημαντικός παράγων στη Μεσόγειο ώστε οι Μεγάλες Δυνάμεις να καλλιεργούν και να επιδιώκουν τη φιλία της⁵². Το στόχο αυτό συνέχισε και κατάφερε να διατηρήσει κατά τη διάρκεια του Β'ΠΠ μέχρι και την έναρξη του Ψ.Π, οπότε ένωσε και μία πιο άμεση απειλή στα βόρεια σύνορα της, που την έκαναν να στραφεί εκ νέου προς τη Δύση, κεφαλή της οποίας ήταν πλέον η Αμερική.

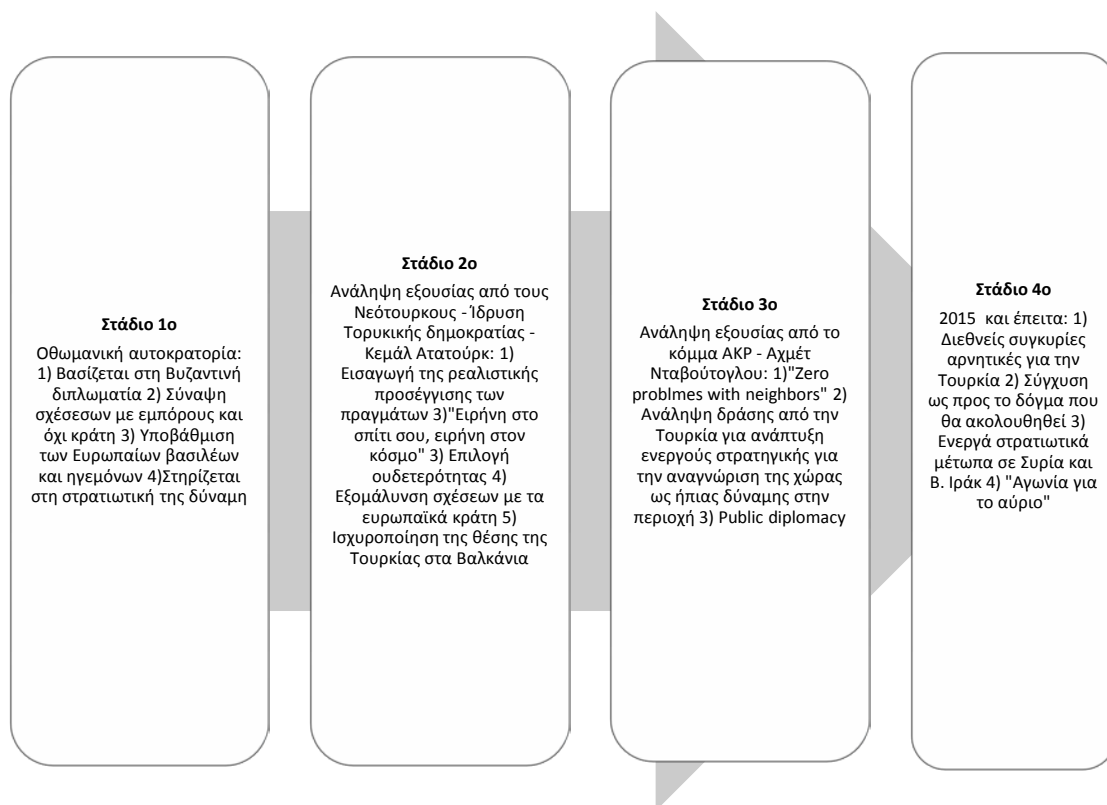
Το τρίτο ορόσημο για την τουρκική εξωτερική πολιτική και τη διπλωματία της, ήταν η ανάληψη της εξουσίας από το κόμμα ΑΚΡ και ειδικότερα η ανάμειξη από

⁵² Weber, F.G. (1993). ό.π. σ.35.

πολλές και διαφορετικές θέσεις του Αχμέτ Νταβούτογλου με την εξωτερική πολιτική και διπλωματία της χώρας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Για άλλη μια φορά το δόγμα της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας μεταβλήθηκε. Νέα εργαλεία αναπτύχθηκαν ή αξιοποιήθηκαν προκειμένου (τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των δύο θητειών του κόμματος) η Τουρκία να πλησιάσει ακόμη περισσότερο προς το ευρωπαϊκό μοντέλο οργάνωσης και διακυβέρνησης. Η τουρκική διπλωματία έστρεψε την προσοχή της στην επίτευξη του στόχου ένταξης της χώρας στην Ε.Ε. καταδεικνύοντας την επιλογή της τουρκικής κυβέρνησης να συνταχθεί με το «ευρωπαϊκό άρμα» διατηρώντας ή και αυξάνοντας τις αποστάσεις της από τον μουσουλμανικό κόσμο. Ωστόσο, η «Αραβική Άνοιξη» και η αποτυχία της Τουρκίας να αποκομίσει οφέλη από αυτή, ανέτρεψαν εν πολλοίς την κατεύθυνση της Τουρκίας προς τη Δύση. Η τουρκική κυβέρνηση επέλεξε να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με τον μουσουλμανικό κόσμο και σε ορισμένες περιπτώσεις να αντιταχθεί στο συμφέρον παλαιών και παραδοσιακών της συμμάχων όπως οι Η.Π.Α. Δε δίστασε να διαταράξει τις σχέσεις της ακόμη και με το κράτος του Ισραήλ.

Το Κουρδικό ζήτημα, ο Συριακός εμφύλιος πόλεμος, η μόνιμη επιθετικότητα έναντι της Ελλάδας, το Κυπριακό ζήτημα, αλλά και μια σειρά άλλων ζητημάτων παραμένουν άλυτα προβλήματα για την τουρκική εξωτερική πολιτική και διπλωματία.

Η διαχρονική εξέλιξη της εξωτερικής πολιτικής καθώς και της διπλωματίας του τουρκικού κράτους (είτε ως οθωμανική αυτοκρατορία είτε ως τουρκική δημοκρατία) παρουσιάζεται σχηματικά στο Σχήμα 1.

Σχήμα 1. Διαχρονική εξέλιξη εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας του τουρκικού κράτους (Ιδία σύνθεση)

5.1 Συνέχεια ή αλλαγή;

Είναι σαφές βάσει των ανωτέρω πως η εξωτερική πολιτική και η διπλωματία όχι μόνο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ή του τουρκικού κράτους, αλλά οποιαδήποτε κράτους δε δύναται να είναι, και δεν πρέπει να είναι, μονόπλευρη και διαχρονικά σταθερή.

Η εξωτερική πολιτική και η διπλωματία ενός κράτους αποσκοπούν, ενσωματώνοντας μιας αλληλουχία δράσεων, να μεταβάλλουν τη συμπεριφορά ενός άλλου κράτους και να προσαρμόζουν τις δράσεις του ιδίου κράτους στο διεθνές περιβάλλον. Ως εκ τούτου, η εξωτερική πολιτική και η διπλωματία είναι φαινόμενα δυναμικά ως προς το χρόνο και το χώρο. Εξ ορισμού λοιπόν, η εξωτερική πολιτική και η διπλωματία οφείλουν να μεταβάλλονται και να προσαρμόζονται στις υφιστάμενες συνθήκες και καταστάσεις. Πολύ δε περισσότερο, οφείλουν να δημιουργούν εκείνες τις συνθήκες και καταστάσεις που λειτουργούν προς όφελος τους. Κατά συνέπεια, η εξωτερική πολιτική και διπλωματία της Τουρκίας είτε ως δημοκρατικό κράτος είτε ως Οθωμανική αυτοκρατορία διέπονται διαχρονικά από αλλαγές, μεταβολές, προσαρμογές.

Η αναζήτηση εθνικής ταυτότητας αποτέλεσε μείζον ζήτημα από τη στιγμή της κατάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη σύσταση του Τουρκικού κράτους. Έως το τέλος του 19^{ου} αι. οι Οθωμανοί δεν έβρισκαν ελκυστική την ιδέα του αυτοπροσδιορισμού ως τουρκικό έθνος. Παρ' ότι η δομή της αυτοκρατορίας ήταν θεοκρατικά ανεπτυγμένη, οι μειονότητες είχαν την ελευθερία να διατηρήσουν την εθνική και θρησκευτική τους ταυτότητα σε σχετική ειρήνη. Κατά τη βασιλεία του Αμπντούλ Χαμίτ Β' (Abdul Hamit II) αναπτύχθηκε η ιδέα (πιο ορθά η ιδεολογία όπως αναφέραμε ανωτέρω) του Πανισλαμισμού. Η θρησκεία (δηλ. το Ισλάμ) αποτέλεσε το αντίβαρο των ευρωπαϊκών ιδεολογιών που αναπτύσσονταν στον ευρωπαϊκό χώρο (υλισμό – maddiyyun, φυσιοκρατία – tabiyyun και κοσμικισμό – dahrıyyun) και οι οποίες κρίνονταν ως επικίνδυνες για την οθωμανική κοινωνία. Οι σχισματικές τάσεις ανάμεσα στον αραβικό κόσμο σε θεολογικά ζητήματα ενίσχυσαν την ενδυνάμωση της τουρκικής ταυτότητας.

Με την κατάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και τη σύσταση του τουρκικού κράτους, διαφάνηκε γρήγορα πως ο Πανισλαμισμός αποτελούσε παρωχημένη και ανεπιθύμητη έννοια και ιδεολογία. Η ανάδυση του τουρκικού εθνικισμού έως ένα σημείο μπορεί να οφείλεται στην αναζήτηση της ρίζας και των χαρακτηριστικών των Τούρκων ως "εργαλείο" ομογενοποίησης του πληθυσμού της νεοσύστατης Τουρκικής Δημοκρατίας. Για την επίτευξη του σκοπού τους «χρησιμοποιούν» τις ασιατικές τους ρίζες, το ένδοξο παρελθόν τους πριν ασπαστούν το Ισλάμ και τονίζουν τους ιδιαίτερους γλωσσικούς δεσμούς ανάμεσα στα φύλα τους. Στα χρόνια που ακολουθούν, διάφορες ζυμώσεις λαμβάνουν χώρα μεταξύ των μουσουλμανικών κοινοτήτων σε Ευρώπη και Ρωσία. Ο πόλεμος μεταξύ της αυτοκρατορίας και της Ρωσίας τα έτη 1877-1878 και τα μεταναστευτικά κύματα των Τατάρων, Αζέρων και Καυκάσιων προς τα εδάφη της αυτοκρατορίας σε συνδυασμό με τις πνευματικές αναζητήσεις των Τούρκων λόγιων ενίσχυσαν την ιδέα του παντουρκισμού. Ιστορικές προσωπικότητες όπως ο Ισμαήλ Γκασπινράλι (Ismail Gaspirali) και ο Γιουσούφ Ακτσουράογλου (Yusuf Akcuraoglu) – Τούρκοι της Ρωσίας – καλούσαν σε ενοποίηση των απανταχού Τούρκων ενάντια στον δυτικό ιμπεριαλισμό, υπονοώντας ως Δύση τον ευρωπαϊκό χώρο. Προς το τέλος της ζωής της αυτοκρατορίας η κυρίαρχουσα ιδεολογία είναι αυτή του παντουρκισμού, η οποία με τη σειρά της άρχισε να διαμορφώνει την εξωτερική αλλά και εσωτερική πολιτική. Η φιλογερμανική και αντιρωσική στάση των διανοούμενων της εποχής, σε συνδυασμό με την αναδιαμόρφωση των σχέσεων με τα ευρωπαϊκά κράτη (Γαλλία και

Βρετανία) οδήγησαν το τουρκικό κράτος στη σύναψη συμμαχίας με τη Γερμανία. Παρότι η αυτοκρατορία επιχείρησε μέσω της μετάβασης από τον πανισλαμισμό στον παντουρκισμό να επιβιώσει, οι εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο, οι αναδυόμενες ιδεολογίες της εποχής, ο πόλεμος με τη Ρωσία και τα συνεπακόλουθά της αλλά κυρίως το αποτέλεσμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και η Συνθήκη της Λοζάνης, καθόρισαν το μέλλον της Τουρκίας για τα επόμενα πολλά χρόνια: το τουρκικό κράτος – έθνος θα βασιζόταν πλέον στον εθνικισμό.

Μετά το κίνημα των Νεότουρκων και τελικά την ανάληψη της εξουσίας από τον Κεμάλ Ατατούρκ, η Τουρκία μπαίνει σε μία νέα φάση της ιστορίας της. Ο ίδιος ο Κεμάλ, παρ, ότι θαυμαστής ορισμένων εκ των εκφραστών του παντουρκισμού και των ιδεών τους, αντιτάχθηκε όλων των ιδεολογιών εν τοις πράγμασι. Ο εθνικισμός που επικρατεί στην Τουρκία στοχεύει στην ανάδειξη των Τούρκων της Ανατολίας. Ο Κεμάλ επιχειρεί να διακόψει όλες τις γέφυρες με το παρελθόν και να εγκαθιδρύσει ένα κράτος ισχυρό, ανεξάρτητο, αυτόνομο και σύγχρονο. Απορρίπτει την ιδέα πως η Δύση αποτελεί εχθρό της χώρας του και επιθυμεί μέσω των μεταρρυθμίσεών του να εκμοντερνίσει στα δυτικά – ευρωπαϊκά πρότυπα την Τουρκία. Στοιχείο που έρχεται σε αντίθεση με τις πρακτικές του παρελθόντος και ειδικά τις αρχές του Πανισλαμισμού. Επίσης, ο Κεμάλ επικεντρώνεται στην Τουρκία και τονίζει πως οι Τούρκοι έχουν πολλή δουλειά προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους που ο ίδιος έχει θέσει, υπονοώντας πως δεν υπάρχει χώρος για περιπέτειες που περιγράφουν ιδεολογίες όπως ο παντουρκισμός⁵³.

Ωστόσο, η Τουρκία έχει περάσει σε μία νέα φάση της ιστορίας της μετά την ανάληψη της εξουσίας από το κυβερνών κόμμα ΑΚΡ. Η πολιτική που εξαρχής διαφάνηκε να αναπτύσσεται, ήταν σε αντίθεση με την επικρατούσα για πολλά έτη πολιτική στάση της Τουρκίας εκφρασμένη από το δυτικόφιλο πνεύμα του κεμαλισμού, αντλώντας έμπνευση και στοιχεία από την Οθωμανική αυτοκρατορίας, προσδίδοντας ισλαμικό χαρακτήρα στο τουρκικό κράτος εκ νέου. Διαφαίνεται η τάση επαναφοράς ή πιο ορθά επαναπροσδιορισμού του Πανισλαμισμού με τη μορφή του νεοθωμανισμού. Η φιλοσοφική και θεωρητική βάση του νεοθωμανισμού (ο οποίος έχει πολλά κοινά σημεία με τον Πανισλαμισμό) αποτελεί καρπό του συνθετικού και

⁵³ « Στην προσπάθεια του να επαναπροσδιορίσει την εθνική, πολιτική, θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα του τουρκικού λαού, ο Κεμάλ χρησιμοποιεί τα “έξι βέλη” που ήταν ο λαϊκισμός, ο ρεπουμπλικανισμός, ο εθνικισμός, η κοσμικότητα, ο πολιτικοοικονομικός συγκεντρωτισμός και η μεταρρύθμιση». Huntington, S.P. (2017). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών*, (επιμ. μτφρ. Σ. Ριζοθανάση). Αθήνα: Πατάκη. σ.184

ερμηνευτικού έργου του Α. Νταβούτογλου. Αντλεί στοιχεία από την ένδοξη ιστορική παράδοση καθώς και την ιερή θρησκευτική παράδοση ώστε να δημιουργήσει μία νέα πολιτική για την Τουρκία του 21^{ου} αι. Η Τουρκία παύει να αποτελεί ‘‘εξάρτημα’’ της Δύσης (κυρίως εδώ νοούνται οι Η.Π.Α.) αλλά αντιθέτως επιχειρείται να εμφανισθεί ως μία ταχέως ανερχόμενη δύναμη με αξιώσεις περιφερειακής ηγεμονίας και πολιτιστικής και πολιτισμικής ανεξαρτησίας. Ο Νταβούτογλου σχεδίασε την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας με πεδίο δράσεως από την περιοχή της Β-ΒΔ Αφρικής έως τα κινεζικά σύνορα. Στηρίχθηκε στο δόγμα περί «μηδενικών προβλημάτων» με όλες τις γειτονικές χώρες, το οποίο όμως απέτυχε παρά τις προσπάθειές του ως Υπουργού Εξωτερικών (ανοίγματα στο Ισραήλ, το Ιράν, την Αρμενία και τη Συρία, εντάθηκαν δε οι προσπάθειες ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και λύσης του Κυπριακού και Κουρδικού ζητήματος).

Κατά το Δόγμα Νταβούτογλου η Τουρκία έχει συγκεκριμένη πολιτική ανά περιοχή. Στα Βαλκάνια η Τουρκία επικαλείται την οθωμανική ιστορική κληρονομιά ως ανάμνηση ενότητας και ευημερίας της περιοχής, σε αντιδιαστολή με τη διάσπαση και τις συγκρούσεις που έφερε ο εθνικισμός. Οι μουσουλμανικές μειονότητες ενισχύονται υλικά και ηθικά, ως συμμαχικοί πληθυσμοί και μοχλοί πίεσης των βαλκανικών κρατών. Βασικοί στόχοι της τουρκικής διπλωματίας είναι η στήριξη και ισχυροποίηση των μουσουλμανικών κρατών της Αλβανίας και της Βοσνίας και η δημιουργία ενός νομικού πλαισίου για την προστασία των οθωμανογενών μειονοτήτων.

Η Μέση Ανατολή από την άλλη, κοιτίδα του Ισλάμ θεωρείται ως «η αναπόφευκτη ενδοχώρα» της Τουρκίας. Ο Νταβούτογλου αναδεικνύει τις αποτυχίες του αραβικού εθνικισμού-παναραβισμού και για ακόμη μία φορά προτείνει την οθωμανική κληρονομιά ως αντίδοτο της κρίσεως ταυτότητας και του πολιτικού χάους. Το όραμα της ενότητας βέβαια συμπεριλαμβάνει και την τουρκική πολιτική επικυριαρχία. Όταν οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ κατέρρευσαν το 2010 ύστερα από την αναχαίτιση του στολίσκου προς τη Γάζα, ο Ερντογάν αξιοποίησε το γεγονός για να καταγγείλει την καταπίεση των Παλαιστινίων από το Ισραήλ, με επικοινωνιακή επιτυχία. Στον πόλεμο της Συρίας η Τουρκία υποστηρίζει πλήθος σουνιτικών οργανώσεων εναντίον του αλαουϊτικού καθεστώτος Άσαντ.

Επίσης η Τουρκία συσφίγγει τις σχέσεις της με την «αδελφή χώρα» του Αζερμπαϊτζάν, υποστηρίζοντας το στη διαμάχη με την Αρμενία. Αναγνωρίζει ως ομοθρήσκους και ομογενείς τους Τατάρους της Κριμαίας και προσπαθεί να ασκήσει

επιρροή στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς του Βορείου Καυκάσου, κάτι που προκαλεί εντάσεις με τη Ρωσία. Αναπτύσσει ακόμη στενούς δεσμούς με τις νεαρές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, η διείσδυση της όμως στην περιοχή (που και πάλι βασίζεται στη θρησκεία και την εθνικότητα) συναντά το σφοδρό ανταγωνισμό των τοπικών υπερδυνάμεων της Ρωσίας και της Κίνας. Ακόμη και οι Ουϊγούροι της δυτικής Κίνας βρήκαν συμπαραστάτη στο πρόσωπο της νεοοθωμανικής Τουρκίας, προκαλώντας την αντίδραση του Πεκίνου.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η Τουρκία βλέπει την αναβίωση του Ισλάμ ως ευκαιρία. Ο ισλαμισμός αναγεννήθηκε ως αντίδραση στην Ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, και στη σύγχρονη εποχή της μεταψυχροπολεμικής «νεοαποικιοκρατίας» του Δυτικού κόσμου το ίδιο μοτίβο επαναλαμβάνεται. Στα πλαίσια λοιπόν της «συγκρούσεως των πολιτισμών», η Τουρκία παρουσιάζεται ως υπέρμαχος του εναλλακτικού ισλαμικού κοσμοσυστήματος, χωρίς τις ακρότητες του φονταμενταλισμού. Το οικουμενικό Ισλάμ, τους άνω του ενός δισεκατομμυρίου πιστούς του και τα δεκάδες μουσουλμανικά κράτη, η Τουρκία τα βλέπει ως ανεκτίμητο γεωπολιτικό και γεωπολιτισμικό βάθος.

Η γεωγραφία δημιουργεί ένα σημαντικό πρόβλημα στην Τουρκία. Ανήκει στη Δύση ή στην Ανατολή; Δια μέσω της ιστορίας της διαφαίνεται να επιλέγει κατά διαστήματα είτε τη μία είτε την άλλη επιλογή. Πότε συντάσσεται με τη Δύση και αυτομάτως έρχεται σε ρήξη με τον μουσουλμανικό κόσμο και πότε με την Ανατολή και έρχεται σε ρήξη με παραδοσιακούς της συμμάχους όπως οι Η.Π.Α. Η Τουρκία αδυνατεί διαχρονικά να αποφασίσει σταθερά για το μέλλον της. Επιθυμεί να ενταχθεί στην οικογένεια της Ε.Ε. ενώ την ίδια στιγμή κατέχει παρανόμως τμήμα χώρας που είναι ήδη μέλος της Ε.Ε. ή σε άλλη περίπτωση απειλεί άλλο μέλος της Ε.Ε. με πόλεμο. Σε άλλες χρονικές περιόδους της επιλέγει να έρθει σε ευθεία ρήξη με τον μουσουλμανικό κόσμο⁵⁴ (αναγνώριση του κράτους του Ισραήλ, κατάργηση Σουλτανάτου και Χαλιφάτου) και στη συνέχεια προσπαθεί να αναθερμάνει τις σχέσεις της με αιχμή το Ισλάμ. Η συγκριτική θεώρηση συνοψίζεται στο Σχήμα 2.

⁵⁴ «Ο σύνδεσμος και η ταύτιση της με τη Δύση είχαν ως αποτέλεσμα οι μη δυτικές αδέσμευτες χώρες να καταγγείλουν την Τουρκία στη Διάσκεψη του Μπαντούγκ το 1955 και οι ισλαμικές να τη χαρακτηρίσουν ως βλάστημη». Huntington, S.P. (2017). ό.π. σ.185

Οθωμανική Αυτοκρατορία	Τουρκική Δημοκρατία
Συνέχιση της Βυζαντινής διπλωματίας Υποβάθμιση της αξίας και της σημασίας της διπλωματίας Ως διπλωμάτες ορίζονταν μέλη των επιφανών οικογενειών και όχι ικανά για το σκοπό αυτό άτομα Δεν υπήρχαν διπλωματικές αποστολές εγκατεστημένες στα ευρωπαϊκά κράτη Οι ξένοι ηγεμόνες αντιμετωπιζόντας ως υποδεέστεροι του Σουλτάνου Οι όποιες διπλωματικές σχέσεις αφορούσαν τον εμπορικό κόσμο Η εξωτερική πολιτική βασιζόταν στη στρατιωτική δύναμη της αυτοκρατορίας Ο Ισλαμικός νόμος καθόριζε σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους αλλόθρησκους Ο ισλαμικός κόσμος υποστήριζε τις αποφάσεις της Πύλης αναγνωρίζοντας τον ηγεμονικό ρόλο της αυτοκρατορίας στον ευρωπαϊκό χώρο	Κατανόηση της σημασίας της διπλωματίας και αναγωγή της σε σημαντικό εργαλείο για την εξωτερική πολιτική της χώρας Ανάπτυξη σχεδόν από το μηδέν του διπλωματικού σώματος και στελέχωση με ικανά και εκπαιδευμένα για το σκοπό αυτό άτομα Ορισμός ενός δόγματος προς υλοποίηση. Σχεδιασμός σε στρατηγικό επίπεδο και προσδιορισμός οδικού χάρτη προς υλοποίηση Εγκατάσταση μόνιμων διπλωματικών αποστολών σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη Ταυτόχρονα με τις διπλωματικές σχέσεις υπογράφονταν και εμπορικές συμφωνίες Σε αρκετές περιπτώσεις η Τουρκία εμφανιζόταν ως αδικημένη από τις προγενέστερες συμφωνίες με αποτέλεσμα να απαιτεί την επαναδιαπραγμάτευσή τους Ο ορθολογισμός και η ρεαλιστική προσέγγιση αποτελούσαν τον πυρήνα της εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας Η Τουρκία, στην προσπάθεια προβολής της ως μεγάλη περιφερειακή δύναμη, δεν διστάζει να έρθει σε ρήξη είτε με το μουσουλμανικό κόσμο είτε με τη Δύση

Σχήμα 2. Συγκριτική θεώρηση των σημαντικότερων χαρακτηριστικών της διπλωματίας επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Τουρκικής Δημοκρατίας (ιδία σύνθεση)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ανάλυση που παρουσιάστηκε από τον κ. Β. Αρσονιάδη στο βιβλίο του με τίτλο «Η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και η Σχέση της με τη Θεωρία του «Στρατηγικού Βάθους». Η Περίπτωση των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής (2002-2016)» και συγκεκριμένα στον Πίνακα 9 στη σελίδα 346 με τίτλο «Χρησιμοποίηση Στοιχείων Ισχύος κατά την Περίοδο 1850-2012» παρουσιάζονται ανά χρονική περίοδο τα στοιχεία ισχύος που χρησιμοποιήθηκαν από την Τουρκία (ή Οθωμανική Αυτοκρατορία) στην άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής και ο οποίος αναπαράγεται στην παρούσα Εργασία ως Σχήμα 3.

Χρησιμοποίηση Στοιχείων Ισχύος κατά την Περίοδο 1850-2012

		1850-1922 (Υστερη Περίοδος Οθωμανικής Αυτοκρατορίας)	1923-1946 (Μεσοπόλεμος - Β΄ΠΠ)	1946- 1998 (Περίοδος ΨΠ)	1991-2001 (Περίοδος μετά το τέλος του ΨΠ)	2002-2012 (Περίοδος ΑΚΡ)
	ΕΔ	X	X	X	X	X
Πολιτική Ισχύς	Διπλωματία	X	X	X	X	X
	Πληροφορίες	-	-	-	X	X
	Οικονομία	X	-	-	X	X

Σχήμα 3. Χρησιμοποιηθέντα στοιχεία ισχύος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία/ Τουρκία διαχρονικά (Αναπαραγωγή Πίνακα 9, σελ. 346 Βιβλίο Β. Αρσονιάδη με τίτλο «Η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και

Είναι αξιοσημείωτο στην τοποθέτηση αυτή πως οι Ένοπλες Δυνάμεις σε συνδυασμό με τη διπλωματία ανέκαθεν αποτελούσαν τα βασικά στοιχεία ισχύος τόσο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και για την Τουρκική Δημοκρατία, ακόμη και σε περιόδους που η χώρα είχε απολέσει την αίγλη και την αναγνώρισή της από τον υπόλοιπο κόσμο ως ηγεμονίδα χώρα στην περιοχή της ΝΑ Ευρώπης. Ενδιαφέρον επίσης στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως από το 1991 και μετέπειτα, η Τουρκία επαναχρησιμοποιεί την οικονομία της ως συντελεστή ισχύος στην εξωτερική της πολιτική ενώ, θεωρείται λογικό το γεγονός πως από το 1991 και μετά, λόγω και της διαρκώς διευρυμένης χρήσης του διαδικτύου, οι πληροφορίες αποτελούν και αυτές στοιχείο ισχύος.

6 Συμπεράσματα

Η ανάλυση της διεθνούς βιβλιογραφίας καταδεικνύει πως η εξωτερική πολιτική και η διπλωματία στην Τουρκία αποτελούν έναν από τους βασικούς πυλώνες διακυβέρνησης της χώρας. Ενώ κατά τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η διπλωματία συγκριτικά με την Ευρώπη ήταν υποβαθμισμένη και περιστασιακά χρησιμοποιούμενη, από τη σύσταση του νεότερου τουρκικού κράτους έως και σήμερα, έχει αναδειχθεί σε μείζον εργαλείο προς την επίτευξη των στόχων της εκάστοτε κυβέρνησης. Η εκπαίδευση των διπλωματών του τουρκικού κράτους έχει αναδειχθεί σε σημαντικότερη προτεραιότητα από τις τουρκικές κυβερνήσεις με αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί ειδική ακαδημία (Diplomatic Academy) για το σκοπό αυτό.

Στην προσπάθεια μας να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα αξιολογώντας τη μακρά και πολύπλοκη πορεία της Τουρκίας διαπιστώνουμε ότι υπήρχαν σημαντικά στοιχεία συνέχειας αλλά και αλλαγών που αφορούσαν τόσο τους διπλωματικούς χειρισμούς όσο και στην εξωτερική της πολιτική. Κάνοντας μία ιστορική ανασκόπηση κατά τη μετατροπή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε Τουρκική Δημοκρατία, διαπιστώνουμε ότι παρά τις αλλαγές που παρατηρούμε στην ακολουθητέα πολιτική και διπλωματία της γείτονα χώρας, οι οποίες βέβαια είναι άρρηκτα συνδεδεμένες τόσο με τις αλλαγές των αρχών και αξιών που πρόεκυψαν μέσα από τις διεργασίες του εσωτερικού της μετασχηματισμού όσο και με τις αλλαγές στην αξιολογική διαβάθμιση των στρατηγικών απειλών συναρτήσει της

μεταβαλλόμενης διεθνούς κατάστασης, διαπιστώνουμε ότι η Τουρκία εμφανίζεται να μην έχει απαλλαγεί από το σύνδρομο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Από τις ημέρες της ύστερης οθωμανικής περιόδου μέχρι και τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, η Τουρκία αισθανόταν ότι τελούσε υπό τη βασική απειλή υπέρτερων της εξωτερικών δυνάμεων και γι' αυτό η πολιτική της είχε κυρίως αμυντικό χαρακτήρα. Βασικός της στόχος αποτελούσε η προστασία των εδαφών της και η εξασφάλιση μίας, το δυνατόν μεγαλύτερης, χρονικής περιόδου κατά την οποία το κράτος θα εύρισκε τη δυνατότητα ανασυγκρότησης και αύξησης της ισχύος του.

Η έλλειψη αυτή της απαραίτητης ισχύος, οδηγούσε τους Οθωμανούς και αργότερα τους Τούρκους ηγέτες να προσπαθούν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο, τη γεωγραφική της θέση, το μέγεθος της έκτασης και του πληθυσμού της αλλά και τα κενά ισχύος ή τους ανταγωνισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων που κατά καιρούς παρουσιάζονταν στην περιφέρεια της.

Ιδιαίτερα μετά το Β'ΠΠ η Τουρκία βλέπει τη Δύση – η οποία πλέον είχε ως κεφαλή τις Η.Π.Α – ως εγγυητή της ασφάλειας της και επιδιώκει τη δυνατόν στενότερη δημιουργία σχέσεων με αυτή εντασσόμενη στο ΝΑΤΟ και επιδιώκοντας να ενταχθεί και στην νεοσχηματιζόμενη ευρωπαϊκή ένωση. Η αγωνιώδης αυτή προσπάθεια, που είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση της από τα λοιπά μουσουλμανικά κράτη της περιφέρειας της, ‘‘αναχαιτίζεται’’ από την αντίδραση της Δύσης κατά την εισβολή της στη Κύπρο. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι, επιπλέον εμπόδιο στην πορεία της προς τη Δύση αποτελούσε και αποτελεί η ‘‘αντίσταση’’ της στις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται τόσο από τη χρεωκοπία της εξωτερικής της πολιτικής που εφάρμοσε ως Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την περίοδο του Τανζιμάτ, απόγειο της οποίας θεωρήθηκε η Συνθήκη των Παρισίων του 1856, όσο και η αντίστοιχη των πρόσφατων κυβερνήσεων, συμπεριλαμβανομένου και του ΑΚΡ, όπου και έλαβε εν τέλει το 2005 την ημερομηνία έναρξης των ενταξιακών της διαπραγματεύσεων για είσοδο της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά μέχρι σήμερα εάν δεν προέκυπτε το θέμα των μεταναστευτικών ροών της Συρίας, εκτιμάται ότι θα είχε ουσιαστικά ακυρωθεί.

Τα παραπάνω γεγονότα σε συνδυασμό με τη μείωση των εξωτερικών απειλών είχαν ως αποτέλεσμα, κατά τα τέλη του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, να προσπαθήσει πλέον να αποφύγει τη μετατροπή της σε ένα απλό δορυφόρο της Δύσης και να ακολουθήσει μία πιο ανεξάρτητη και λιγότερο αντανakλαστική – αμυντική πολιτική η οποία αποτελούσε κατάλοιπο της πτώσης της Οθωμανικής

Αυτοκρατορίας. Έτσι, η είσοδος του 21^{ου} αιώνα βρίσκει και πάλι την Τουρκία να προσανατολίζεται πλέον στην προσπάθεια της να καταστεί μία «κεντρική χώρα» εφαρμόζοντας το δόγμα Νταβούτογλου περί «πολυδιάστατης και δυναμικής [...] εξωτερικής πολιτικής» προκειμένου να μετεξελιχθεί σε μία μεγάλη περιφερειακή δύναμη με διεθνή αντίκτυπο, ανάλογο του πρότερου αυτοκρατορικού παρελθόντος της.

Ωστόσο, όπως παρουσιάστηκε στα ανωτέρω, η Τουρκία διαχρονικά φαίνεται να βρίσκεται εγκλωβισμένη πως θα απαντήσει στο βασικό ερώτημα που θα κατευθύνει και τις στρατηγικές της προσπάθειες: ποια κατεύθυνση θα ακολουθήσει; Οι ενέργειες της δείχνουν ότι επιθυμεί να θεωρείται και ως ευρωπαϊκό κράτος παρότι ανήκει στην Ασία, λόγω ενός μικρού τμήματος των εδαφών της που βρίσκονται στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου, την ίδια στιγμή που «κλείνει το μάτι» στο μουσουλμανικό κόσμο. Είναι πλέον εμφανές ότι η Τουρκία, ως κράτος διάδοχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εδώ και ένα περίπου αιώνα, είναι ακόμη στη διαδικασία επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας του, γεγονός που οδηγεί στο διαμοιρασμό των προσπαθειών της προς τρεις κατευθύνσεις:

- Οι κεμαλιστές θα ήθελαν το κράτος να λειτουργεί σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και επομένως κοιτούν προς τη Δύση.
- Οι ισλαμιστές, βλέποντας τη Δύση ως Νταρ-αλ-χαρμπ γέρνουν προς τη κατεύθυνση της Μέσης Ανατολής και της μουσουλμανικής κοινότητας και επομένως βλέπουν προς το νότο.
- Τέλος οι εθνικιστές με ιστορική οπτική βλέπουν τους Τουρκικούς λαούς της Κασπίας και της Κεντρικής Ασίας ως εφελτήριο για μία κυρίαρχη περιφερειακά Τουρκία και επομένως κοιτάζουν προς την Ανατολή.

Οι προαναφερόμενες διαφορετικές κατευθύνσεις συνεπάγονται και τη δημιουργία διαφορετικών στρατηγικών συνιστωσών οι οποίες οδηγούν σε σύγκρουση και κατ' επέκταση, για πρώτη φορά μετά την κεμαλική περίοδο, εισάγουν ένα στοιχείο αβεβαιότητας σχετικά με τον περιφερειακό ρόλο της Τουρκίας. Το στοιχείο αυτό γίνεται ακόμα εντονότερο, εάν λάβουμε υπόψη ότι στις επιπτώσεις των περιφερειακών και διεθνών καταστάσεων προστίθενται και τα έντονα εσωτερικά της προβλήματα που κατά καιρούς επηρεάζουν την εξωτερική της πολιτική.

Αρχικά στα “παραδοσιακά” Βαλκάνια της Ευρώπης υπήρχε ο άμεσος ανταγωνισμός μεταξύ τριών αυτοκρατορικών αντιπάλων: της οθωμανικής, της

αυστρο-ουγγρικής και της ρωσικής αυτοκρατορίας. Υπήρχαν επίσης τρεις βασικοί δρώντες - κράτη που συμμετείχαν έμμεσα στον παραπάνω ανταγωνισμό, επειδή ανησυχούσαν ότι τα συμφέροντα τους θα επηρεάζονταν αρνητικά από την αύξηση ισχύος κάποιας εκ των τριών αυτοκρατοριών: Η Γερμανία, που έβλεπε με καχυποψία την αύξηση της ρωσικής δύναμης, η Γαλλία που θεωρούσε ως κύριο χερσαίο ανταγωνιστή της την Αυστροουγγαρία και η Μεγάλη Βρετανία της οποίας τα θαλάσσια κυρίως συμφέροντα ήθελαν μία αποδυναμωμένη οθωμανική αυτοκρατορία ως κράτος – ελεγκτή των Δαρδανελίων, και όχι την ανάδειξη της σε ένα ακόμα σημαντικό ανταγωνιστή όσον αφορά τον έλεγχο των Βαλκανίων. Οι δυνάμεις αυτές αν και κατάφεραν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, να συγκρατήσουν τις βαλκανικές συγκρούσεις σε μία έκταση ώστε να μη ζημιωθούν ζωτικά συμφέροντα καμιάς, δεν κατάφεραν να το πετύχουν και κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, με καταστροφικές συνέπειες για όλες.

Σήμερα στον ανταγωνισμό των ευρασιατικών Βαλκανίων άμεσα εμπλέκονται τρεις συνορεύουσες με την περιοχή δυνάμεις, η Ρωσία η Τουρκία και το Ιράν και πιο «απόμακρα» τόσο η Αμερική και η Κίνα όσο και η Ινδία με το Πακιστάν. Το ενδιαφέρον μεταξύ των τριών κύριων και πιο άμεσα εμπλεκόμενων ανταγωνιστών δεν ωθείται μόνο από την προοπτική μελλοντικών γεωπολιτικών και οικονομικών ωφελημάτων, άλλα δημιουργείται και από ισχυρές ιστορικές ωθήσεις. Η κάθε μια από αυτές τις χώρες υπήρξε κάποια ιστορική περίοδο, η κυρίαρχη πολιτικά ή πολιτισμικά δύναμη της περιοχής. Αναπόφευκτα η κάθε μια βλέπει τις άλλες με καχυποψία. Αν και ένας άμεσος μεταξύ τους πόλεμος θεωρείται απίθανος, οι συσσωρευτικές επιπτώσεις της αντιπαλότητας τους θα μπορούσαν να συμβάλουν στο χάος της περιοχής.

Στο προαναφερόμενο πολύπλοκο διεθνές σκηνικό εάν προσθέσουμε και τις εσωτερικές διαμάχες που έχει να αντιμετωπίσει (κεμαλιστές – ισλαμιστές, κουρδικό, σχέση στρατού και πολιτικής ηγεσίας), στοιχεία που επηρεάζουν από μόνα τους τις σχέσεις της με τα υπόλοιπα κράτη – συνορεύοντα και μη - καθίσταται σαφής η δυσκολία του εγχειρήματος σε ότι αφορά την επιλογή της κατεύθυνσης που πρέπει να ακολουθήσει.

Ακόμη και κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας, οι γεωπολιτικο-στρατηγικές ισορροπίες μεταβάλλονται. Όλοι οι «δρώντες» προωθούν τα συμφέροντα τους στην παγκόσμια σκακιέρα προκειμένου να βρεθούν σε πλεονεκτικότερη θέση μέσα στην κοινωνία των κρατών. Η εξωτερική πολιτική και η διπλωματία, ως μία εκ

των ισχυρότερων μορφών εκδήλωσής της, διαχειρίζονται το σήμερα ενώ ταυτόχρονα σχεδιάζουν και διαμορφώνουν το αύριο. Σε αυτό το πλαίσιο είναι κατανοητό πως πρέπει να προσαρμόζονται ταχύτατα στις όποιες εξελίξεις με σκοπό να διασφαλίσουν το εθνικό συμφέρον. Ωστόσο, τίθεται ένα ερώτημα που κάθε φορά οι λήπτες των αποφάσεων πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους: Ποιο θα είναι το τίμημα της επιλογής και ποιος θα κληθεί να το πληρώσει. Το «μειονέκτημα» είναι πως η απάντηση δίνεται από τον ιστορικό του μέλλοντος οπότε και το αποτέλεσμα είναι πλέον μη αναστρέψιμο.

Εν κατακλείδι, εάν επιχειρήσουμε να εξάγουμε κάποιο συμπέρασμα για το μέλλον της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής, λαμβάνοντας υπόψη την υφιστάμενη πολιτική και στρατιωτική ισχύ της Τουρκίας, το πλήθος και την ισχύ των λοιπών ενδιαφερομένων στην και για την περιοχή κρατών σε συνάρτηση με την κρίση της πολιτισμικής της ταυτότητας την οποία διέρχεται τον τελευταίο αιώνα, καταλήγουμε στην εκτίμηση ότι η δημιουργία μίας σφαίρας αποκλειστικής της επιρροής προς οιαδήποτε κατεύθυνση δεν είναι εφικτή. Η Τουρκία, στην καλύτερη γι' αυτή περίπτωση, θα μπορούσε να επωφεληθεί, από τον σχετικά ελκυστικό εκσυγχρονισμό της, τη γλωσσική συγγένεια και τις οικονομικές της δυνατότητες, ώστε να μπορέσει στην καλύτερη περίπτωση να ασκήσει επιρροή, ως επικεφαλής μιας χαλαρής συμμαχίας μεταξύ των τουρκογενών κρατών, στις εκτυλισσόμενες διαδικασίες οικοδόμησης των κρατών της περιοχής.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αρσονιάδης, Β. (2018). *Η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και η Σχέση της με τη Θεωρία του «Στρατηγικού Βάθους: Η Περίπτωση των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής (2002-2012)*. Αθήνα: Σιδέρη.

Γκούβας, Γ. (2009). *Οι Διπλωματικές Σχέσεις Ρωσίας – Τουρκίας κατά τον 20^ο και 21^ο αιώνα: Η Οικονομική Συνεργασία υπό το Πρίσμα του Ενεργειακού Ζητήματος*. (Διπλωματική Εργασία). Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Κεχριώτης, Ε. (2008). *Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στο Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*. Κωνσταντινούπολη: Διαθέσιμο στο: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=11702>

Κίσσινγκερ, Χ. (2014). *Παγκόσμια Τάξη*, (επιμ. μτφρ. Χ. Καψάλης). Αθήνα: Λιβάνη.

Μαλούχος, Γ.Π. (2018). *Από τον Σουλτάνο στον Ερντογάν: Οι Απόρρητες Αναφορές του Τούρκου Πρεσβευτή στην Αθήνα Γκαλήπ Κεμάλ Μπέη για την Ελλάδα, τη Δύση και την Πολιτική της Τουρκίας*. Αθήνα: Ειδική έκδοση για την εφημερίδα “ΤΑ ΝΕΑ”.

Μητράρας, Α. (2010). *Η ιδέα του Τουρκικού Εθνικισμού στο έργο του Ζιγιά Γκιοκάλπ (Ziya Gokalp) και η Επίδραση του στον Κεμαλισμό*. (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Νταβούτογλου, Α. (2010). *Το Στρατηγικό Βάθος*. (επιμ. μτφρ. Ν. Ραπτόπουλος). Αθήνα: Ποιότητα.

Ντόκος Θ. (2010). *Αλφαβητάρι των Ελληνο – Τουρκικών σχέσεων*. Κείμενο Εργασίας Νο 11/2010. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΠΕΠ).

Οικονόμου, Ν. (1977). *Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος*. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ΙΔ΄. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Παπασωτηρίου, Χ. (2008). *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*. Αθήνα: Ποιότητα.

Σβολόπουλος, Κ. (1977). *Η Συνθήκη του Λονδίνου*. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ΙΔ΄. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Συρίγος Α. Μ. (2015). *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκη.

Σφυρόερας, Β. (2003). *Οι Φαναριώτες. Θεσμικοί ρόλοι μίας θρησκευτικής ηγετικής ομάδας*. Στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000. Η Οθωμανική κυριαρχία 1770-1821. Διαφωτισμός. Ιστορία της παιδείας. Θεσμοί και δίκαιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σωτηρίου, Σ. Α. (2002). *Οι Σχέσεις της Τουρκίας με τις Χώρες της Μέσης Ανατολής από την Ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι Σήμερα. Μια Γεωπολιτική Προσέγγιση*. (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Τζιάρρας Ζ. & Μουδούρος Ν. (2016). *Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο, Ιδεολογικές όψεις εξωτερικής πολιτικής*. Αθήνα: Τουρίκη.

Τρούλης, Μ.. (2015). *Επιθετικός Ρεαλισμός και Τουρκική Εξωτερική Πολιτική: Το στρατηγικό βάθος του ενεργειακού συντελεστή ισχύος*. (Διδακτορική Διατριβή). Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Υπουργείο Εθνικής Άμυνας.(2014). *Λευκή Βίβλος, Πολιτική Εθνικής Άμυνας και Ασφάλειας*. Αθήνα: ΤΥΕΣ

Υφαντής, Κ. (2016). *Από τον Κεμάλ στον Ερντογάν, Ο ακήρυχτος εμφύλιος μιας διχασμένης κοινωνίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παραπολιτικά.

Φιλίππιδου, Α. (2014). *Το Κίνημα των Νεότουρκων και οι Επιπτώσεις τους στις Ελληνικές Κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1908 – 1922)* . (Διδακτορική Διατριβή). Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ozyuksel, M. (2001). *Εξωτερικές Σχέσεις της Περιόδου του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ*. Στο F. Sonmezoglu, Μύθος και Πραγματικότητα.(επιμ. μτφρ. Χ. Τσιβιτζόγλου). (σ.48-50). Αθήνα: Infoγνώμων.

Hale, W. (2016). *Τουρκική εξωτερική πολιτική 1774-2000*. (επιμ. μτφρ Ρ.Βασιλάκη, Σ.Σφυροέρα). Αθήνα: Πεδίο.

Huntington, S.P. (2017). *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών*, (επιμ. μτφρ. Σ. Ριζοθανάση). Αθήνα: Πατάκη.

Sonmezoglu F., (2001). *Μύθος και Πραγματικότητα*. (επιμ. μτφρ. Χ. Τσιβιτζόγλου). Αθήνα: Infoγνώμων.

Weber, F.G. (1993). *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος*. (επιμ. μτφρ. Ε. Νάντσου). Αθήνα: Θετίλη

Ξενογλωσση

Aksan,V.(1995). *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Effendi 1700-1783*. New York-Köln: Leiden

Cull, N.J. (2007). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. L.A: University of Southern California.

Eksi, M. (2016). *The Rise and Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During JDP*. [ηλεκτρονικό βιβλίο] Lambert Academic Publishing. σ.90-93 Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/304490164>

Freeman,C.W. (1997). *The Diplomat's Dictionar*. Washington: US Institute of Peace Press.

Gurpinar, D. (2014). *Ottoman Imperial Diplomacy. A Political, Social and Cultural History*. London & NY: I.B. Tauris.

Naff, T. (1963). *Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III*. *Journal of the American Oriental Society*. 83/3. 295-315.

Nicolson, H. (1963). *Diplomacy*. London: Oxford University Press.

Ryan, A. (1951). *The Last of Dragomans*. London: Geoffrey Bles.

Temperley, H. (1936). *England and the Near East the Crimea*. London: Longmans Green.

Watson, A. (1982). *The Dialogue Between States*. London: Methuen & Co Ltd.

Αρθρα

Buzan, B. and Diez, T. (1999). *The European Union and Turkey*. *Survival*, 41:1, 41-57, [doi: 10.1093/survival/41.1.41](https://doi.org/10.1093/survival/41.1.41).

Gol, A. (2003). *A Short Summary of Turkish Foreign Policy: 1923-1939*. Άγκυρα. Διαθέσιμο στον ιστότοπο του Ankara University Open Archive System: <https://www.google.gr/search?client=opera&q=A+SHORT+SUMMARY+OF+TURKISH+FOREIGN+POLICY%3A+1923-1939&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>

Kalin, I. (2011). *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*. *PERCEPTIONS* Volume XVI, Number 3, pp. 5-23. Turkey. Διαθέσιμο στο: <http://sam.gov.tr/soft-power-and-public-diplomacy-in-turkey/>.

Διαδίκτυο

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. *Το Χάτι Χουμαγιούν (Hatt-i Humayun) του 1856*. <http://www.ime.gr/projects/tanzimat/gr/main/143.html>
Ημερομηνία Ανάρτησης: 14/06/2000. Ημερομηνία Πρόσβασης: 21/08/2018.

Barcelona Centre of International Affairs. *Foreign Policy of the Turkish Republic*. https://www.cidob.org/en/layout/set/print/publications/publication_series/cidob_international_yearbook/cidob_international_yearbook_2011_country_profile_turkey.
Ημερομηνία Ανάρτησης: 2011. Ημερομηνία Πρόσβασης: 20/9/2018.

Oner, S. *Soft Power in Turkish Foreign Policy: New Instruments and Challenges*. *Eyxeinos*, 10, Turkey. σ.7-15
https://www.google.gr/search?client=opera&hs=AxD&ei=aR57W_L9GKbE6QSxybnwAg&q=Soft+Power+in+Turkish+Foreign+Policy%3A+New+Instruments+and+Challenges&oq=Soft+Power+in+Turkish+Foreign+Policy%3A+New+Instruments+and+Challenges&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1.115221.115221.0.116392.1.1.0.0.0.335.335.3-1.1.0....0...1c.1.64.psy-ab.0.1.335...0.yhgBEGGttr0
Ημερομηνία Ανάρτησης: 2013. Ημερομηνία Πρόσβασης: 20/9/2018.

Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs. *Turkish Foreign Policy During Atatürk's Era*. <http://www.mfa.gov.tr/turkish-foreign-policy-during-ataturks-era.en.mfa>.
Ημερομηνία Πρόσβασης: 20/8/2018

Times News. *Συνέδριο των Παρισίων (1856)*. <https://www.timesnews.gr/συνέδριο-των-παρισίων-1856/> Ημερομηνία Ανάρτησης: 25/02/2017. Ημερομηνία Πρόσβασης: 20/9/2018.